

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

СИВОКІНЬ Ганна Володимирівна

УДК: 401.42+415+444.6+808.1

**ПРОСОДИЧНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЕПІСТЕМІЧНОЇ
МОДАЛЬНОСТІ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ**

10.02.15 – загальне мовознавство

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
доктор філологічних наук, професор
Корольова Тетяна Михайлівна

Одеса – 2011

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСОДІЇ ЕПІСТЕМІЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ	8
1.1. Проблеми дослідження категорії мовної модальності і принципів її класифікації в теоретичному аспекті.....	8
1.2. Науково-популярний дискурс і його місце серед інших різновидів наукового дискурсу.....	34
1.3. Просодія – важливий компонент епістемічної семантики дискурсу.....	47
Висновки до розділу 1.....	71
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ	73
2.1. Методика і процедура дослідження.....	73
2.2. Результати експериментального дослідження.....	86
Висновки до розділу 2.....	100
РОЗДІЛ 3. ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	106
3.1. Загальна характеристика експериментального корпусу дослідження.....	106
3.2. Лексико-граматичні засоби актуалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі.....	121
3.3. Просодичні засоби актуалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі.....	135
Висновки до розділу 3.....	158
ВИСНОВКИ	160
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	166

ВСТУП

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується пильною увагою дослідників до комунікативно-прагматичних аспектів організації мовного коду людини. Зацікавлення науковців проблемами особливостей вербалізації комунікативного задуму мовця зумовлює вивчення механізмів продукування комунікативно ефективного дискурсу (Т. В. Андрюхіна, А. Д. Белова, С. Б. Ребрик) як процесу актуалізації комунікативних стратегій. Однією з важливих складових комунікативної поведінки є модальність мови, що відображає особливості лінгвокультури співрозмовників. Категорія модальності в сучасному мовознавстві викликає численні суперечки, стає об'єктом теоретичного і експериментального вивчення, спрямованого на виявлення закономірностей функціонування мовних одиниць у процесі комунікації. Сьогодні найменш вивченим аспектом цієї проблеми є питання про роль інтонації у передачі значень епістемічної модальності.

Надійною основою для вивчення даного питання є, з одного боку, цілий ряд робіт, в яких знайшли глибоке осмислення проблеми мовної модальності. До числа найважливіших тем цієї галузі належать: трактування поняття «модальність», визначення змісту та обсягу даної категорії [А. В. Бондарко, О. І. Бондар, С. В. Загнітко, Ю. С. Степанов, Дж. Лайонз]; дослідження функціонально-семантичної природи модальності як мовної категорії [А. Ю. Биценко, В. М. Бріцин, І. В. Смуцинська]; вивчення лінгвістичних та нелінгвістичних засобів вираження модальних значень (граматичних, лексичних, інтонаційних, пара- і екстралінгвістичних та ін.) [А. Й. Багмут, Ф. С. Бацевич, А. А. Калита, Т. М. Корольова]; зіставлення форми і змісту модальних проявів у різносистемних мовах для виявлення типологічних рис і універсалій [О. Р. Валігура, В. П. Морозов,

В. І. Шаховський]. Це дослідження спирається на відомі теоретичні і практичні розробки, що висвітлюють питання функціонування просодичних конструкцій у мові, які включають як складову частину питання просодичного оформлення модальних значень [М. П. Дворжецька, Л. В. Златоустова, Т. М. Корольова, Н. Д. Светозарова, О. В. Руденко].

Актуальність теми дослідження зумовлена недостатньою вивченістю проблеми інтонаційних засобів вираження значень епістемічної модальності в мові; наявні в галузі інтонації роботи пов'язані з вирішенням того чи іншого окремого завдання і не охоплюють усього різноманіття існуючих проблем, які впливають зі складності самого поняття епістемічної модальності, її багатоаспектності і поліфункціональності. Тому досліджувана проблема в цілому і, особливо, в частині співвіднесеності різних мовних одиниць з семіологічними одиницями модальної сфери в сучасному мовознавстві залишається невирішеною і, як і раніше, актуальною, про що свідчить наявність суперечливих точок зору з низки питань. У зв'язку із цим експериментально-фонетичні роботи, присвячені розгляду питань інтонаційного оформлення модальних висловлювань, є своєчасними і набувають особливо важливого значення, як із позиції теорії мовознавства, так і в прикладному відношенні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках комплексної наукової теми кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Теоретичні і прикладні аспекти дослідження типологічних та конкретно-мовних рис сучасного дискурсу» (номер державної реєстрації теми 0107U000467), затвердженої Міністерством освіти і науки України.

Метою дослідження є вивчення основних принципів функціонування просодичних засобів вираження значень епістемічної модальності при

взаємодії з іншими комунікативними одиницями науково-популярного дискурсу в англійській та українській мовах.

Для досягнення поставленої мети розв'язано завдання:

- виявлення і систематизація основних просодичних характеристик, які зумовлюють диференціацію різних значень епістемічної модальності на перцептивному і акустичному рівнях;

- установлення ступеня інваріантності виявлених релевантних ознак при одночасній передачі декількох модальних значень в одній синтагмі;

- вивчення особливостей кореляції і взаємокомпенсації акустичних параметрів при виконанні інтонацією, поряд із модальною функцією, ряду немодальних призначень (таких як членування на синтагми, актуальне членування, комунікативна функція тощо);

- визначення відносної ролі лінгвістичних чинників (граматичної структури висловлювання, його лексичної будови, інтонаційних особливостей, контексту), а також пара- і екстралінгвістичних засобів актуалізації модальних значень у мові;

- виділення загальних закономірностей і специфічних особливостей просодичного оформлення епістемічної модальності у двох мовах, що зіставляються, та інтерпретація одержаних результатів з урахуванням історично сформованої структури англійської та української мов.

Об'єктом дослідження є англомовний та україномовний науково-популярний дискурс.

Предмет дослідження – просодичні засоби актуалізації епістемічної модальності в усному мовленні.

Матеріалом дослідження слугували відрізки науково-популярних програм англійською та українською мовами; загальний час звучання досліджуваного матеріалу становив понад 15 годин.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети і розв'язання конкретних завдань дисертаційного дослідження ґрунтується на загальних положеннях системного аналізу з використанням елементів

загальнонаукових (абстрагування, узагальнення, формалізація) та емпірико-теоретичних методів (аналіз, синтез, ідеалізація). Метод лінгвістичного спостереження, пов'язаний із перцептивним аналізом матеріалу дослідження (слуховий аналіз), метод контекстуального та інтерпретаційного аналізів використовувався для визначання логіко-аргументативної організації англomовного та україномовного науково-популярного дискурсу; експериментально-фонетичне дослідження й опрацювання його результатів здійснювалися із використанням емпіричних загальнонаукових методів (експеримент, порівняння, вимірювання) та спеціальних методів визначення специфіки просодичної актуалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі (опитування інформантів, аудиторський та інтонаграфічний аналіз, кількісний та елементи статистичного аналізу результатів експерименту).

Наукова новизна роботи полягає в систематизації функціонально-комунікативних та прагматичних чинників спілкування, які зумовлюють просодичну організацію засобів передачі епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі. Уперше досліджено й описано типологічно спільні для англійської та української мов закономірності функціонування просодичних одиниць, що передають епістемічну модальність у мові, а також конкретно-мовні особливості просодичних моделей. Новим є виявлення основних механізмів варіативності просодичних одиниць при передачі значень епістемічної модальності, а також розкрито причини, що зумовлюють багатозначність просодичних моделей у реальних умовах комунікації. Новизною відрізняється також опис механізмів трансформації цих моделей у розмовній мові під впливом різних лінгвістичних чинників (поєднання декількох модальних значень, взаємодія просодичних і непросодичних засобів вираження модальності, а також модальної з немодальними функціями інтонації).

Практичне значення роботи визначається тим, що результати дослідження зможуть знайти застосування в курсі загального мовознавства

(розділи «Типологія мовлення», «Дискурсологія», «Інтоналогія»), у курсі практичної та теоретичної фонетики англійської та української мов (розділи «Просодія дискурсу», «Фоностилістика»), а також при укладанні відповідних методичних матеріалів, що сприятимуть підвищенню ефективності навчання просодичної організації науково-популярного дискурсу.

Результати дослідження становлять певний інтерес для лінгвістів лінгвокультурологічного та етнопсихолінгвістичного профілю.

Особистий внесок здобувача полягає в проведенні експериментально-фонетичного дослідження просодії епістемічної модальності та теоретичному обґрунтуванні змісту цього явища.

Апробація результатів дослідження. Положення та результати дисертаційного дослідження доповідались на міжнародних наукових конференціях: «Мова і культура» (Київ, 2004, 2005), «Сучасні мовленнєві технології» (Одеса, 2005, 2007), «Ольвійський форум: стратегії України в геополітичному просторі» (Ялта, 2008), «Еволюційні тенденції в мові» (IV) (Миколаїв, 2010), «Лінгвокультурні концепти в мовній свідомості і дискурсі» (Одеса, 2011).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 9 статтях, з них опубліковано у фахових наукових виданнях ВАК України 7 одноосібних і дві у співавторстві. Особистий внесок дисертанта в публікації, які написані у співавторстві, полягає в підтвердженні теоретичних засад дослідження експериментальними.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСОДІЇ ЕПІСТЕМІЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ

У цьому розділі аналізується загальний стан проблеми дослідження: здійснюється аналіз мовної категорії модальності, описується структура епістемічної модальності, її співвіднесеність з іншими семантично близькими лінгвістичними категоріями; характеризуються особливості науково-популярного дискурсу; розглядаються функціональні та таксономічні аспекти інтонаційного вираження епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі.

1.1. Проблеми дослідження категорії мовної модальності та принципів її класифікації в теоретичному аспекті

Вивчення модальності в лінгвістиці має давні традиції. Проблемам модальності присвячено багато робіт, в яких поняття модальності трактується по-різному.

Незважаючи на багатозначність терміна «модальність», у сучасному мовознавстві коло охоплених ним явищ має спільну основу, і всі вони покликані висловлювати відношення того, про що повідомляється, до дійсності (так звана об'єктивна модальність) або мовця до того, про що повідомляється (так звана суб'єктивна модальність). Саме цей принцип розуміння об'єктивної і суб'єктивної модальності, заснований на підході Б. Б. Виноградова [58], покладено в основу класифікації функціональних типів модальності в цьому дослідженні.

Відповідно до цього підходу мовна модальність, з одного боку, "виражає віднесеність (відношення) змісту мовлення до дійсності"; у цьому розумінні "будь-яке цілісне вираження думки ... відображає

дійсність у тій чи іншій формі висловлювання ..., висловлює одне з тих значень, які у своїй сукупності утворюють категорію об'єктивної модальності» [58, с. 56]. З іншого боку, модальність виконує "функцію вираження відношення до того, про що повідомляється, з боку мовця" [56, с. 87]. Ці модальні значення, що "виражають суб'єктивну оцінку якої-небудь думки, якого-небудь повідомлення", на думку багатьох лінгвістів [58, с. 80], не є обов'язковими для будь-якого висловлювання і на відміну від модальних значень, що співвідносять зміст висловлювання з дійсністю, часто відсутні в багатьох мовленнєвих реалізаціях. З вищесказаного зрозуміло, що зміст категорії модальності є одним із прикладів взаємообумовленості і взаємозалежності об'єктивного і суб'єктивного.

Коли з точки зору об'єктивної модальності стан справ характеризується як ірреальний, утворюється ряд значень, які вказують на поворот події від ірреальності до реальності. Поряд з елементом «ірреальність» їх структура містить такі компоненти, як, наприклад, волюнтативність, умовність, бажаність і т. ін. В основу класифікації підсистеми об'єктивної модальності серед прихильників широкого розуміння модальності найчастіше покладено принцип співвіднесення її з усією сукупністю типів способів, що функціонують у даній мовній системі. У той же час способи не можна ототожнювати з об'єктивною модальністю. Так В. З. Панфілов, який розглядає всі види мовної модальності в рамках характеристики достовірності висловлення, підкреслює, що модальність і спосіб є принципово різними явищами [165, с. 198]. При цьому нетотожність цих категорій проявляється як у розбіжності інвентарно-таксономічних одиниць підсистем об'єктивної модальності, так і у функціонально-семантичних аспектах. Співвіднесеність реалізованих цілей уживання способів із суб'єктивно-модальними функціями мови виражається в тому, що в рамках способів може передаватися конкретне ставлення мовця до змісту висловлювання, яке включає широку гаму особистісних оцінок, які виражають градацію бажаності, умовності,

наказовості, повинності і т. ін., на більш конкретні випадки, і цей аспект відіграє суттєву роль у протиставленні за функціонально-семантичною ознакою мовних підсистем граматичного способу і об'єктивної модальності.

Таким чином об'єктивна модальність розглядається в цій роботі як потенційна можливість передачі об'єктивно-модальних значень відповідними мовними засобами. Об'єктивно-модальні значення – це взяті в замкнутій системі абстрактних синтаксичних категорій значення відношення того, про що повідомляється, до дійсності, тобто «значення реальності (синтаксичний індикатив: синтаксичні теперішній, минулий і майбутній часи) і ірреальності (синтаксичні ірреальні способи: умовний, бажаний, наказовий)» [231, с. 216].

Суб'єктивна модальність, у свою чергу, визначається як вираження ставлення мовця до змісту висловлюваного. При цьому один і той же факт насправді може подаватись як істинне або хибне повідомлення з точки зору відправника висловлювання, протиставлятися чомусь, співвідноситися з іншими фактами чи подіями, із ситуацією, джерелом інформації, бути порізному кваліфікованим, набути ту чи іншу якісну оцінку.

Суб'єктивна модальність підрозділяється на суб'єктивно-особистісну і суб'єктивно-міжособистісну. Концепт суб'єктивно-особистісної модальності включає в себе мікроконцепти оцінної (ментальної, композитивної, сенсорної тощо) й емотивної модальності.

Оцінка, як провідний фактор, що формує ставлення кожного індивіда до навколишньої дійсності, виявляється тим первинним індикатором, який визначає принцип класифікації особистісних відносин, причому суб'єктивне ставлення в цьому випадку створює об'єктивну основу наукової таксономії. При розгляді оцінності як семантичної категорії необхідно чітко розрізняти її дві сторони: об'єктивну, що характеризує об'єкт оцінки з боку його "істинних" властивостей, що досягаються на підставі досвіду, і суб'єктивну, що характеризує більшою мірою суб'єкт оцінки, його чуттєве

сприйняття, думку, ставлення. Оцінка, таким чином, виконує координуючу роль між людиною і навколишнім світом: тому не дивно, що в мовленнєвому акті надзвичайно широке коло семантично сильних і точних понять, властивих мові прескрипцій, найчастіше передається когнітивно слабкою мовою оцінок, а суб'єктивна оцінка, що визначається як «семантико-синтаксична категорія, що виражає ставлення мовця до предмета мовлення» [15, с. 193], займає важливе місце в системі мови. Об'єктивно існуючий у природі поділ об'єктів за ознаками їх внутрішньої організації та зовнішніх взаємозв'язків людей унаслідок заломлення крізь призму своєї свідомості трансформує, а найчастіше повністю замінює класифікацією за суб'єктивно-оцінною ознакою [62]. Це визначає глибоке проникнення суб'єктивної оцінності в багато аспектів мовної системи та мовленнєвої діяльності. Найбільшою мірою, мабуть, перетинаються сфери оцінності та мовної модальності.

Запропонована Н. Ю. Шведовою система [231], що базується на визнанні за суб'єктивною модальністю двох основних функцій: оцінно-характеризуючої і власне оцінної, дозволяє уникнути неоднозначності при класифікації функціональних типів суб'єктивно-модальних значень. Оцінно-характеризуюча функція поєднує в собі "вираження суб'єктивного ставлення до того, про що повідомляється, з такою його характеристикою, яка може вважатися не суб'єктивною, а такою, що впливає із самого факту події, з її якостей, властивостей, з характеру її перебігу в часі або її зв'язків і відносин з іншими фактами або подіями» [231, с. 216].

Власне оцінна функція цілком проявляється у сфері суб'єктивної оцінки і характеризує різноманіття відтінків, що містять «особисте, суб'єктивне ставлення мовця до змісту повідомлення» [231, с. 216].

Необхідно зупинитися також і на проблемі кваліфікації мовознавцями емоційного ставлення мовця до того, про що повідомляється. Більшість сучасних лінгвістів вважає експресивне вираження тих чи інших емоцій з приводу змісту повідомлення модальним феноменом [165].

На підтвердження думки про нелогічність протиставлення емоційно-оцінних і модально-оцінних значень свідчить не тільки факт використання для їх вираження одних і тих же мовних і немовних засобів, але й генетичний принцип, пов'язаний з урахуванням причин, походження, основних тенденцій та ліній розвитку даних явищ. При цьому емоційність (аспектами, пов'язаними з емоційною оцінкою висловлювання) входить складовою частиною до системи мовної модальності, утворюючи при цьому зону емоційно-оцінних суб'єктивно-модальних значень.

Аналіз робіт, присвячених питанню розмежування експресивної, емоційної і модальної сторін мови, дозволяє дійти висновку про те, що в сучасному мовознавстві превалює такий підхід до цієї проблеми [65; 137; 341]. Насамперед, відзначається умовність меж між поняттями експресивності, емоційності і модальності із тієї причини, що всі названі категорії можуть виражатися одними і тими ж мовними (лексико-граматичними і інтонаційними) і немовними (пара- та екстралінгвістичними) засобами. Тим не менше, відмінності, які існують між ними, виразно проявляються в процесі комунікації.

Експресивність відрізняється від емоційності тим, що є універсальним підсилювачем виразності мовлення при передачі почуття, думки, волі, у той час як емоційність передає тільки почуття індивідуума. Звідси випливає, що "емоційні засоби завжди експресивні, але експресивні засоби можуть бути і неемоційними" [291]. Експресивність може бути модальною, тільки посилюючи і підкреслюючи які-небудь елементи в повідомленні при передачі суб'єктивного ставлення мовця до висловлення. В інших випадках експресивність виходить за рамки модальності і служить підсилювачем логіко-змістових значень. Саме з таких позицій у цій роботі провадиться семантичний аналіз "експресивних" суб'єктивно-модальних значень [123].

Концепт міжособистісної модальності, представлений відношенням «адресант – реципієнт», був запроваджений Л. Долежелом. Л. Долежел включав до сфери міжособистісної модальності чотири категорії –

деонтику, алетичу, аксіологію і епістеміку. Кожна з них характеризується двома функціональними перспективами – персональною функціональною перспективою, де модальність виходить особисто від автора, і функціональною перспективою відчуження, де міжособистісна модальність виходить від іншої особи.

Аналіз лінгвістичних робіт свідчить, що науково-популярний дискурс представлено всіма видами суб'єктивно-міжособистісної модальності. Це пояснюється інтенцією автора, яка переслідує виконання таких завдань: по-перше, змінити світогляд реципієнта, що здійснюється через накази, заклики, настанови та побажання (тобто за рахунок використання в мовленні різних форм вираження деонтичної модальності). По-друге, цей вид дискурсу забезпечує кваліфікацію висловлювань із позицій необхідності – випадковості або можливості – неможливості (алетична модальність). По-третє, обов'язковим компонентом науково-популярного дискурсу є мікроконцепт аксіологічної модальності, де автор доносить до реципієнта певну суб'єктивну оцінку: або позитивну, або негативну. І, нарешті, науково-популярний дискурс забезпечує реципієнта певною інформацією з різним ступенем достовірності, що досягається засобами епістемічної модальності.

У дійсності ж рідко трапляються тексти або дискурси, де присутній тільки один з аналізованих видів модальності. Найчастіше вони виступають у певній взаємодії.

Для міжособистісних модальних характеристик, які видозмінюються за інтенсивністю і ступенем прояву, прийнято тричленну градацію: позитивна, середня і негативна. З них позитивна і негативна належать до сильних, а середня – до слабких характеристик. Наприклад, у деонтичній логіці «зобов'язаний» і «заборонено» - сильні характеристики, а «дозволено» - слабка.

Деонтична (deontic) модальність виражає ставлення мовця до ступеня обов'язковості тої чи іншої дії в майбутньому, реалізованої в мовленні у

вигляді спонукання індивідуума до конкретних дій (порада, побажання, команда або наказ).

Деонтична модальність актуалізується у двох досліджуваних мовах за допомогою ряду операторів: лексичних, граматичних, інтонаційних. До одних із найбільш поширених типів лексичних засобів передачі деонтичної модальності належать модальні дієслова. В англійській мові це такі модальні дієслова, як *may, should, must, have to i ought to* і ряд інших. В українській мові це такі дієслова, як *слід, необхідно, треба, зобов'язані, повинні* і т. ін.

Наведемо приклади:

(1) *We should go straight to the detailed research. Нам слід приступити до детального дослідження.*

(2) *I must say that this additional analysis is needed. Я повинен сказати, що цей додатковий аналіз необхідно провести.*

(3) *You may get an extra test for your report. Ви можете ще раз зробити доповідь.*

Як видно з наведених прикладів, дієслова *should* і *слід* вживаються для висловлення *поради* і мають у цьому випадку значення «слід», «слід було б»; дієслово *must* і *зобов'язані, повинні* – *обов'язок, наказ* або *обов'язковість* із відповідними негативними формами *заборони must not (mustn't), не повинен, не зобов'язані* з боку особи, наділеної моральною або юридичною владою. При цьому в першій парі речень адресант висловлює свою думку у формі рекомендації щодо здійснення (нездійснення) тієї чи іншої дії в майбутньому. Ця думка може ґрунтуватися (або не ґрунтуватися) на фактах (висновках, результатах) та є суб'єктивною думкою мовця.

У другій парі речень адресант визначає для себе обов'язковість конкретної дії в майбутньому. Тут чітко визначається ступінь категоричності спонукання до вчинення (невчинення) дії, яка може бути висловлена різними модальними дієсловами, які передають градуальний

характер ступеня наростання значення категоричності: *must (have to, need), повинен (необхідно, зобов'язаний)*.

У третій парі речень автор показує відсутність заборони та висловлює дозвіл на вчинення дії в майбутньому, підкреслюючи відсутність необхідності відмовлятися від здійснення дії (заборони). Таким чином, наведені приклади чітко ілюструють можливість модальних дієслів в англійській та українській мовах однозначно ранжувати висловлювання за принципом градуального ослаблення (або посилення) ознаки деонтичної модальності, у даному випадку – ступеня обов'язковості вчинення дії.

Важливо зауважити, що в наведених прикладах не прогнозується звершення тієї чи іншої дії, а лише висловлюється заклик до її здійснення, і немає ніякої гарантії, що сама дія відбудеться.

Слід наголосити, що ступінь обов'язковості проведення наукових досліджень у будь-якій галузі знань, нагромадження емпіричних даних, рекомендації та приписи з методології проведення наукових робіт виражаються за допомогою деонтичної модальності в англійській та українській мовах. Деонтична модальність, спрямована на дії, являє собою розпорядження, дозволи та заборони, вона пов'язана з пред'явленням певних вимог до учасників комунікативного акту, прописаних відповідною системою правил. Цей вид модальності часом має виразно дидактичний характер. Одним із прикладів актуалізації деонтичної модальності є повчальний тон, який часто трапляється в наукових роботах дослідників-початківців. Деонтична модальність (як і алетична), актуалізуючи ступінь необхідності здійснення тієї чи іншої дії в майбутньому, має свої відтінки і може в науковому тексті змінювати значення залежно від контекстуального оточення, передаючи пораду, рекомендацію, дозвіл або перешкоду на вчинення дії. Наприклад:

(1) Any adhesive product should have a warning sign on a tube.

Хотілося б, щоб на кожному тубику з клеєм було застереження.

(2) Any adhesive product must have a warning sign on a tube.

Кожен тюбик з клеєм повинен мати застереження.

(3) It's necessary that any adhesive product have a warning sign on a tube.

Необхідно, щоб на кожному тюбику з клеєм було застереження.

Якщо в першому реченні автор висловлює побажання, обумовлене доцільністю, то в наступних двох реченнях виражається різний ступінь категоричності вимоги вчинення дії в майбутньому. Принциповим є той факт, що в реченнях із деонтичною модальністю не прогнозується вчинення тієї чи іншої дії, а лише висловлюється заклик до її вчинення. Деонтична модальність швидше є дозволом або заборонаю припису, жодною мірою не переслідуючи контроль за його виконанням.

Слід зауважити, що відсутність гарантій на вчинення дії не є унікальною ознакою деонтичної модальності, ця ознака також належить іншому виду модальності – алетичній.

На рівні граматики деонтична модальність у двох досліджуваних мовах реалізується за допомогою ряду лінгвістичних засобів: конструкцій з прикметником або дієприкметником: *it's necessary that, you're obliged to* або *you're forbidden to* в англійській мові і формами складнопідрядного речення в українській: *необхідно, щоб; наказано, щоб; рекомендовано, щоб* та ін. Як видно з наведених прикладів деонтична функція модальності спрямована на соціальну взаємодію комунікантів.

Розглянемо особливості реалізації деонтичної модальності в процесі соціальної взаємодії комунікантів у дискурсі на прикладі функції впливу на адресата (персональної і директивної). У такій заяві: «*A new city forged by people determined to prove they could do better in freedom than under regimentation and tyranny. So, in Berlin today I see them stand firm aware of their worldwide support in an issue that transcends the boundaries of the city, aware of that the world knows what the Soviets mean by 'a free'*». - Автор намагається «нав'язати» реципієнту свою точку зору, закликає читача прийняти його позицію, у цьому і проявляється персональна функція деонтичної модальності. Такий ефект досягається різними способами:

адресант може «тиснути» на «слабкі місця» реципієнта, пробуджувати в ньому патріотичні почуття (як у даному випадку), викликати обурення в комуніканта і т. ін. Так чи інакше, останній рідко залишається байдужим і зазнає персонального впливу адресанта.

Директивний статус деонтичної модальності в дискурсі трапляється набагато частіше у вигляді наказів, моральних і етичних правил, закликів тощо, наприклад, у реченні: *Then here, on a free side of the border you would contrast the buoyant hope and spirit. Perhaps you will be interested to hear my impressions, to come with me on my journey across Berlin.* - Автор вдається до вживання займенника першої особи множини, при цьому досягається ефект передачі спільного дійства. Часто в персональній деонтичній модальності автор ставить за мету вплинути на сумління, національну і релігійну самосвідомість або викликати у слухача почуття відповідальності за те, що відбувається, тим самим здійснюючи спробу змінити картину світу реципієнта. Поставлена мета досягається за рахунок використання різних лексико-граматичних (модальних дієслів, наказового способу) і фонетичних (фразової інтонації, акцентуації) засобів, а також за допомогою залучення паралінгвістичних елементів у мовленні.

Алетична модальність також містить три члени: можливо, неможливо і необхідно. Традиційно алетична модальність трактується з позицій логіки. Тобто, наприклад, необхідність розуміється як апріорна, логічна необхідність ($2 \times 2 = 4$), а неможливість – як логічна неможливість ($2 \times 2 = 3$). Стосовно художнього висловлення деякі лінгвісти запроваджують поняття психологічної необхідності та психологічної неможливості. Психологічна необхідність за своєю природою має не логічний, а психологічний характер і описує не саме висловлювання, а виражену в ньому інформацію (логічний зв'язок між суб'єктом і предикатом, або фактичну залежність між реальними явищами). Відповідно до цього в рамках алетичної модальності розрізняють логічну і фактичну обумовленість, або детермінованість

суджень, кожне з яких лежить в основі двох різновидів алетичної модальності – логічної модальності і фактичної модальності.

Логічна модальність пов'язана з логічною детермінованістю суджень. Істинність або хибність цих суджень визначається їх структурою або формою.

Фактична модальність пов'язана з фактичною детермінованістю суджень. Фактично істинними є судження, в яких зв'язок між термінами відповідає реальним відносинам між об'єктами. До фактично хибних суджень належать такі, в яких співвіднесеність термінів не адекватна реальним зв'язкам між предметами. Фактична модальність суджень може бути виражена в алетичних термінах: необхідно, можливо, неможливо.

Ще одним важливим видом оцінки є аксіологічна модальність, яка виражає позитивну або негативну оцінку адресанта і проявляється як у позитивному, так і в негативному його ставленні. При цьому аксіологічна модальність може бути суб'єктивною і відображати думку адресанта, або об'єктивувати, тобто висловлювати думку більшості. Функціонально-семантичне поле аксіологічної модальності містить компоненти, що відображають градуальний ступінь зміни ознаки, як показано в такому біполярному ряду: цінне (хороше, позитивне), нейтральне (байдуже) і антицінності (погане, негативне).

Засобами вираження аксіологічної модальності є лексико-граматичні та інтонаційні. Наведемо приклади лексико-граматичного вираження аксіологічної модальності зі значеннями заохочення і осуду: «*We are given very strict instructions, we must be impeccably dressed and certainly avoid all contact with the population. These two men who sabotaged the telephone lines obviously will be the first to be executed by the Germans. Probably this German woman was referring to the allied bombs that turned her city into ruins*». Слова «*obviously, probably, the first to be executed, we must*» передають власну думку автора і мають суб'єктивний характер.

Важливою особливістю аксіологічної модальності є те, що вона має релятивний характер. Аксіологічно позитивне висловлювання з точки зору одного комуніканта буде негативним для іншого, що демонструє неможливість функціонування поняття "хороший" в абсолютному значенні. При цьому можлива зміна механізму взаємодії лінгвістичних засобів (інтонації або порядку слів) або перерозподіл функціональної значимості задіяних способів передачі аксіологічної модальності.

З вищесказаного зрозуміло, що будь-яке висловлювання є аксіологічно визначеним, тобто або позитивним, або негативним, або байдужим. Саме тому будь-який вид модальності включає в себе в явному чи прихованому вигляді аксіологію. З ортодоксально-структуралістської точки зору ця особливість аксіологічної модальності в типологічному розумінні знижує її змісторозрізнявальну "фонологічну" функцію як незалежного таксона [236].

Епістемічний статус висловлювання із точки зору модального аспекту пропозиціонального змісту співвідносить його, з одного боку, з джерелом інформації, а з іншого – зі ступенем обізнаності мовця в її достовірності.

Суб'єктивна епістемічна характеристика висловлювання відображає такі факти, стосовно яких можливо одночасно як знання, так і незнання, або сумнів мовця, а також уточнення джерела придбання знання. Характеризуючи перший із цих аспектів, Дж. Лайонз дав визначення як «будь-якого висловлювання, в якому мовець чітко визначає правдивість свого висловлювання, одночасно виступаючи її гарантом» [315, с. 2].

Діапазон значення епістемічної модальності може бути надзвичайно широким, висловлюючи ймовірність, можливість чи впевненість різного ступеня. Наприклад:

«His unit probably did not take part in the French campaign».

« His unit could not have taken part in the French campaign».

« We assume that his unit did not take part in the French campaign.»

« His unit definitely did not take part in the French campaign».

« It's obvious his unit did not take part in the French campaign».

Із точки зору позначення джерел інформації епістемічна модальність виділяє три типи знань. По-перше, це безпосередні знання, які базуються на сенсорному спостереженні або витягуються з пам'яті. Далі, проміжне положення між знанням і незнанням займає вивідне або непряме знання, отримане шляхом логічного висновку. І, нарешті, останню третю форму знання складають знання «з других рук», набуті під час міжособистісної комунікації. Висловлювання, сформульовані на базі зазначених типів джерел інформації, не завжди можуть дати повну і абсолютно достовірну картину про об'єктивну дійсність, і тому вони характеризуються різним ступенем повноти.

З цієї точки зору епістемічна модальність суджень – це виражена в судженні інформація про характер прийняття і ступінь обґрунтованості знання.

Для успішного обміну інформацією між людьми в процесі спілкування потрібне чітке розуміння змісту висловлювань із метою подальшого прийняття або неприйняття вираженого в них змісту – фактичних даних, думок, оцінок, прогнозів і т. ін. Прийняття чужих висловлювань залежить від численних чинників – об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх. Найважливішими серед них є дві групи – позалогічні і логічні чинники, - кожна з яких визначає особливий характер прийняття інформації, а разом із ним – особливий епістемічний статус судження: судження, засновані на віруваннях (віра), або судження, засновані на об'єктивній інформації (знання).

До факторів позалогічного впливу, що забезпечує позитивне сприйняття суджень, належать: прагматичний інтерес; традиції; громадське і особисте навіювання, думка авторитетної особи і багато інших. Подібного роду вплив у соціальному середовищі суперечить науковій практиці, при систематичному застосуванні він призводить до некритичного прийняття чужих думок і формування на їх основі різного роду догматичних вірувань.

За епістемічним статусом будь-які вірування відрізняються стихійним, без критичної перевірки прийняттям чужих думок - істинних чи хибних, таких, що заслуговують осуду або гідні поваги.

Фактори логічного впливу зумовлюють сприйняття судження як істинного чи хибного залежно від ступеня його обґрунтованості іншими судженнями, достовірність яких не викликає сумніву. Наукове пізнання характеризується тим, що допускає прийняття лише таких суджень, які спираються на встановлені у науці емпіричні знання або визнані теоретичні положення. Обґрунтовані таким чином судження набувають епістемічний статус знань.

Оцінка достовірності висловлюваного судження є найважливішою характеристикою епістемічної модальності знання. За ступенем обґрунтованості серед знань розрізняють два класи суджень, що не перетинаються: категоричної достовірності і проблематичної достовірності.

Судження категоричної достовірності – це досить обґрунтовані судження; їх істинність чи хибність встановлюють або шляхом безпосередньої перевірки, або опосередковано, шляхом підтвердження емпіричними фактами або теоретичними положеннями. Характер модальності суджень категоричної достовірності можна виразити з використанням двох операторів: доведеності (верифікованості) і спростування (фальсифікованості).

Категорична достовірність, подібно поняттям істинності / хибності, є такою модальною характеристикою судження, яка не має властивості змінюватися за ступенями. Про два категоричні судження не можна стверджувати, що одне з них «більш достовірне», ніж друге. Якщо судження достатньо обґрунтоване, воно вважається доведеним, отже (категорично) достовірним, тобто істинним чи хибним. У психологічному плані (категорично) достовірне знання відрізняється повною відсутністю сумнівів в істинності висловленого судження. Водночас відсутність

сумнівів ще не свідчить про категоричну достовірність судження. Воно визнається таким лише у випадку, коли наявні достатньо вагомі підстави – логічні або емпіричні.

До проблематичних належать судження, які не можна вважати достовірними через їх недостатню обґрунтованість. Оскільки точно не встановлено істинність або хибність цих суджень, то вони отримали відповідні назви – проблематичні або ймовірні. Найчастіше як підстава обґрунтування таких суджень виступають різнохарактерні з точки зору вмотивованості і нерівноцінні за доказовою силою доводи. Зазвичай їх оцінюють диференційовано, з урахуванням різної «ваги» кожного з них. На відміну від суджень категоричної достовірності проблематичні судження градуються за ступенем переконаності мовця в достовірності повідомлюваного. Звичайно задовольняються такою вельми приблизною градацією ймовірностей: малоюмовірно, рівноймовірно, дуже ймовірно.

Проблема достовірності / недостовірності суджень досить широко висвітлена в літературі. З точки зору Л. Вітгенштейна "справа не йде так, щоб люди в певних питаннях знали істину з повною достовірністю. Повна достовірність стосується тільки їхньої точки зору» [59, с. 38].

В. З. Панфілов зазначає, що «достовірність не можна віднести до об'єктивної модальності, оскільки категоричне твердження може бути хибним із точки зору реального стану речей» [164].

Когнітивні процеси, пов'язані з епістемічною оцінкою об'єкта судження, на рівні вираження формують суб'єктивні думки адресанта, які можуть набувати різноманітні форми, що розрізняються ступенем вмотивованості, верифікованості, можливості їх спростування.

М.А. Дмитровська пропонує до всіх суджень у межах проблематичної достовірності застосовувати термін «думка» та диференціювати їх на два види: думка-оцінка і думка-припущення. Під думкою-оцінкою розуміється суб'єктивне верифіковане знання, яке для мовця, на відміну від слухача, має статус суб'єктивної істини. Думка-припущення – неверифіковане

знання яке повідомляється мовцем із різним ступенем впевненості його достовірності [83]. Науково-популярний дискурс, як один із видів публіцистичного дискурсу, націлений на справляння абсолютно конкретного впливу на реципієнта. Тому важливо з'ясувати: яке завдання ставить перед собою адресант, висловлюючи думку – оцінку або думку-припущення та яка комунікативна установка цієї думки.

Усередині поняття проблематичної достовірності існує цілий ряд значень, що передають різні ступені достовірності інформації. Ця властивість характерна для багатьох мов. Як приклад розглянемо функціонально-семантичне поле ступеня упевненості. Дане поле представляє собою антонімічно-синонімічний ряд градуальної зміни ознаки упевненості, де два полярні значення (упевненість / неупевненість), розташовуються в протилежних полюсах ряду, а решта значень, що маркують градуальні зміни ступеня упевненості / неупевненості розташовуються між двома даними полюсами. Так думка-припущення, що демонструє найбільший ступінь упевненості мовця, розташовується ближче до полюсу модального значення впевненості, а ті елементи проблематичної достовірності, що виражають сумнів адресанта в достовірності повідомлення, розташовано на полюсі модального значення неупевненості.

Дана шкала виглядає таким чином:

Безумовно

Очевидно

Має бути

Думаю

Імовірно

Можливо

Сумніваюся

Зона сумніву, що є складовою епістемічної модальності, відображає той факт, що автор не має знання, необхідного для ствердження про

достовірність викладеної інформації. У результаті розумової діяльності відправника повідомлення робиться припущення про те, що між знанням і висновком існує певний зв'язок. Суб'єктивність такої точки зору адресанта очевидна, оскільки ґрунтується на його власному досвіді [29, с. 126].

Цікавим є те, що при висловленні сумніву незалежно від того, який маркер невпевненості вживається мовцем (напевно, здається, можливо тощо), у висловленні завжди присутній висновок, якого має дійти слухач. Оскільки адресат позбавлений можливості дізнатися ступінь достовірності повідомлення, то він змушений покладатися на отриману від джерела інформацію, зважаючи і на компоненти невпевненості, включені в зону проблематичної достовірності функціонально-семантичного поля епістемічної модальності. У даному випадку протиріччя між наявністю в одному і тому ж висловлюванні висновку і суб'єктивно-модального значення невпевненості, у жодному випадку не виключають один одного, а співіснують, накладаючись один на одного.

Параметри істинності думки-припущення можуть виходити з попереднього досвіду говорить і висловлювати не гіпотезу, а впевненість. Зона, що характеризується найбільшою упевненістю мовця.

Виходячи з попереднього досвіду, мовець, висловлюючи думку-припущення, може виражати не гіпотезу, а впевненість, використовуючи засоби, що маніфестують переконаність в істинності судження. Аспекти суджень, що характеризуються найбільшим ступенем упевненості мовця, утворюють зону так званого «епістемічної запоруки». Чим впевненість автора в достовірності пропозиції, тим більшою мірою "епістемічної запоруки" характеризується семантика модального предиката. У тих випадках, коли ступінь впевненості досить високий, думка-припущення наближається до знання категоричної достовірності. Важливим є запитання: чи можна вважати думку-припущення з високим ступенем впевненості мовця тотожною знанню категоричної достовірності? Між цими двома категоріями існує тільки опосередкована тотожність. Думка-

припущення при високому ступені впевненості адекватна неповному знанню, але не відповідає повному (істинному) знанню.

Розглянемо деякі положення: ступінь впевненості перебуває в прямій залежності від імовірнісної оцінки думки. Однак впевненість не є результатом логічності даного умовиводу. Упевненість у достовірності інформації, що повідомляється, може виникнути і під впливом різного роду факторів, що виникають спонтанно. Ці чинники найчастіше мають індивідуальний неусвідомлений характер, наприклад особисті інтереси або схильності мовця, належність до певної конфесії, вигода тощо. У цьому випадку мовець навмисно видає бажане за дійсне, підкоряючись власним інтересам.

За умов, коли думка ґрунтується не на логічно побудованих доводах і не на сенсорній інформації, формується немотивована думка-оцінка. Вона реалізується у вигляді інтелектуальних та емоційно-оцінних суджень, що базуються на тій моделі світу, яку кожен індивідуум будує на підставі персонального знання і особистого життєвого досвіду. Судження, побудовані за цим принципом, можуть мати для кожної окремої особи статус суб'єктивної істини. Безумовно, вони можуть бути оскаржені, але спростувати ці судження не можна:

«Знаєш, на війні гірко всяко буває: можна і не повернутися. What if they were so confused, and had been so deliberately confused, that they couldn't respond».

У багатьох випадках думка-оцінка має аксіологічний характер. Це нерідко знаходить відображення в семантиці висловлювання:

«This failure to provide proof, was later said to be unnecessary because Bin Laden, in a video allegedly found in Afghanistan admitted responsibility for the attacks». *«Захоплення заручників на Дубровці було на руку як ісламістам, так і військовим, які годуються війною».*

За характером використання мовних засобів думка-оцінка при високому ступені впевненості мовця зближується не з думкою-

припущенням, а зі знанням категоричної достовірності. Воно не передбачає (у свідомості мовця) навіть можливості помилки, що підтримується вживанням засобів вираження впевненості адресанта в достовірності інформації, що повідомляється (*obvious, in fact*).

Дуже часто в науково-популярних передачах і статтях можна знайти заяви автора, не підкріплені достатніми підставами, коли він бере на себе сміливість категоричного висловлювання. Такі висловлювання несуть у собі декларативну модальність, яка, будучи думкою-оцінкою в складі семантичного поля епістемічної модальності, виражає заяву автора, не підкріплену будь-якими фактами або результатами досліджень. Для речень із декларативною модальністю характерна висока категоричність. Наприклад:

«Певно, її збираються навіть подовжити, щоб вона була не однією з, а найдовшою у світі. It shall be determined by various influential factors».

У даному реченні автор, не наводячи жодних доказів і не допускаючи можливості зворотного, робить категоричну заяву. Тобто тут ми маємо справу з декларативною модальністю, у той час як, поза сумнівом, більш доречним було б використання гіпотетичної модальності: «Можливо, її збираються подовжити, щоб вона була не однією з, а найдовшою у світі».

Прагматичні тактики такого роду слід класифікувати як "активацію" думки – уявлення думки як істинного знання. Цей прийом широко використовується в публіцистичному, а нерідко і в науково-популярному дискурсі; при цьому часто у пропозиціональну частину висловлювання включаються елементи хибної "епістемічної запоруки".

Декларативна модальність, на жаль, дуже поширена в текстах науково-популярних передач. Причини цього, на наш погляд, можуть бути такі:

- невдала спроба переказу ідей різних учених, не піддаючи їх критичному аналізу;
- усвідомлене (чи несвідоме) бажання спростити наукову проблему;

- недостатня увага до форми викладення наукових ідей (проблемою є мала вивченість модальності як прагматичної категорії в цілому і епістемічної модальності наукового тексту зокрема).

Різноманітні модальні засоби від актуалізаторів сумнівної оцінки до елементів "епістемічної заперуки" забезпечують передачу різного ступеня впевненості автора в достовірності речення. Отже, сфера думок у складі функціонально-семантичного поля епістемічної модальності характеризується великою різноманітністю компонентів, між якими інколи важко провести чіткі межі.

Безпосереднє відношення категорії епістемічної модальності як до ментального явища мають евіденціальні форми та засоби актуалізації семантики епістемічного статусу висловлювання. Тому в межах даного дослідження істотним уявляється виявлення точок їх дотику в сучасних українській та англійській мовах.

Спочатку слід зауважити, що в лінгвістиці нового часу широко обговорюється можливість об'єднання цих категорій в одну. Питання про те, чи є вони двома різними чи однією категорією, не набуло остаточного вирішення. Кожен із підходів має як своїх прихильників, так і опонентів. Однією з перших у вітчизняній лінгвістиці запропонувала віднести ці категорії до незалежних один від одного понять Н. А. Козинцева [117, с. 226] на підставі того, що саме по собі посилання на джерело інформації, з якого отримано дані мовцем, не містить будь-яких відомостей про рівень достовірності інформації.

Такої ж думки дотримується С. І. Буркова [46, с. 353], яка вважає, що форми евіденціальності в мові не можуть бути віднесені до категорії епістемічної модальності в силу того, що вони не стосуються оцінки мовцем ступеня достовірності пропозиції, а характеризують лише один із параметрів ситуації, позначеної пропозицією, - джерело інформації.

Інша точка зору відстоюється В. А. Плунгяном [164, с. 325], який вважає, що «у лінгвістів немає підстав ані оголошувати евіденціальність

простим різновидом епістемічної модальності», «ані трактувати евіденціальність і епістемічну модальність як нічим не пов'язані категорії». Обґрунтуванням такого підходу є, на думку автора, той факт, що в «деталізованих» системах евіденціальні показники не мають або майже не мають модального навантаження, на відміну від бінарних систем, у яких будь-яка непряма інформація виявляється менш достовірною, тоді як у «деталізованих» системах цього не спостерігається.

Для зіставлення плану змісту розглянутих категорій, безумовно, слід уточнити їх семантичний потенціал. Тривалий час така «екзотична», за образним висловлюванням В. А. Плунгяна [168, с. 321], категорія, як евіденціальність, залишалася практично поза полем зору лінгвістів, що компенсується сьогодні дещо підвищеним інтересом до неї. Уперше термін «евіденціальність» було введено в науковий обіг Ф. Боасом, хоча значного поширення він набув після роботи Р. О. Якобсона [236]. Слідуючи його ідеям [236, с. 101], терміном «засвідчення» необхідно назвати дієслівну категорію, що охоплює такий ланцюг подій: повідомлюваний факт, наявність факту повідомлення та передавання факту повідомлення, іншими словами, необхідно визначити джерело інформації про обговорюваний факт. Сама інформація може дійти до адресата одним із трьох способів: через чуттєве сприйняття; шляхом застосування логічних операцій умовиводу; безпосередньо повідомленням відомостей.

Робляться спроби і більш докладної класифікації джерел інформації. Залежно від прямого або особистого доступу мовця до ситуації В. А. Плунгян [168, с. 322–324] розрізняє «пряму» (мовець спостерігав ситуацію), vs. «непряму» (мовець не спостерігав ситуацію), а також «безпосередню» (мовець мав особистий доступ до фактів) vs. «опосередковану» (мовець не мав особистого доступу до фактів) інформацію. При цьому вказані типи інформації практично ніяк не співвідносяться один з одним, хоча пряма інформація безпосередньо стосується мовця в протилежність до непрямой інформації, яка може мати

як особистий, так і опосередкований характер. Прямі джерела інформації поділяються далі на візуальні (зорове спостереження ситуації), сенсорні (сприйняття ситуації іншими органами чуття) і «ендофоричні» (внутрішні відчуття мовця). Непрямі джерела інформації включають інферентиви (висновок про ситуацію за її результатами) і презумптиви (висновок про ситуацію на підставі логічного міркування).

На наш погляд, семантичний потенціал поняття епістемічного статусу висловлювання істотно ширше, ніж евіденціальність, оскільки включає крім позначення джерела знання, на базі якого формулюється висловлювання, також і рівень повноти картини про навколишній світ. У сучасній англійській мові практично в межах одного й того ж мовного рівня функціонують одиниці, що маркують різний рівень повноти, упевненості або довіри щодо інформації, на основі якої формулюється висловлювання. Разом із тим не можна не відзначити важливість евіденціальної таксономії різноманітних джерел інформації, які формують наші знання про навколишній світ.

«Мовні засоби, за допомогою яких автор може виражати в реченні не факти, а своє ставлення до них», у західній методичній літературі часто позначаються терміном *hedges* [46, с. 239], а у вітчизняній лінгвістиці називаються засобами вираження модальності.

Головним завданням цієї роботи є комплексне дослідження і зіставлення структурно-семантичних і комунікативно-прагматичних властивостей англійських та українських некатегоричних висловлювань, об'єктивується інтелектуально-оцінне ставлення автора лінгвістичного тексту до предмета його мовлення. У науковому тексті висловлювання цього розряду орієнтують читача на ту інтелектуальну оцінку позицію, яку автор займає з обговорюваного питання.

Завдяки зафіксованій у психіці будь-якого індивіда і використовуваній в процесі мислення системі оцінок та чи інша інформація набуває для нього властивість автентичності (достовірності) або ймовірності. У

результаті оцінювання цієї інформації суб'єкт мовлення може інформувати і висловлювати в тексті своє переконання або тільки думку, або навіть припущення щодо того, про що повідомляється.

У складі інформаційно-оцінних висловлювань, що утворюють мовну тканину наукових текстів різними мовами, використовуються різноманітні засоби вираження впевненості, сумніву і неповної впевненості в істинності повідомлюваного. Ці засоби є детермінативами, або маркерами когнітивної діяльності суб'єкта мовлення – автора науково-популярного тексту.

У складі інформаційно-оцінних висловлювань, що утворюють мовну тканину наукових текстів різними мовами, використовуються різноманітні засоби вираження впевненості, сумніву і неповної впевненості в істинності повідомлюваного. Ці засоби є детермінативами, або маркерами когнітивної діяльності суб'єкта мовлення - автора науково-популярного тексту. Мовці дедалі частіше вдаються до актуального явища - мовного відгородження, або hedging, а також способам представлення цього феномена в сучасних англійській та українській мовами «відгородження» - прагнення комуніканта, який найчастіше говорить чи пише, тим чи іншим способом «відгородитися» своїм мовленням від тверджень інших комунікантів. Можна навіть стверджувати, що мовне відгородження претендує на нове трактування у сфері комунікативної лінгвістики. Нашою метою стане визначення поняття «градуальної комунікації», неявного говоріння, відгородження, або «hedging», а також короткий аналіз цих лінгвістичних явищ із позиції фонології, семантики, прагматики, синтаксису і стилістики та виявлення нових концептуальних аспектів відгородження в комунікації.

Чи не абсолютно першим ми схильні вважати Д. Болінджера з його основним дослідженням «Generality, Gradience, and the All-or-None» [256]. У Д. Болінджера «градуальна комунікація» полягає в тому, що під час спілкування виникають моменти, коли мовець змушений вдаватися до використання висловів, що позначають «усе або нічого». У результаті того, що мовець постійно розумово оперує неоднозначними фактами,

закладеними в мові, виникає двозначність. Неясність автор убачає в збігу двох «постійних», напр., двох кореневих морфем: / --- spear (weapon) --- / і / --- spear (shoot)---/. Щоб такої неясності не виникало, автор пропонує використовувати такі слова, які не спричиняють двоїсте судження, наприклад, Замінити / spear / на синоніми / javelin / або / lance /.

Відомий фізик Р. Бойль (1627–1691), виступаючи публічно, якое визнав: *«I... speak so doubtingly, and use often perhaps, it seems, it is not improbable and other such expressions, as argue a diffidence to the truth of the opinions I incline to ... »* [18].

Непряма комунікація дозволяє обрати нейтральну позицію стосовно висловлення. Мовлення завжди будується як факт, що має певний зовнішній світ (дійсність), з яким воно співвідноситься, а дійсність, як зазначав Ш. Баллі[18], може бути не тільки об'єктивною, але й мислимою, уявною. І лінгвістично суттєвим параметром тут виступає істинність, до якої зобов'язує себе мовець самим змістом свого висловлювання, наприклад, вислів «Іван знає, що X ...» = що активні семантичні процеси в комунікації спілкування X істинно, а вислів «Іван вважає, що X ...» знімає зобов'язання за достовірність сказаного. Останнє набуло широку інтерпретацію, породивши нове лінгвістичне явище, назване Дж. Лакофф «hedging», або принцип «семантичного відгородження». Сам автор метафорично переніс властивості і дію живої огорожі на лінгвістичне поняття. Визначаючи логічні властивості слів і фраз, таких як *rather, largely, in a manner of speaking, very*, Дж. Лакофф приходить до думки про їх здатність характеризувати поняття більш-менш точно (*more or less fuzzier*) [309].

Передумовою ж для «hedging» послужили дослідження теорії «непевної множинності» («fuzzy set theory»), пов'язаної з іменами Л. Заде [94] та У. Вайнрайха. Так У. Вайнрайх запроваджує термін «металінгвістичний оператор» [337], який став згодом прототипом лінгвістичного феномену «hedging». Він підкреслює, що для кожної мови

існує подібне явище, хоча потрібно констатувати той факт, що «hedging» характерний, перш за все, для англійської мови.

Інший концепт, що перетинається з «hedging», є «очевидність» (evidentiality). У. Чейф визначає її як будь-яке лінгвістичне вираження щодо знання [227].

Поняття «невизначеності» (vagueness) корелює з «hedging» за допомогою таких висловів, як *about*, *sort of*, які вказують на кількість і якість, що дуже близько до поняття «непевної множинності» (fuzzy sets).

Ще один термін, що перетинається з «hedging», є т.зв. «пом'якшення» висловлювання (attenuation, mitigation). Цей процес передбачає зменшення впливу ілюктивної сили.

При аналізі способів реалізації непрямой комунікації особливе місце слід відвести метафорі.

Аристотель відносить до основних достоїнств метафоричних перенесень їх евристичні властивості: «метафори містять загадку» і є єдиним засобом мови, здатним висловити «невимовне», ... перед нами алегоричне слововживання, а «все алегоричне неясно».

На певному етапі еволюційного розвитку неминуха трансформація розумових процесів: статичний спостережно-пізнавальний характер мислення змінюється перетворювально-діяльнісною активністю, у результаті чого процес пізнання в цілому набуває егоцентричної спрямованості.

Що стосується «внутрішнього світу» інтерпретатора, то тут нам необхідно вдатися до розгляду небазисних предикатів пропозиціональної установки: *уважати*, *думати*, *здаватися* і т. ін. Вони дозволяють автору судження замаскувати свою установку стосовно пропозиції. Так предикат *сумніваюся, щоб ...*, передаючи заперечення вкладеної пропозиції, не є негативним предикатом: мовець ніби «відгороджується» від відповіді, зменшуючи ступінь достовірності.

1.2. Науково-популярний дискурс та його місце серед інших різновидів наукового дискурсу

Термін «дискурс» широко застосовується сучасними мовознавцями. При цьому необхідно зауважити, що зміст даного поняття докорінно відрізняється в представників різних напрямків у галузі філології. Так представники західної школи в основному спираються на категорію епістемічної модальності при аналізі поняття «дискурс». Відмітною рисою такого підходу є аналіз функціональних особливостей дискурсу, особлива увага при цьому приділяється засобам вираження. Прагматична спрямованість даного напрямку очевидна [301; 258].

Слід зазначити, що автори вітчизняних наукових робіт у галузі філології часто також вкладають у поняття «дискурс», слідом за представниками західного напрямку, різноманітні сторони епістемічної модальності як логічного, так і емоційно-оцінного плану. На відміну від представників західного напрямку обсяг поняття «дискурс» у тлумаченні вчених вітчизняної школи значною мірою відрізняється. Тут основна увага приділяється вивченню таких особливостей дискурсу, як характер його складових елементів та їх взаємозв'язок при актуалізації різних типів дискурсу, взаємозв'язок дискурсу із суміжними категоріями мовленнєвої діяльності людини, варіативна сторона функціонального навантаження дискурсу, теоретичні особливості опису дискурсу в роботах сучасників [42; 108; 135; 141; 301].

Автор цього дослідження вважає у цьому зв'язку за доцільне навести наступне визначення дискурсу, це конкретна маніфестація усного або письмового мовлення, конкретний складний і впорядкований процес або результат мовлення, індивідуальний мовний акт, об'єкт міжособистісної комунікації.

Як видно з вищенаведеного визначення однією з найбільш важливих характеристик дискурсу є той факт, що він реалізується в соціальному континуумі. Цікавим є той факт, що при аналізі письмового та усного мовлення лінгвісти вживають різні терміни при аналізі однорідних феноменів, наприклад, речення – висловлювання, частина речення – синтагма, розділові знаки – сегментація мовного відрізка, буква – звук тощо. Дискурс, існуючи, як уже було зазначено, у двох формах, являє собою продукт, що відображає момент породження мовлення. Таким чином, дискурс на відміну від тексту має спонтанний характер, власну структуру і своєрідні закономірності функціонування в процесі комунікації.

Актуальність проблеми розрізнення двох згаданих вище понять – тексту і дискурсу – аж до сьогодні є однією з найбільш дискутованих у лінгвістиці. Таке становище викликано тим, що дискурс є багатоплановим феноменом, що певною мірою перетинається з поняттям тексту, з одного боку, і чітко відмежований від цього поняття необхідністю розгляду екстралінгвістичних умов комунікативного акту – з іншого. Сукупність мовних, соціологічних, національних особливостей комунікації у взаємодії з текстом розглядається сучасними вченими як дискурс. Тут доречно навести визначення дискурсу, наведене в роботі В.В. Красних як «вербалізовану розумову діяльність, що розуміється як сукупність процесу і результату та володіє як власне лінгвістичними, так і екстралінгвістичними планами» [127, с. 84].

Всебічний аналіз точок зору в тлумаченні феноменів «текст» і «дискурс» не лише продемонстрував існування очевидного зв'язку між цими явищами (наявність певних точок перетину між ними), але й дозволив намітити дистинктивні характеристики, що відрізняють ці два феномени. Підбиваючи підсумок вищесказаному, слід дати визначення, якого дотримується автор цього дослідження при вивченні змісту понятійної категорії «дискурс». Це комплексна реалізація тексту в

сукупності з екстралінгвістичними особливостями актуалізації даного тексту.

Екстралінгвістичні особливості актуалізації науково-популярного дискурсу, що є об'єктом даного дослідження, становлять значний інтерес для сучасної філології. Це пов'язано, у першу чергу, із відсутністю в науковій літературі однозначності думок із цього питання, недостатністю систематизації наявних емпіричних даних і нечіткістю аргументації теоретичних узагальнень.

Однією з відмітних рис науково-популярного дискурсу є наявність посилань на авторитетні джерела, відомих авторів, які нерозривно пов'язані з присутністю таких явищ, як «хеджинг», або «фігура іншого», «чужого». Використання висловлювань, думок, суджень, емпіричного матеріалу «іншого» є тією основою актуалізації інформації, на якій ґрунтуються представлені в науково-популярному дискурсі знання [292, с. 95].

Фігура «чужого» займає особливе місце в роботах сучасних дослідників. Це викликано як наявністю декількох напрямків, що ставлять своєю метою вивчення даного явища, так і відсутністю загальноприйнятого підходу до аналізу цього феномену. Серед напрямів, що вивчають поведінку «чужого», слід назвати інтертекстуальність, метадискурс і інтердискурс [162, с. 54].

Включення до мовного континууму адресанта експліцитних лінгвістичних засобів вираження логіко-змістових та емоційно-оцінних значень, що вживаються кимось іншим, чітко демонструє «присутність іншого» в мовленнєвому відрізку продуцента. Такими засобами можуть бути лексичні одиниці (жаргонізми, книжкові лексеми, аббревіатури), граматичні структури (різноманітні синтаксичні конструкції непрямої мови), стилістичні прийоми. Усі ці явища демонструють так звану неоднорідність науково-популярного дискурсу. Вивчення експліцитних форм мовних маркерів, що маніфестують відсутність однорідності науково-

популярного дискурсу належить до одного із завдань, що виконуються в цьому дослідженні.

Значна кількість запозичених із першоджерел текстових фрагментів таких, як цитати, порівняння, крилаті фрази, метафори тощо, визначають експліцитну неоднорідність науково-популярного дискурсу. Наприклад,

*«As Hitler continues his conquest of Europe, he invades **Holland** and **Belgium** and plans to make a surprise "sickle cut" through the dense Ardennes Forest, leaving the Allies with little chance of escape»*. Запозичення даного текстового фрагмента очевидне: наявність лапок, посилання на джерело, часте застосування курсиву, коментарів – усі ці засоби є маркерами неоднорідності науково-популярного дискурсу, що мають експліцитний характер.

У даному випадку слід відзначити важливу роль інтонаційних засобів у виділенні елементів, що маркують запозичений мовний фрагмент: паузи, гучність, мелодійний контраст, темпоральні зміни. Просодичне виділення мовленнєвих відрізків, що є індикатором неоднорідності усного типу науково-популярного дискурсу, сприяє однозначному сприйняттю переданої інформації як «присутність іншого» в мовленні.

Експліцитні мовні засоби, що передають неоднорідність письмового варіанту науково-популярного дискурсу, складають іншу групу лінгвістичних елементів. До них належать уточнюючі елементи мовлення типу вступних частин речення, додатків, уточнень, що пояснюють джерело отриманих відомостей. Ж. Отье-Ревю називає ці вставні компоненти «формулами наївного метадискурсу» [162, с. 56]. Наприклад:

«We know that the men that were supposedly the hijackers, had their houses, cars, credit cards, paid for by the U.S. Government». *«Miss. Brooks, a famous writer, said she felt that black poets should write for black people; of all the awards she received, there was only one that meant a lot to her»*.

Головною ознакою належності будь-якого фрагмента комунікації до метадискурсу є його вербальний характер і однозначність співвіднесеності

з певною групою осіб, на яку робиться посилання в даній заяві. «Інший» у цьому випадку присутній у тих експліцитних мовних формах, які використовує автор повідомлення, не претендуючи при цьому на авторство викладеної інформації.

До важливих фактів «наївного метадискурсу» належить різноманіття суб'єктивно-оцінних конотацій, до яких вдається мовець при вираженні власного ставлення до висловлюваного. Так, наприклад, широка гамма висловів, що передають коливання, невпевненість, помилковість думки, уточнення і багато інших конотативні значення, становить значну частину лексичних одиниць, що маркують експліцитну неоднорідність НПД. Пор. [162, с. 56]:

«It is scientifically impossible that 12 tonnes of steel and titanium (as the article reads it) were vaporized by jet fuel». «За словами старійшини, апокаліптичне тлумачення цих записів походить від західнохристиянського світогляду, а не від міфології майя».

Розглядаючи проблеми присутності «чужого» з позицій інтертекстуальності, слід зазначити, що при вивченні науково-популярного дискурсу в першу чергу звертається увага на дослідження таких особливостей даного утворення, які безпосередньо зумовлені функціонуванням тексту. Сам термін «інтертекстуальність» наводить на думку про вивчення відносин у межах текстового континууму. Якщо припустити, що тексти, розташовані один стосовно одного в певному контексті за ознакою передування / слідування, то різноманітність виникаючих при цьому змістових відносин кожного з поданих текстів з іншими величезне [68]. Своє вираження ця особливість інтертекстуальності знаходить не тільки в експліцитних, але й в імпліцитних способах передачі взаємозв'язків як на рівні внутрішньотекстових відносин, так і на рівні міжтекстових сполук, останні, у свою чергу, безпосередньо позначаються на особливостях метадискурсу, що включається в текстову частину як складовий елемент.

Неоднозначність існуючих точок зору з приводу визначення сутності поняття «метадискурс» спостерігається в наявності протилежних підходів мовознавців до даного питання. Деякі вчені вважають, що «метадискурс» включає тільки такі компоненти, які є керівництвом до роботи з текстом для читача, наприклад, «це питання обговорюється в третьому розділі» або «перейдемо до розгляду іншого питання» і т. ін. Інші, навпаки, [249] зводять розуміння «метадискурсу» до вживання таких мовних форм, як «Нами доведено, що ...», «У роботі переконливо проілюстровано ...», «Я вважаю, що ...», «По-моєму» і безліч інших зворотів, які показують ставлення адресанта до висловлюваної інформації.

Описуючи маркери, що демонструють взаємозв'язок адресанта і реципієнта з дискурсом, не можна не зупинитися на інтерпретації представником сучасної американської школи К. Хайленд [301] змісту поняття «метадискурс». Автор розглядає три складові метадискурсу: автор тексту, сам текст і реципієнт. При такому підході головну роль при продукуванні семантичних відносин у мовленні і при змістовій інтерпретації отриманої інформації відіграє метадискурс, що встановлює взаємозв'язок між різними частинами повідомленої інформації.

Вивчення функціональних особливостей метадискурсу дозволило розглянути його з точки зору впливу, що справляється на його будову та актуалізацію автором повідомлення, з одного боку, і користувачем – з іншого. Відповідно до ступеня участі автора та користувача у формуванні змісту тексту було виявлено два типи метадискурсу, заснованого на двомірній взаємодії автора або з текстом, або з користувачем [301, с. 49]. При такому підході очевидним стає опосередкований характер авторської взаємодії із читачем в останньому типі метадискурсу, оскільки тільки прямий контакт читача з продуктом авторської творчості, тобто з текстом, є результатом певної інтерпретації мовних засобів, що передають зміст авторського задуму.

Що стосується особливостей авторської творчості при написанні тексту, то тут спостерігається широкий спектр лінгвістичних засобів, які служать для переконання читача в правоті своєї точки зору і достовірності інформації, що повідомляється. Одним із найбільш поширених способів у даному випадку є посилання на джерело інформації, яке може бути представлене як авторитетним виданням, кваліфікованою думкою, низкою достовірних доказів, об'єктивними емпіричними даними, так і існуючими із цього приводу упередженнями, домислами. Усі вищезазначені способи переконання користувача є різноманітністю форм втілення фігури «іншого» в метадискурс науково-популярного характеру.

Наведемо приклади лексем - посилань в українській та англійській мовах: зі слів A, according to A; цитую, to cite, слідом за A, quoting A та багато інших. Порівняйте нижченаведені речення.

«Even Sir Isaac Newton made a calculation based on scripture that showed the Rapture could not happen before 2060». «Another story predicting doom in 2012 says that a new planet, variously described as Planet X, a planet/comet (which makes no sense), or the planet "Nibiru" is going to pass so close to the Earth as to cause earthquakes and tidal waves and all kinds of destruction, possibly even flipping the Earth completely upside down». █

Велика кількість прислівників і ввідних слів, що вживаються авторами в науково-популярних текстах, призводять до посилення ефекту тлумачення вже згаданого явища або факту. При цьому широко використовується перифраз, повтор, паралельні конструкції, риторичні запитання, що імпліцитно часто представляють фігуру «іншого». Прикладами таких лексичних одиниць в англійській та українській мовах служать такі: зрештою, finally; іншими словами, in other words; насправді, indeed; фактично, in fact, наприклад, for instance; відомий як, known as; а саме, namely; скажімо, say та безліч інших.

«Indeed it was to be a creation of a new city out of the ashes and rubbles of war». «Насправді, телевежу не можна назвати яскравим

архітектурним творінням, та берлінці вигадали, як урізноманітнити її звичний вигляд».

Проведений аналіз експліцитних вербальних способів вираження достовірності донесеної до користувача інформації дозволив дійти висновку, що дані вербальні комплекси є актуалізаторами імпліцитної форми непрямой мови, часто вказуючи на джерело повідомленої інформації.

Як показали дані, отримані при вивченні особливостей побудови науково-популярного дискурсу, ділянка взаємодії функціонально-семантичних полів інтердискурсу, метадискурсу і інтертексту являє собою значну частину об'єкта дослідження, який детально вивчається у другому розділі дисертаційної роботи.

Відомо, що діалогічна форма спілкування, поширена в науково-популярному дискурсі, є одним із поширених прийомів доступності засвоєння знань, акцентування уваги на рематичній структурі висловлювання, підвищення експресивності викладу в цілому.

Останнім часом науковий пошук у галузі дискурсології дозволив сформулювати основи взаємовідносин дискурсу і інтердискурсу як відношення формованого до вже описаного. Цей підхід дозволив докорінно змінити погляд на теоретичні передумови формування дискурсу і по-новому поглянути на можливості впливу інтердискурсу на епістемічну оцінку того чи іншого повідомлення.

З цих позицій інформація про нове знання являє собою наукову складову науково-популярного дискурсу. Ураховуючи той факт, що наукова складова будь-якої інформації включає в себе безліч дискурсів, узагальнених у даному конкретному комунікативному творі, то вона може розглядатися як інтердискурс.

Таким чином, популяризація знання в науково-популярному дискурсі здійснюється за рахунок тісної взаємодії форми висловлювання

(лінгвістичних засобів) з його змістовною стороною (логіко-смісловими відношеннями).

Проведене нами дослідження показало, що динамічний розвиток структурних особливостей і комунікативних параметрів науково-популярного дискурсу робить можливим досягнення тих завдань, які ставить перед собою цей комунікативний акт. Основні завдання науково-популярного дискурсу слід звести до таких: 1) установлення зв'язку з адресатами (для досягнення цієї мети необхідно володіти інформацією про соціальний статус слухачів, рівень їхньої освіти, їхній світогляд, запас знань та їх здатність правильно інтерпретувати почуте або прочитане), 2) справляння запланованого впливу на аудиторію, що досягається наявністю таких факторів у мовленні автора: необхідних мовних засобів, логічної стрункості, аргументованості та емоційної насиченості тощо. Усі зазначені фактори служать характеристикою науково-популярного дискурсу.

Науково-популярний дискурс інформує не стільки про факти, але й про ставлення до них самого мовця, що прямо вказує на його модальне начало, а також відображає наміри автора справити необхідний вплив на публіку. Крім того, науково-популярний дискурс часто використовує загальноприйнятую логічну схему аргументації і докази (висунення тези, подання необхідних і достатніх аргументів, вироблення висновку). При використанні такого інструментарію переконання основне завдання науково-популярного дискурсу – донести до аудиторії знання і переконати слухачів або читачів у достовірності поданої інформації – успішно вирішується автором.

Слід зазначити, що побудова інформативної частини науково-популярного дискурсу можна порівняти з нанизанням фактів на основний стрижень, який представляє собою знання, а додаткові відомості, які пояснюють і уточнюють наведені емпіричні дані, посилюють стрижневу позицію знання. До таких конкретизуючих інформантів слід

віднести ілюстративні комплекси, блоки доказів, аргументативні елементи і ряд інших побудов, метою яких є надання додаткових відомостей.

Сьогодні широке визнання лінгвістів отримала теорія мовленнєвих актів. Перевагами даної теорії, що дозволяють максимально врахувати особливості мовленнєвої поведінки всіх учасників комунікації, є такі положення:

- визначення мовного акту як продукування висловлювання мовцем із конкретною метою за певних умов комунікації, що, безперечно, є надійним фундаментом для планування дослідження та проведення вивчення мовленнєвих реалізацій;

- наявність трьох складових процесу комунікації: локуції, ілокуції і перлокуції (тобто продукування мовлення, відповідність наміру мовця формі мовленнєвого відрізка і вплив даного висловлювання на адресата);

- оцінка успішності / безуспішності комунікації залежно від ступеня повноти виконання ілокутивного акта.

Слід зауважити, що сьогодні теорія мовленнєвих актів зазнала численних коректив. Однак, незалежно від того, які нові терміни з'являються для позначення складових цього феномену, суть залишається незмінною. Так поява таких термінів, як констативи, регулятиви і репрезентативи (за класифікацією Хабермаса [290] для позначення ілокутивних актів або комунікативні і комісиви) по суті нічого не змінюють у теорії мовленнєвих актів, залишаючи визначальну роль за ілокуцією.

Із позицій теорії мовленнєвих актів очевидно, що при аналізі матеріалу даного дослідження, а саме епістемічної модальності, можна зробити висновок про прямий вплив ілокутивного висловлювання на зміну обсягу знань слухача. При цьому необхідно зазначити, що в рамках цього дослідження одним з етапів аналізу, який не враховано в теорії мовленнєвих актів, є вивчення впливу конотативних значень на варіативність інформації, переданої епістемічною модальністю.

Важливим для даного дослідження є роль інтонації при актуалізації ілюкутивного акта в процесі передачі логіко-змістової і конотативної складових висловлювання в науково-популярному дискурсі.

Науково-популярний дискурс за своїми стильовими характеристиками значною мірою стикається з науковим стилем мовлення, набуваючи частину його характеристик. Ураховуючи такі риси наукового стилю, як логічність, об'єктивність, неемоційність, багато лінгвістів вважають, що науковим текстам властива тільки об'єктивна модальність, а саме реалізація модальних значень можливості, потреби і повинності. Однак існує також думка, що в деяких типах текстів наукового стилю обов'язкове вираження авторського «я», що реалізується за допомогою різних мовних засобів.

У науково-популярному дискурсі в ще більшому ступені, ніж це виражено в науковому стилі, необхідне авторське «я». Способи передачі власної позиції лінгвістичними засобами різноманітні. Одним із найбільш наочних проявів цієї особливості є поєднання модального дієслова з особовим займенником 1 особи однини і множини.

Ураховуючи вищевикладене необхідною умовою аналізу функціонально-семантичного поля епістемічної модальності стало вивчення суб'єктивної та міжособистісної компоненти даної категорії в науково-популярному дискурсі. Зауважимо, що в науково-популярному дискурсі крім епістемічної модальності присутні також аксіологічна, деонтична і алетична модальності. Вивчення характеристик ділянок перетину функціональних полів цих видів модальності представляє особливий інтерес для лінгвістів.

Що стосується лінгвістичних особливостей передачі епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі, то цікаво проаналізувати цей аспект в зіставленні з науковим дискурсом. Як показав експериментальний матеріал, кількісні показники науково-популярного тексту значно поступаються відповідним характеристикам текстів наукового жанру: обсяг тексту знижений у 5 разів, число посилань із точним зазначенням джерела

зменшено в десятки разів, кількість ілюстративного матеріалу – графіків, малюнків і таблиць – зведено до мізерних показників. Крім того в науково-популярному дискурсі найчастіше наукова термінологія замінюється загальноприйнятими лексичними одиницями, а іноді й сленгізмами. Такі відмінності двох зіставляваних жанрів не є несподіваними, оскільки для науково-популярного жанру особливий інтерес представляє об'єкт вивчення, а для наукового – процес дослідження з його доказовою і аргументативною стороною. Усі зазначені структурні особливості науково-популярного жанру розраховані на можливості сприйняття інформації пересічним споживачем, для якого засвоєння знань не повинно становити особливих труднощів.

Ще однією яскравою рисою популяризації наукових знань є широке використання діалогічних комплексів у науково-популярному дискурсі. Це можуть бути і запитально-відповідні репліки, і діалогічні єдності, що містять волюнтативні елементи. Безумовно, діалогічність науково-популярного дискурсу підвищує ступінь його експресивності, що, у свою чергу, сприятливо впливає на підвищення ефективності сприйняття та засвоєння нової інформації.

Той факт, що науково-популярне викладення матеріалу узагальнює дані багатьох джерел певним чином позначається і на мовних засобах акцентування знання в тексті, і на формі викладення, і на використанні автором тих чи інших маркерів тема-рематичної структури висловлювання. Варіативність лінгвістичних засобів найчастіше вказує на зміну фігури «іншого» у викладеній інформації.

Ще однією змінною, пов'язаною з використанням різноманітних засобів передачі інформації, є тематика науково-популярного дискурсу. Зміна топіка, як правило, супроводжується певною зміною манери викладення і вживанням інших (у порівнянні з попередньою тематикою) мовних засобів різних рівнів. Таким чином спостережений взаємозв'язок

форми викладення інформації з вмістом науково-популярного мовлення являє собою одну з проблем, яка заслуговує пильної уваги дослідника.

Спробуємо простежити вищезазначений зв'язок при зміні тематики науково-популярного дискурсу. У критичній літературі виділено п'ять підрозділів, що відрізняються один від одного тематикою викладення. Це людина та її особливості (фізіологічні, психологічні, гендерні, соціальні, вікові); соціальна культурологія (загальнолюдські та національні культурні цінності, соціологія, політика, моральність); медицина (здоров'я людини і методи лікування); місце існування (біологія і довкілля); наукознавство (результати досліджень точних наук: фізики, астрономії, хімії).

Матеріалом цього дослідження є сфера соціально-культурологічних відносин, що знайшла відображення в науково-популярному дискурсі. Тут на аналізованій вибірці відмічено, що чим тісніше викладені факти пов'язані з емоційно-психічним станом людини, тим виразніше простежується посилення ролі інтонаційних засобів у популярному мовленні диктора. Значне зростання кількості слів, що виділяються за допомогою емоційного й логічного фразового наголосу, якісна зміна мелодичного малюнка висловлювання (наявність різких перепадів мелодики), уповільнення або прискорення темпу мовлення при одночасному збільшенні кількості та тривалості пауз є безсумнівним свідченням взаємозв'язку теми повідомлення і лінгвістичного способу її оформлення при популяризації будь-якої інформації.

1.3. Просодія – важливий компонент епістемічної семантики дискурсу

Відносна «вага» сегментних і просодичних досліджень у світовій фонетиці помітно змінюється на користь останніх. Зростання інтересу до просодії пов'язано як із власне фонетичними потребами (опис просодичної системи як такої і дослідження взаємодії просодичних характеристик із сегментними), так і з новими семантичними завданнями (опис непропозиціональної семантики речення, реалізованої через просодію).

Слово «просодія» грецькою означає «пісня», яку співають під супровід музичного інструмента. Це слово раніше позначало особливості вимовляння слів, включаючи їх довготу, висоту і для позначення цих характеристик у письмі вводилися спеціальні знаки, які й називалися "prosodies". До другого століття нашої ери слово просодія вже позначало, загалом, мовленнєві характеристики, які не належали до сегментного рівня потоку голосних і приголосних звуків [265, с. 1].

У сучасному мовознавстві поряд із терміном «просодія» фонетичні характеристики суперсегментного рівня об'єднуються загальною назвою «інтонація». Термін «інтонація» походить від латинського слова «говорити голосно». У сучасній лінгвістиці термін «інтонація» набагато складніше його етимологічного значення і включає весь спектр фонетичних засобів, що оформляють висловлювання на надсегментному рівні. До них належать мелодика, гучність, темп (включаючи паузацію), тембр, фразовий наголос і ритм.

Слід зазначити, що серед лінгвістів не існує загальновизнаного підходу до поділу двох термінів: інтонація і просодія, що характеризують фонетичну структуру суперсегментних одиниць мовлення. Деякі залишають за просодією тільки коло питань, пов'язаних із системою

наголосів, інші вважають термін «просодія» більш широким. Ряд авторів вживає ці терміни як синоніми.

Вітчизняні описи фразової інтонації [44; 154; 183] досі ґрунтувалися на обмеженому інвентарі конструкцій, що відображало уявлення про незначний набір вихідних ознак і їх малі сполучні можливості (такий підхід пов'язаний зі спробою перенести особливості сегментного рівня мовлення – можливість зведення великої кількості звуків до незначного набору фонем – на супрасегментний). Цьому відповідало й уявлення про функціонування інтонаційних одиниць: вони або зв'язувалися з «основними типами висловлювань», або розглядалися як невмотивовані одиниці типу фонем. Такий підхід створює великі труднощі як при фонетичному ототожненні конструкції, так і при її семантичній інтерпретації. Ці труднощі переконливо описані в роботах голландських русистів С. Оде і К. Кейспер [157; 158; 305].

Безперечно, більш продуктивним є підхід, при якому дослідник виходить із функціональної мотивованості інтонації і вважає, що багатство просодичної форми відображає численність інтонаційно висловлюваних значень і різноманіття їх комбінацій. Уявляється неможливим установлення остаточного інвентарю просодем без паралельного дослідження комбінаторики непропозиціональних змістів [116].

При цьому саме завдання виявлення інвентарів інтонаційних конструкцій відходить на другий план перед завданням виявлення елементарних просодичних компонентів і закономірностей їх комбінування при передачі змісту висловлення.

Найбільш докладно в сучасній науковій літературі досліджено систему просодичного оформлення синтагм. Проблема виділення синтагми в потоці мовлення пов'язана з наявністю трьох критеріїв існування цієї одиниці – семантичної завершеності, синтаксичної цілісності та інтонаційної єдності.

Серед семантичних чинників, які зумовлюють об'єднання слів в одній синтагмі, слід відзначити ті, які забезпечують об'єднання групи слів, що виражають у даному контексті єдине, хоча й складне поняття. Зокрема, пов'язані за змістом слова, необхідні для розуміння групи в цілому, розташовуються в межах однієї синтагми. І, навпаки, при протиставленні існує тенденція виділяти в окрему синтагму кожен із членів антитези:

Мій батько працює інженером. || Мати | ніде не працює. ||.

My father works at a firm. || My mother | doesn't work anywhere. ||.

Суттєвий вплив на синтагматичне виділення слова справляє ступінь його самостійності: службові і напівсамостійні слова зазвичай не виділяються в окрему синтагму. Це стосується займенника, дієслова-зв'язки, допоміжних дієслів, числівників, більшості прикметників і т. ін.

Із семантичними факторами, що зумовлюють синтагматичне членування фраз, тісно пов'язані фактори синтаксичні, зумовлені структурою речення, ступенем його поширеності, силою синтаксичного зв'язку між словами. У першу чергу це стосується частин складного речення: головного і сурядного:

We'll have a walk | if you stay indoors. ||

Семантико-синтаксична цілісність синтагми набуває в мовленні своє інтонаційне вираження, що дозволяє розглядати її як мінімальну самостійну інтонаційну одиницю. Єдність синтагми в усному мовленні досягається використанням комплексу просодичних засобів. До їх числа належать мелодика, темпоральні характеристики, гучність, а також ритм і синтагматичний наголос. Синтагми оформлюються одним із базисних мелодійних контурів залежно від комунікативного типу висловлювання і його модально-емоційного забарвлення. Характер зміни інтенсивності в межах синтагми також підпорядковується певним закономірностям. Найбільш важлива роль у синтагматичному членуванні належить синтагматичному наголосу і межсинтагменним паузам.

У розмовному мовленні найбільш характерні зміни компонентів інтонації виникають на наголошених складах висловлювання, ненаголошені склади, в основному, продовжують напрямок руху мелодики наголошених складів; проте, трапляються випадки, в яких ненаголошені склади поводяться інакше.

Роль різних складів у складі інтонаційного контуру нерівноцінна. Окремі склади або групи послідовно розташованих складів утворюють певні структурні елементи синтагми, які несуть те чи інше навантаження. При проведенні інтонаційного аналізу синтагми прийнято виділяти такі основні елементи інтонаційної групи: ядро, заядерна частина, перед'ядерна частина.

Британські фонетисти, описуючи структурні одиниці висловлювання (синтагми), використовують інші терміни. Арнольд і О. Коннор [320] використовують слово «голова» замість «шкала». R Kingdon [307] вважає, що «голова» - це перший наголошений склад, він виключає перший наголошений склад зі складу шкали, називаючи останню «тілом».

Слід підкреслити, що елементи синтагми завжди виступають у взаємодії, утворюючи єдиний інтонаційний контур (мелодійний і динамічний), і їх роздільний розгляд виправданий тільки при виконанні інтонаційного аналізу або з метою навчання.

У науковій літературі відображено вкрай суперечливі тенденції не тільки в питанні про кількість і конкретний зміст функцій інтонації, але навіть у підході до дилеми: чи має взагалі інтонація будь-які функції в рамках мовної системи.

Діапазон висловлюваних точок зору поширюється від ствердження про повну відсутність мовних функцій в інтонації до закріплення за нею чітко окресленого списку функцій, що не перетинаються. Так у роботі [299, с. 658] повністю заперечується наявність функцій в інтонації на тій підставі, що вона, на думку автора, передає інформацію тільки в разі заперечення логіко-семантичних значень слів (як, наприклад, при

вираженні обурення у фразах типу: Дякую! Thank you!); в інших же випадках роль інтонації зведена до мінімальної. Проте переважаючим є підхід, який стверджує функціонально значимий статус інтонації. При цьому більшість дослідників згодні з тією точкою зору, що головна роль інтонації полягає в передачі емоційно-модального ставлення мовця до того, що повідомляється [104, с. 7–8; 323, с. 254]. Однак якщо ряд дослідників вважає емоційну функцію інтонації найважливішою в передачі змісту висловлення [334, с. 7–8], то інші взагалі виключають її зі сфери лінгвістики [155, с. 169–175; 207, с. 17; 292, с. 112]. Обґрунтовуючи першу точку зору, В. А. Артемов стверджує, що основна функція інтонації полягає у вираженні почуттів, волі, без елементів яких немислима комунікація [8, с. 13]. Він підкреслює, що синтаксис майже не має засобів кодування модальної, емоційно-вольової інформації. Цю роль виконує лексика та інтонація [8, с. 12].

Констатуючи важливість емоційно-модальної функції інтонації, деякі дослідники абсолютизують цю роль, вважаючи її не тільки первинною, а і єдиною. На противагу такому підходу, існує точка зору, яка стверджує, що інтонація виконує в основному граматичну функцію [284, с. 171; 292, с. 112; 293, с. 169].

Сьогодні більшість фонетистів сходиться на думці, що інтонації притаманні обидві зазначені функції. Однією з перших робіт, де роль інтонації висвітлюється у зв'язку з її можливостями передавати синтаксичні значення, є дослідження В. А. Артемова [9]. Синтаксичні призначення інтонації він ділить на два типи:

а) членування речення на синтагми, відповідне його осмисленню мовцем залежно від ситуації спілкування;

б) забезпечення синтаксичного зв'язку між частинами речення, що відображає логічні плани і логічну модальність судження.

Сюди належать інтонаційні конструкції, що оформлюють причинно-наслідковий, умовний зв'язок, інтонація протиставлення, порівняння, визначеності / невизначеності, введення думки та ін.

Подальша конкретизація й узагальнення значень граматичної функції інтонації призвела різних дослідників до виділення з неї двох [320], трьох [154, с. 169], чотирьох [3, с. 8; 183, с. 18–23] автономних функцій. Розбіжності у поглядах вчених на принципи класифікації функцій інтонації викликані насамперед тим фактом, що саме поняття "функція" неоднозначно трактується в сучасному мовознавстві. Це призвело до створення різнорідних за принципами і нерівноцінних за змістом систем класифікації функцій інтонації. Різні автори пропонують виділяти: емоційну і інтелектуальну [323]; вербальну і голосову [250]; логічну й акцентуючу [298]; емоційну, емфатичну і фізіологічну [307] та ін. функції інтонації.

Серед численних підходів до питання про функціональне різноманіття інтонації, безсумнівно, виділяється усталений у вітчизняній лінгвістиці [99; 154; 184] принцип класифікації функцій інтонації, який відрізняється внутрішньою логікою і системним характером. Він базується на обґрунтованому Л. Р. Зіндер трактуванні терміна "мовна функція". Відповідно до цього трактуванням до числа основних функцій інтонації повинні бути включені такі: інтелектуально-логічна функція (членування на синтагми, зв'язок між синтагмами, акцентне виділення елементів синтагм), функція розрізнення комунікативних типів (ситуацій) висловлювання, функція передачі модально-емоційних відносин.

Слід зазначити, що в інтонаційній побудові мовлення існує інформація, яка не входить до складу функцій інтонації в тому розумінні терміна "мовна функція", яке прийнято в цій роботі. Це соціолінгвістичні характеристики та індивідуальні особливості мови, фоностилістичні різновиди мовного спілкування і багато інших [279; 295]. Зрозуміло, наскільки важлива роль інтонації в передачі названої інформації, проте

"мовних категорій тут немає, а значить, немає і мовних одиниць" [183, с. 24].

Характер відносної незалежності основних функцій інтонації та їх взаємозв'язок виявляються, по-перше, за їх здатністю формувати самостійні змістові одиниці, по-друге, за інвентарем тих просодичних одиниць, які найчастіше реалізують функціональне навантаження інтонації, а також кількісним вираженням фонетичних параметрів. Це особливо важливо, якщо врахувати різноплановість аспектів цих функцій. Частина з них (диференціація комунікативних типів, емоційна і модальна функції) більшою мірою співвіднесена зі змісторозрізнавальним аспектом функцій інтонації, а інша частина (членування на синтагми, зв'язок синтагм, актуальне членування) – реалізує разом із змісторозрізнавальною функцією інший функціональний аспект – бере участь в організації внутрішніх систем мовного ладу, не пов'язаних безпосередньо з будь-якими одиницями плану змісту.

Як відомо, інтонація виконує і структурні функції, маркуючи фази розгортання тексту, місце репліки в інтеракції і семантико-граматичне групування текстових одиниць.

Великій кількості комбінацій змістовних характеристик інтонації відповідає велика кількість просодичних комбінацій, які їх виражають. Багатству просодичних характеристик відповідає різноманітність їх функцій. Просодія символічна за своєю природою: значення кожної просодичної ознаки виражають ті чи інші категоріальні опозиції, причому, як правило, дуже абстрактні.

У цьому зв'язку доречно посперитися на аналіз тональних огласовок ілокуцій [185], який показує справедливність такого підходу і неможливість передбачити тон оформлення висловлювання на основі членування на «основні типи висловлювань»: оповідне, запитальне і спонукальне. Релевантними для тональної огласовки речення (а вона відображає фазову інтерпретацію ілокутивної дії) виявляються чотири характеристики зі

списку Серля, відповідно до якого прийнято розгляд ілокутивної характеристики висловлювання як багатокomпонентної сутності. Перерахуємо їх, дещо змінюючи формулювання автора:

- а) основна ілокутивна мета: повідомлення / питання / спонукання;
- б) фаза дискурсу: ініціація репліка / реактивна репліка;
- в) ієрархічні відносини між партнерами: домінація мовця / домінація слухача / рівність партнерів;
- г) епістемічні оцінки інформації, що вводиться партнерами: очікувана / нейтральна / несподівана.

У цьому дослідженні при описі особливостей актуалізації просодії науково-популярного дискурсу розглядаються такі основні функції інтонації: логіко-семантична, членування на синтагми, ступеня вираження зв'язку між синтагмами, вираження змістової співвіднесеності між синтагмами, модально-емоційна. Розглянемо коротко кожен з названих функцій.

Логіко-семантична функція інтонації виконує три завдання, реалізація яких знаходить своє вираження в просодичному оформленні мовленнєвого відрізка: членування на синтагми, вираження ступеня зв'язку між синтагмами і відношення між елементами синтагми.

Функція членування на синтагми виконує поділ мовленнєвого потоку на відносно самостійні змістові групи (синтагми), забезпечує відділення речень одне від одного у зв'язному мовленні, виділення в самостійні змістові групи підрядних і головних речень у складі складних, відділення одного або декількох сусідніх елементів (наприклад, підмета, вираженого іменником, підмета і присудка, обставинних груп, звернення, додатку і т. ін. [224; 213; 261]. Необхідність інтонаційного відділення наступних один за одним речень є цілком очевидною. Серед інших перерахованих одиниць, що виділяються в окрему синтагму в англійській мові, найбільш частотних, за даними Д. Крістала [268] випадки виділення підрядних речень (що складають 28% вживань), а найменш частотним є виділення двох сусідніх

елементів у реченні (12,5%). В українській мові спостерігається аналогічне становище [17].

Семантичні відмінності залежно від способу розподілу речення на синтагми різноманітні. Так при порівнянні двох речень:

1) Це лікар, Петро Петрович. It's the doctor, Mr. Towns.

2) Це лікар, | Петро Петрович. It's the teacher, | Mr. Towns.

- У першому випадку "Петро Петрович" і "Mr. Towns" є зверненням і продовжують мелодику ядерного складу, а в другому – додатком, виділеним в окрему синтагму за допомогою попередньої паузи і кінетичного тону. У реченнях: You 'know it is `here. You ˌknow | it is ˌhere залежно від наявності паузи і кінетичного тону "you know" є або вступним елементом, або головним реченням у складі складного. В українській мові в цьому випадку спостерігається схожа картина: *Звичайно вони в бібліотеці у цей час. Звичайно, / вони в бібліотеці у цей час.*

До специфічних конкретно-мовних просодичних маркерів синтагматичного членування належать більш високий початок мелодійного контуру синтагми в англійській мові і велика значимість темпорального компоненту в оформленні головного наголошеного складу в українській мові.

Функція вираження ступеня зв'язку між синтагмами також, як і членування потоку мовлення на синтагми, сама по собі не може повністю виконати завдання змістової організації повідомлення. Відносно автономні групи слів, виділені в синтагми, за необхідності вступають у більш-менш тісні змістові відносини один з одним. Функція інтонації, що забезпечує таке співвідношення, може бути названа функцією вираження ступеня зв'язку між одиницями членування [228].

Просте перерахування семантичних аспектів, які реалізуються функцією ступеня зв'язку між синтагмами (сильний, середній, слабкий зв'язок, відносини управління, рівності, підрядності тощо) призводить до

висновку про різноманіття інтонаційних маркерів, які забезпечують цей зв'язок.

У випадку найбільш незалежних і семантично завершених окремих висловлювань дана функція інтонації маніфестує слабкий зв'язок між сусідніми синтагмами, кожна з яких розміщується в межах простого речення. Значно різноманітніше стає характер цих зв'язків при виділенні в окремі синтагми семантично самостійних груп слів у складі простого речення [318]. Так, у реченнях з перерахуваннями зі сполучниковим або безсполучниковим зв'язком уживання однотипних тонів (наприклад висхідних) посилює значення змістової близькості кожного члена перерахованого ряду, а використання різнотипних тонів (висхідних і спадних) підкреслює змістову самостійність кожного члена цього ряду і навіть їх протиставлення.

Не менш широкі можливості цієї функції інтонації виявляються в плані реалізації підрядних типів зв'язку між складовими частинами в складних реченнях [256], особливо в разі препозиції головної частини. Тут при передачі значень умови, наслідку, результату, протиставлення, означальних відносин функція інтонації зводиться до маркування завершеності / незавершеності частин речення. Порівняйте: *Хата, | де ми живемо, | зовсім старенька і Хата, де ми живемо, | зовсім старенька.*

У першому реченні інтонаційно підкреслюється змістове навантаження і незалежність синтагми "де ми живемо", вираженої визначальним підрядним реченням. У другому випадку ослаблення семантичної самостійності речення «де ми живемо» виражається вживанням висхідного тону і відсутністю паузи перед цим мовленнєвим відрізком.

У складносурядних реченнях інтонація, як правило, оформляє сурядний зв'язок на стику частин речення; можливості варіювання інтонації завершеності / незавершеності обмежені в цьому випадку результативно-наслідковими та протиставними відносинами.

Найбільш різноманітними є способи інтонаційного вираження згаданих відносин (як підрядних, так і сурядних) у безсполучникових реченнях, де відсутній основний синтаксичний маркер цих відносин і активізована роль інтонації частин безсполучникового поєднання в передачі цих відносин та їх змістової взаємодії. Наприклад, обидві синтагми безсполучникового поєднання можуть вимовлятися з інтонацією завершеності: *Не під`ходьте: я не`навиджу вас*. Інтонація другої частини речення підсилює значення ("тому що"). Друга частина складного речення може бути оформлена висхідним тоном, що характерно для позначення тісної змістової взаємодії з попереднім контекстом.

В англійській мові некінцеві синтагми в складносурядному реченні, у разі відсутності тісного зв'язку між ними, оформляються спадним тоном. Некінцеві синтагми в складнопідрядних реченнях, коли головне речення передує другорядному, можуть вимовляються зі спадним або висхідним тоном. При цьому тональне оформлення висловлювання в першу чергу визначається семантичним фактором: чим менш вагомою є повідомлювана інформація, тим очевидніше вживання висхідного тону при її озвучуванні, і, навпаки, чим вагомішою та більш незалежною є інформація, тим зрозуміліше функціонування спадної мелодики при її мовленнєвій реалізації. Наприклад: *There is a man downstairs who wants to see you. Arthur almost worshipped the ground that Montanelli walked on.*

У першому реченні обидві частини складнопідрядного речення незалежні і вимовляються зі спадним тоном. У другому – перша частина складнопідрядного речення тісно пов'язана з другою і оформлена висхідним тоном.

Слід наголосити, що в англійській та українській мовах існують однакові семантичні правила оформлення кінцевих і некінцевих синтагм, це стосується інтонаційного оформлення перерахувань, звернень, кінцевих і некінцевих синтагм.

Функція вираження змістових відносин між елементами синтагм, у якій за допомогою інтонації фокусується увага слухача на найбільш важливих аспектах повідомлення, а також передаються особливості змістових відносин між окремими аспектами повідомлення [213; 256]. При цьому доцільно виділити дві сфери прояву даної функції. У межах однієї синтагми за рахунок неї відбувається акцентне виділення окремих слів, тобто здійснюється актуальне членування, реалізується логічний наголос, і встановлюються змістові зв'язки між словами. У багатосинтагменних структурах зв'язного мовлення ця функція сигналізує про відносну важливість елементів суміжних синтагм, забезпечує контрастне зіставлення слів, локалізованих у різних синтагмах. Ця функція інтонації зумовлена нелінгвістичними (ситуативними) факторами; зазвичай не можна передбачити на підставі граматико-лексичної будови речення, яке слово виділить мовець як найважливіше: *She speaks English and some other languages well.* (Вона говорить не тільки англійською). *She speaks English and some other languages well.* (Вона добре володіє кількома мовами).

Проте трапляються випадки, коли актуальне членування речення та його інтонаційне оформлення зумовлені граматичною будовою цього речення і є інваріантними (наприклад, альтернативні запитання). При цьому у мовця немає вибору в розподілі акцентного виділення через координаційний зв'язок між наголошеними елементами граматичної конструкції: *То ваша ручка чи моя? Is it a black hat or a grey one?*

Зокрема, вживання тонів різного напрямку сприяє приверненню уваги до нового (тобто рема) у висловленні на відміну від відомого (теми) [327; 157].

Функція акцентного виділення не замикається тільки рамками однієї синтагми, а також служить і для передання змістових відносин між словами, розташованими в сусідніх синтагмах або висловлюваннях, тому її ще називають функцією вираження відносин між елементами інтонаційних одиниць [154, с. 9]. Така, наприклад, інтонація протиставлення найбільш

виділених слів у двох сусідніх синтагмах: *Сьогодні в клубі вечір відпочинку, а завтра буде лекція.*

Виконуючи функцію акцентування уваги слухача на найважливішому, інтонація може виділяти як більш важливі одні синтагми в порівнянні з іншими. Такими другорядними за повідомлюваною інформацією є, наприклад, друга та четверта синтагми в реченні *The Japanese | for some reason or other | 'drive on the left | like us.*

І, нарешті, емоційно-модальна функція інтонації демонструє закономірний характер ізоморфного зв'язку між семіологічними і інтонаційними одиницями емоційно-модальної сфери. При цьому інтонація передає як об'єктивно-модальні, так і суб'єктивно-модальні значення. Розглянемо особливості прояву кожного із цих типів емоційно-модальної функції інтонації. Важливу роль у даному випадку відіграє зв'язок інтонаційних одиниць із функціонально-семантичним полем модальної сфери. Так функціонально-семантичне поле об'єктивної модальності утворює дворівневу ієрархічну структуру реальності / ірреальності.

При аналізі літератури, присвяченої даному питанню, звертає на себе увагу той факт, що практично повністю відсутні спроби побудови інтонаційних моделей, які інтерпретувалися б як протиставлювані виключно за ознакою об'єктивно-модального значення. Наприклад, у "Російській граматиці", [179] у розділах, присвячених просодичній структурі форм ірреальних способів, підкреслюється, що кожна з них може вживатися практично з будь-яким типом інтонаційної конструкції [232; 252].

Це положення, що здається, на перший погляд, дивним, знаходить цілком переконливе пояснення при врахуванні двох визначальних чинників функціонування в мові різних механізмів передачі відношення того, що повідомляється, до дійсності. Один із них – першорядна роль лексико-граматичних засобів при передачі в мовленні відносин реальності /

ірреальності, інший – опосередкований характер співвіднесення інтонації з компонентами семантичних полів об'єктивно-модальної сфери.

Перший фактор є загальновизнаним [179]: головну роль у диференціації двох груп об'єктивно-модальних значень (реальності / ірреальності) відіграють лексико-граматичні засоби мови, у першу чергу – система способів. За таких умов правомочна лише постановка питання про ієрархію мовних засобів у передачі відповідних модальних відносин.

Роль другого чинника не настільки очевидна, але саме вона виявляється вирішальною. Як показали експериментальні дослідження [122] наявність інтонаційного контрасту не є наслідком належності зіставляваних мовних реалізацій до різних видів об'єктивно-модальних відносин. Одночасно ці реалізації відрізняються і конкретизацією суб'єктивно-модальних відтінків (чуйності, доброзичливості, зацікавленості), і саме ці аспекти визначають їх просодичну диференціацію.

У той же час нерідко трапляються випадки практично повної ідентичності мелодійного, темпорального, силового і тембрального оформлення фраз, що несуть різне об'єктивно-модальне значення, якщо супутні їм суб'єктивно-модальні відтінки не протиставляються на інтонаційному рівні. Ілюстрацією такого характеру інтонаційного оформлення об'єктивно-модальних значень є спосіб передачі зв'язку між частинами безсполучникових складних речень в обох аналізованих мовах. Так, неіндикативне об'єктивно-модальне значення умови, що реалізується за допомогою інтонації при безсполучниковому з'єднанні підрядного речення умовності (у формі ірреального способу) з головним реченням, не відрізняються на інтонаційному рівні від індикативного модального значення, що передає причинно-наслідкові, часові та інші відносини. Тому в наведених нижче реченнях інтонацію можна розглядати як засіб, що передає будь-яке з названих модальних значень, які в разі використання

сполучникового зв'язку маркувалися б лексичними одиницями *якщо, оскільки, коли, if, as, when*:

- (1) Мене запросили, я пішов.
- (2) Мене б запросили, я б пішов.
- (3) They invited me I came.
- (4) They invited me I should come.

Аналогічним чином можуть бути досліджені найрізноманітніші випадки інтонаційно маркованих реалізацій фраз, що передають відношення повідомлюваного до дійсності. При цьому не виявляється специфічних інтонаційних рис, які є універсальними диференціаторами компонентів семантичних полів індикативних та неіндикативних типів об'єктивно-модальних значень. Найчастіше різниця просодичних конструкцій між фразами, що виражають різні суб'єктивно-модальні відтінки одного і того ж виду об'єктивної модальності, незрівнянно більш контрастні, ніж між мовними реалізаціями, які передають діаметрально протилежні види об'єктивно-модальних відносин. Так в експериментальному дослідженні [123] при використанні шкали диференціальних ознак, що включає 40 різних характеристик мелодійних, силових і темпоральних компонентів просодії, у рамках неіндикативної об'єктивної модальності спонукання конкретні значення прохання та наказу протиставлені один одному за 28 ознаками, а фрази, що належать до різних видів об'єктивної модальності, але збігаються за суб'єктивно-модальним забарвленням, можуть практично не відрізнятися одна від одної за всіма інтонаційними характеристиками.

Таким чином, аналіз двох типів об'єктивно-модальних відносин дозволяє говорити про те, що навряд чи можна підвести основу під конструювання деяких узагальнених: просодичних моделей, що фіксують контрастне протиставлення об'єктивно-модальних відносин реальності і ірреальності в цілому. Настільки ж необґрунтованим уявляється віднесення інтонаційних відмінностей між значеннями умовності, повинності,

спонукання, бажаності тощо до результатів безпосереднього впливу об'єктивної модальності та інтерпретації відповідних відмітних рис як просодичних маркерів окремих видів неіндикативних об'єктивно-модальних значень. Сказане, звичайно, не слід трактувати як твердження про інтонаційну нерозрізненість, тотожність мовних реалізацій, що належать до різних типів об'єктивно-модальних значень. Може йтися лише про те, за рахунок чого індикативні і неіндикативні модальні значення, а також окремі неіндикативні типи об'єктивної модальності, що виступають компонентами відповідних функціонально-семантичних полів, протиставляються один одному на інтонаційному рівні. Вони розрізняються не яким-небудь фіксованим набором просодичних ознак, а сукупністю диференційних інтонаційних рис, які притаманні тим суб'єктивно-модальним конотаціям (головним чином власне оцінної або емоційно-оцінної властивості), які переважно супроводжують той чи інший тип об'єктивно-модальних значень.

Беззаперечно визнаючи велику питому вагу цієї функції в інтонаційній системі, лінгвісти розходяться лише в питанні про її мовну належність. Підхід, запропонований у роботі [123], дозволяє диференційовано розглядати в рамках емоційних явищ три автономні сфери: констатація факту емоційних проявів; емоційна оцінка повідомлення; емоційний стан мовця.

У плані інтонаційного оформлення перша з цих сфер не становить самостійного інтересу, оскільки спеціальних просодичних моделей для передачі емоційної інформації цього типу в мовленні не існує. Участь у відображенні двох інших ділянок емоційної сфери представляє важливий аспект функціонування інтонаційних засобів. Якщо говорити про найбільш характерні риси кожної з цих двох функцій, то в першу чергу слід виділити:

- безпосередню фізіологічну обумовленість, міжмовну універсальність, неумисність породження інтонаційних одиниць, пов'язаних із вираженням емоційного стану мовця,

- велику близькість до умовних мовних знаків, специфічність для цієї мови, свідомий характер породження просодичних моделей, що передають емоційно-оцінні суб'єктивно-модальні значення.

Інтонаційні особливості передачі суб'єктивно-модальних значень у найменшій мірі висвітлені в науковій літературі [180; 256]. Суб'єктивно-модальні поля утворюють ієрархічну структуру, обмежену на нижньому рівні бінарними опозиціями типу: звичайність / незвичайність, доцільність / недоцільність, допустимість / неприпустимість, здатність / нездатність, випадковість / умисність, наявність / відсутність бажаного результату, тривалість / короткочасність. Якщо не зважати на деякі семантичні особливості конститuentів цих полів, то багато з них можуть бути необґрунтовано співвіднесені з певними інтонаційними контурами. Так, наприклад, інтонаційне вираження опозиції модальних значень тривалості / короткочасності характеризується контрастним протиставленням усіх параметрів просодії (мелодичного, темпорального і динамічного компонентів) в англійській та українській мовах. Модальне значення тривалості марковано спадним тоном, а короткочасності – висхідно-спадним тоном в ядерному складі. Крім того, короткочасність, на відміну від тривалості, передається вищим мелодичним рівнем перед'ядерної частини фрази, прискореним темпом проголошення мовленнєвої реалізації. Особливо контрастним є інтонаційне оформлення головного наголошеного складу при передачі досліджуваної опозиції: швидкість наростання рівня мелодичного компонента в ядрі збільшується, а тривалість ядра скорочується в три-чотири рази при вираженні модального значення короткочасності в порівнянні з тривалістю.

В українській мові кількісний прояв просодичних ознак, що диференціюють відношення тривалості від короткочасності, виражено

яскравіше, ніж в англійській. Так темп реалізації фрази в цілому і ступінь збільшення гучності звучання ядра в українській мові марковані дещо сильніше, ніж в англійській мові при вираженні цієї опозиції.

Аналізуючи модально-семантичні поля суб'єктивно-модальної групи значень у цілому, можна зауважити, що компоненти цих полів сполучаються з деякими просодичними рисами, що переважно вживаються при їх репрезентації в мовленні, проте ці риси є корелятами полів сфери власне оцінних та емоційно-оцінних значень. Велика розмаїтість таких конотацій в умовах комунікації робить зазначені системи інтонаційних конструкцій в значній мірі дифузними, нестабільними. Зафіксувати переважання якихось певних рис просодії в передачі розглянутого класу модальних значень у цілому не вдається.

Аналіз та опис інтонаційних засобів мови з позицій фонетичного підходу повинен ґрунтуватися на дослідженні матеріальної сутності просодичних характеристик суперсегментних одиниць мовлення. Як відомо, процес мовної комунікації включає три фази: продукування мовлення (фонація, артикуляція), передача мовленнєвого сигналу у формі звукових хвиль, які поширюються в пружному середовищі за фізичними законами (акустична фаза), і сприйняття мовленнєвого сигналу слуховою системою людини (перцепція). Тому просодичний опис зв'язного мовлення може здійснюватися шляхом характеристики фізіологічних процесів управління елементами мовленнєвого тракту, аналізу акустичних параметрів коливальних процесів звукового поля, що поширюється в навколишньому середовищі, або вивчення перцептивних процесів сприйняття акустичного сигналу з метою правильного розуміння слухачами інформації, переданої мовцем. Найбільш поширеним є підхід, заснований на описі просодії в термінах перцептивних характеристик мовлення, диференціацію яких у мовленні забезпечують мелодійний компонент, гучність, темп мовлення (включаючи паузи), тембр голосу, фразовий наголос, ритм. Практично кожен із цих компонентів корелює з

відповідними характеристиками акустичної і фонаційної фази, хоча говорити про однозначну відповідність між ними не можна.

Слід зазначити, що не всі зазначені компоненти інтонації досить глибоко вивчені. Деяким із них (наприклад мелодиці та наголосу) в науковій та навчальній літературі з фонетики приділяється багато уваги, інші ж (наприклад тембр) вивчені порівняно слабо.

Існує вагома причина, через яку багато дослідників висувають на перший план за ступенем важливості в інтонаційному оформленні мовлення мелодичний компонент [302; 321]. Саме мелодичний компонент інтонації найбільш чітко сприймається на слух і має максимальне функціональне навантаження. Тому, зокрема, для висотних характеристик найраніше була розроблена своя система знаків, що фіксують їх у графічній формі (тонограми). У той же час відображення темпоральних компонентів інтонації до теперішнього часу обмежена, як правило, лише позначенням тривалості пауз. Інформація про силові компоненти зводиться до маркування наголошених складів (хоча ряд авторів користується позначеннями, що відображають гучність мовлення, однак вони не є загальноприйнятими [84, с. 43]. Тембральні компоненти інтонації зовсім не мають якихось загальноприйнятих позначень, призначених для графічного відображення відповідних просодичних характеристик. При цьому слід зауважити, що навіть мелодичні особливості, за допомогою існуючих систем позначень, можна відобразити тільки частково, тому що не всі акустичні характеристики частотних змін мають відповідності у запропонованих системах позначень.

Усі елементи синтагми (передшкала, шкала, ядро і заядерна частина) відрізняються специфікою оформлення висотного компоненту, причому найбільш різко за ступенем обраного висотним компонентом протиставлено всім іншим елементам синтагми ядро.

Тип ядерного тону, простого (спадний, висхідний, рівний) або складного (спадно-висхідний, висхідно-спадний тощо), є основною характеристикою просодичної синтагми [169; 293; 320].

Заядерні склади зазвичай продовжують рух основного тону в ядрі, не вносячи в нього істотних якісних змін. Тут слід зазначити, однак, що поява другорядного наголосу на заядерних складах може збільшити їх значимість (вагомість) в інтонаційному оформленні фрази (особливо в українській мові).

Тип шкали (зазвичай розрізняють висхідну, спадну і рівну шкали – відповідно до напрямку руху основного тону на наголошених складах синтагми, і монотонну, ступеневу, ковзаючу і скандентну – залежно від мелодичного рівня взаємного розташування наголошених і наступних ненаголошених складів у ритмогрупах шкали) також відіграє істотну роль у передачі комунікативних, модальних та інших змістових відносин при мовленнєвому спілкуванні.

Мелодичне оформлення передшкали менше за інших сегментів синтагми бере участь у передачі комунікативної спрямованості та семантичних аспектів висловлювання, однак у порівнянні з ненаголошеними складами шкали передшкала найчастіше більш інформативна і точніше відтворюється носіями мови.

У ряді робіт робилися спроби прямого співвіднесення тих чи інших типів мелодичного оформлення окремих сегментів синтагми з конкретними семіологічними одиницями. Однак більшість лінгвістів сходиться на думці, що змісторозрізнявальні можливості мелодичного компонента інтонації реалізуються найчастіше не за рахунок особливостей просодичного оформлення того чи іншого сегмента синтагми, а в результаті взаємодії інтонаційних конструкцій передшкали, шкали і ядра, функціонально пов'язаних у мовленнєвому акті.

На рівні інструментального аналізу доцільно включити до числа таких, що підлягають, урахуванню такі акустичні характеристики: форму і

напрямок руху огинаючої частоти основного тону у фразі і її сегментах, місце локалізації частотного максимуму у фразі і рівень максимумів ЧОТ в її сегментах, частотний діапазон фрази і частотні інтервали її сегментів, швидкість підйому і спаду ЧОТ у сегментах і на стиках сегментів.

Істотний внесок у диференціацію логіко-змістових відносин і модальної забарвленості фраз вносить динамічний компонент інтонації (гучність). Гучність – відносна сила слухового відчуття, що залежить від сприйнятої енергії звукових хвиль. Вона зумовлена амплітудою коливання голосових зв'язок мовця при продукуванні мовлення.

Слід зазначити, що в науковій літературі існує тенденція недооцінювати роль силового компонента інтонації в передачі семантичних одиниць. Мабуть, однією з основних причин такого стану є те, що динамічний компонент інтонації аналізується головним чином із позицій вивчення словесного і фразового наголосу. Але навіть у цьому плані досягнуте за рахунок посилення інтенсивності мовного сигналу виділення слова логічним наголосом має часто вирішальне значення не тільки для інтерпретації логіко-змістової структури речення, маркування зв'язку між його членами, а й для визначення його модальної спрямованості.

Поряд із цим, гучність мовлення сама по собі, незалежно від зв'язку з наголосом, може брати участь у вираженні тих чи інших логічних або емоційно-модальних значень.

Інструментальний аналіз динамічної структури фраз ґрунтується на розгляді таких акустичних показників: форма і напрямок руху огинаючої інтенсивності, максимальна і середньоскладова інтенсивність у фразі і місце локалізації максимумів інтенсивності.

Темпоральний компонент також є одним із засобів інтонаційного вираження різних аспектів змістовного плану, у тому числі ставлення мовця до висловлювання, до ситуації спілкування. Специфічні закономірності темпоральних параметрів мовлення [326], характерні для всіх носіїв даної мови і є релевантними в плані передачі тих чи інших

логіко-змістових або модальних значень у процесі комунікації, значною мірою змінюються через істотну варіативність ритміко-темпоральних характеристик мовлення індивідуумів. Крім зазначеної причини на зміну темпорального компоненту інтонації безпосередній вплив справляють: довжина синтагми (чим довше відрізок мовлення, тим більша кількість складів вимовляється в одиницю часу), гучність мовлення (чим тихіше мовлення, тим воно повільніше), стиль мовлення (офіційний і ораторський стилі відрізняються уповільненим темпом реалізації, неофіційне мовлення – прискореним) [264, с. 270].

Така багатофункціональність часового компоненту в мовленні, природно, ускладнює виявлення його змісторозрізнавальної ролі в плані диференціації логіко-змістових і модальних значень, тому в число аналізованих темпоральних характеристик необхідно включити як показники тривалості різних відрізків мовленнєвого потоку (фрази, її сегментів, окремих звуків), так і тривалість перерв у звучанні (межсинтагменних і внутрішньосинтагменних пауз [260] фізичного і психологічного типу).

Тембральні характеристики мовлення дозволяють слухачам судити про психофізіологічний стан мовця, його ставлення до об'єкта мовлення і ситуації, тобто адекватно інтерпретувати передане у висловленні конкретне модально-емоційне значення. Основними акустичними корелятами тембральних характеристик мовного сигналу є показники високочастотних ділянок посилення звукової енергії. Будучи одним з обов'язкових елементів інтонаційного оформлення мовлення, тембр виступає в тісній взаємодії з іншими компонентами інтонації. Тембр забезпечує передачу модально-емоційних конотацій в мові, відіграє важливу роль для стилістичної диференціації тексту.

Важливим компонентом інтонаційного оформлення мовлення є фразовий наголос, який залежно від досліджуваної одиниці може поширюватися на синтагму, фразу і більші одиниці мови, такі як

надфразова єдність, текст. Відмітною особливістю цього компоненту інтонації, у порівнянні з раніше розглянутими, є його комплексний характер, тому що на акустичному рівні він реалізується як результат взаємодії основних фізичних параметрів фонетичної структури: частотного, динамічного і темпорального.

Роль різних видів фразового наголосу (синтагматичного, логічного, емпатичного) в оформленні усного мовлення важко переоцінити. Взаємодія і взаємообумовленість реалізації всіх зазначених видів наголосу у фразі, з метою виділення семантико-інтонаційного центру висловлювання, обумовлені комунікативними завданнями продукування мовлення, морфолого-синтаксичними особливостями мови, лексичним складом мовного відрізка і його стилістичними особливостями.

Ритм, також як і фразовий наголос, є комплексним компонентом інтонаційного оформлення мовлення, результатом взаємодії основних фізичних параметрів фонетичної структури: частотного, динамічного і темпорального. Регулярна повторюваність наголошених і ненаголошених складів у часі (їх ізохронність) визначає ритмічність мовлення. Вона характеризує тенденцію до рівної тривалості (ізохронності) складів чи інтервалів між словесним наголосами в мовленні. З вищесказаного зрозуміло, що ритм тісно пов'язаний з темпом мовлення.

Зрозуміло, що наголос має першорядну важливість при ритмічній організації мовлення. При розгляді питань, пов'язаних із ритмом мовлення, необхідно пам'ятати про багаторівневість цього компоненту інтонації (ритм складу, ритм слова, ритм синтагми), його здатність до часової реалізації у всіх вищевказаних формах. Два останні компоненти інтонації – ритм і фразовий наголос – є комплексними характеристиками, вони формуються за рахунок взаємодії мелодичного, силового і темпорального компонентів інтонації. Тому у функціональному відношенні вони опосередковано виконують у мовленні ті ж завдання, що й елементи, які складають їх.

Завершуючи інвентарно-таксономічний огляд інтонаційних засобів мовлення, можна з усією визначеністю констатувати наявність істотних відмінностей ступеня інформативності мелодики, гучності, темпу, тембру, ритму і фразового наголосу в плані передачі логіко-змістових та емоційно-модальних значень, а також комплексний характер реалізації названих інтонаційних компонентів у мовленні. Тому важливу проблему становить не тільки вивчення ролі кожного з цих компонентів при реалізації різних лінгвістичних функцій інтонації, але й установлення їх ієрархії, взаємозв'язку і взаємозалежності в мовленні. У даному розділі наводиться лише коротка характеристика компонентів мовленнєвої інтонації.

Таким чином, аналіз особливостей просодії науково-популярного дискурсу дає можливість стверджувати, що супрасегментний фонетичний рівень є універсальним феноменом, не можна знайти мову, яка існувала б без цього рівня. У той же час слід ураховувати той факт, що кожна мова має своєю неповторністю у використанні супрасегментних засобів при передачі логіко-семантичних і модально-емоційних відносин при комунікації.

Основні положення розділу висвітлено у статтях [61; 187; 188; 189].

Висновки до розділу 1

Науково-популярний дискурс представлений усіма видами суб'єктивно-міжособистісної модальності: деонтичною (переслідує мету змінити світогляд реципієнта, що здійснюється за допомогою використання наказів, закликів, настанов і побажань), алетичною (забезпечує кваліфікацію висловлювань із позицій необхідності / випадковості або можливості / неможливості), аксіологічною (доносить до реципієнта позитивну або негативну суб'єктивну оцінку), епістемічною (забезпечує реципієнта певною інформацією з різним ступенем достовірності). У науково-популярному дискурсі названі типи модальності, як правило, виступають у певній взаємодії.

Епістемічна модальність характеризує висловлення з точки зору модального аспекту пропозиціонального змісту і співвідноситься, з одного боку, із джерелом інформації, на базі якого сформульовано висловлення, а з іншого – зі ступенем обізнаності мовця. Суб'єктивний епістемічний статус висловлювання відображає надзвичайно широку ділянку значення епістемологічної модальності від імовірності, можливості до впевненості. Суб'єктивні думки спостерігача, які можуть набувати форми думки-припущення або думки-оцінки, що розрізняються вмотивованістю, верифікованістю і можливістю спростування.

Характерна особливість наукового пізнання – прийняття лише таких суджень, які спираються на встановлений у науці емпіричний або теоретичний фундамент із перевірених суджень. Такого роду обґрунтовані судження набувають епістемічного статусу знань.

Науково-популярний дискурс, будучи одним із видів публіцистичного дискурсу, передбачає абсолютно конкретний вплив на адресата за допомогою:

1) установлення контакту з учасниками комунікації (для цього необхідно володіти інформацією про соціальний статус слухачів, рівень їхньої освіти, їхній світогляд, запас знань і їхню здатність правильно інтерпретувати почуте або прочитане) і

2) справляння запланованого впливу на аудиторію (що досягається вживанням необхідних мовних засобів в мовленні, наявністю логічної стрункості, аргументованості та емоційної насиченості в мовленнєвому відрізку).

Проведене дослідження показало, що комунікативні особливості науково-популярного дискурсу мають динамічний характер і проявляються в матеріалах науково-популярного викладення, яке зосереджено безпосередньо на об'єкті дослідження (на відміну від наукових праць, які сфокусовані на самому процесі дослідження).

Підтвердженням вищесказаному є наявність загальнодоступної лексики, сленгізмів, використання запитально-відповідних комплексів замість оповідних речень (що надає науково-популярного дискурсу риси експресивності і діалогічності).

Супрасегментний фонетичний рівень є універсальним; не можна знайти мову, яка існувала б без цього рівня. Водночас слід ураховувати той факт, що кожна мова володіє своєю неповторністю у використанні супрасегментних засобів при передачі логіко-семантичних і модально-емоційних відносин при комунікації. У цьому дослідженні автор виходить із функціональної мотивованості інтонації і вважає, що багатство просодичної форми відображає численність інтонаційно виражених значень і різноманіття їх комбінацій.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ

2.1. Методика і процедура дослідження

Дане експериментально-фонетичне дослідження проводилося відповідно до розроблених у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці методів [10; 34; 50; 86; 99; 198; 223] і складалося з таких етапів:

1) відбір експериментальних фраз, що мають певний ступінь вираження значень епістемічної модальності і належать до науково-популярного дискурсу;

2) відбір аудиторів для проведення запланованих етапів слухового аналізу;

3) проведення аудиторського аналізу експериментального корпусу;

4) зіставлення даних аудиторського експерименту, проведеного у двох групах – носіями британського варіанту англійської мови та носіями української мови;

5) виявлення просодичних характеристик реплік, ідентифікованих як найбільш контрастні за модальним забарвленням представниками британської та української груп аудиторів;

6) проведення акустичного аналізу фраз, чиє звучання отримало найбільшу схожість у визначенні різних аспектів епістемічної модальності в різних групах аудиторів;

7) лінгвістична інтерпретація отриманих даних.

Відбір експериментального матеріалу здійснювався методом суцільної вибірки. Фрази, взяті як експериментальний матеріал, відбиралися із сучасних автентичних британських та українських науково-популярних

телепередач. Загальний обсяг звучання науково-популярного дискурсу склав більше 15 годин.

Експериментальні фрази-репліки відповідають типовому стилю науково-популярного дискурсу в англійській та українській мовах, що підтверджувалося оцінкою їх аудиторіями.

Зважаючи на те, що «аналіз просодичних засобів організації тексту можливий лише за умови врахування таких факторів, як лексичний склад висловлювання, його граматична форма і мовна ситуація» [33, с. 31], в експериментальний корпус включалися фрази двох типів. Критерієм відбору реплік першого типу послужили такі їх характеристики, як відсутність у фразі слів – назв переданих у ній модальних відносин, оскільки «нейтральність лексики служить одною з найважливіших умов адекватного опису акустичних ознак модально забарвленого мовлення» [145, с. 37]. Також зверталася увага на відсутність у висловленні специфічних синтаксичних засобів, що підсилюють модальне забарвлення висловлювання. Фрази другого типу, навпаки, містять лексико-граматичні актуалізатори досліджуваних суб'єктивно-модальних значень.

На початковій стадії за допомогою слухового аналізу проводився первинний відбір фраз, який мав інтроспективний характер, тобто оцінювався з точки зору власних суб'єктивних вражень експериментатора, з урахуванням знань особливостей просодичних систем української та англійської мов. При цьому ми керувалися відомостями, які були почерпнуті з різних робіт, присвячених як загальним проблемам просодичного оформлення висловлювань, так і проблем більш конкретного характеру, зокрема проблемам оформлення модально забарвлених висловлювань у дослідженнях окремих мов [60; 81; 106; 170] та ін.

Відібрані на першій стадії репліки подавалися для прослуховування групі аудиторів-британців (еталонній групі). До експериментального корпусу включалися фрази, які отримали більше 80% подібних оцінок при визначенні найменувань переданих у них модальних відносин, тобто

виражали, на думку носіїв мови, якесь певне значення сфери епістемічної модальності. При цьому особливо відзначалися фрази, які аудиторами-британцями були відзначені як такі, що передають більш ніж одне модальне значення.

Остаточний обсяг експериментального матеріалу, який послужив основою для проведення докладного аудиторського аналізу, склав 1000 фраз, а матеріал, який піддався різнобічному акустичному аналізу, склав більше 3000 фраз.

Фрази, включені до складу експериментального корпусу, відтворювалися перед трьома групами аудиторів:

- 1) фонетисти – викладачі англійської мови,
- 2) студенти-британці,
- 3) студенти-українці.

До складу першої групи аудиторів ($n = 5$) увійшли досвідчені фонетисти, викладачі Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, які викладають англійську мову як спеціальність. На підставі оцінок зі сприйняття та інтерпретації експериментальних фраз аудиторами цієї групи, формувався комплекс просодичних характеристик досліджуваних реплік. Крім того, ідентифіковані ними значення епістемічної модальності експериментальних фраз зіставлялися зі значеннями, установленими експериментатором на початковому етапі – при слуховому аналізі.

До другої групи аудиторів ($n = 6$) було включено студентів-британців, які не спеціалізуються в лінгвістичних сферах знання. З них троє – аудитори жіночої статі, а троє – аудитори чоловічої статі. Усі ці аудитори – британці за походженням, які постійно проживають у Великій Британії.

Основним завданням аудиторів цієї («еталонної») групи було визначення характеру епістемічного маркування експериментальних англійських фраз, а також виявлення супутніх епістемічній оцінці

емоційних та інших суб'єктивно-модальних характеристик мовних стимулів.

Аудиторами третьої групи ($n = 6$) були українські студенти другого курсу факультету іноземних мов Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, які вивчали німецьку мову, та не знають і ніколи не вивчали раніше англійської мови. Вони виконували аудиторський аналіз українських експериментальних фраз (аналогічно британським аудиторам). Крім того вони брали участь ще в одному аудиторському експерименті: оцінці характеру модального маркування англійських експериментальних фраз, ґрунтуючись тільки на сприйнятті їх просодичного оформлення.

Аудиторський аналіз проводився відповідно до вимог, що висуваються до фонетичних експериментів. Обов'язковою умовою проведення аудиторського аналізу була наявність фірмової апаратури, яка дозволяє чітко, без шумів і перешкод відтворювати експериментальний матеріал. У нашому випадку експериментатор використовував переносний комп'ютер із сучасними параметрами звукової плати, а також високоякісну акустичну систему «Creative». Звукові файли програвалися в режимі «mono» без вмикання будь-яких додаткових ефектів або системи шумопониження, що необхідно для збереження звучання, наближеного до якості природного людського голосу.

Перед кожною серією експериментів з аудиторами проводилася співбесіда-інструктаж. Метою інструктажу було ознайомлення випробуваних із порядком виконання завдань, а також обговорення змісту структурою поданих в анкеті найменувань модальних значень. Відтак аудитори виконували пробний аналіз декількох фраз, не включених в експериментальний корпус. Це сприяло подоланню можливих труднощів при виконанні завдань у процесі подальшої роботи аудиторів.

Перед відтворенням чергової експериментальної репліки увага аудиторів зверталася на контекст, в якому було виголошено кожен

розглянуту фразу. Зміст контексту повідомлявся аудиторам за допомогою його короткого опису, що передувало завданням на визначення модального забарвлення висловлювання. Правильна ідентифікація модальної характеристики мовленнєвого стимулу може бути забезпечена тільки в умовах, коли реципієнту відома реальна ситуація комунікації, контекст, в якому були виголошені аналізовані фрази.

Просодичні одиниці як один із компонентів плану вираження, тільки «будучи поміщеними в лінгвістичний і екстралінгвістичний контекст набувають конкретного значення» [33, с. 25]. Тому врахування вказаних критеріїв надзвичайно важливе для адекватної інтерпретації модального забарвлення реплік-стимулів за їх просодичним оформленням.

В умовах безконтекстного сприйняття виловлювання слухачеві доводиться домислювати ситуацію, в якій, на його думку, могла бути реалізована почута ним репліка. Тому, щоб відповіді аудитора не визначалися значною мірою його суб'єктивною уявою, необхідно ознайомити його з реальною ситуацією комунікації. З іншого боку, маючи докладний контекст, що характеризує відношення мовців, і опис подій, що мають місце перед вимовлянням аналізованої фрази, випробуваний може свідомо, а найчастіше несвідомо охарактеризувати репліку-стимул не на підставі просодичного оформлення, а керуючись виключно логічними факторами – аналізом ситуації й оцінюванням характеру взаємодії мовців (т. зв. «привласнення ролі»).

З метою усунення цієї суперечності ми вважали за необхідне обмежитися в поданому контексті лише вказівкою на соціальні ролі співбесідників, характер їх знайомства (колеги, знайомі, подружжя, незнайомці) та обстановку, в якій протікає спілкування (офіційна / побутова, звична / незвична). Саме такий підхід і було реалізовано у складанні анкетах описуваного експерименту.

Ідентифікація модальних значень, що передається в репліках, які звучать, має бути співвіднесена з виявленням психічного стану індивіда,

яке не може бути повним без опису всієї широти спектру пережитих індивідом емоцій [132, с. 26]. Тому для вичерпної характеристики просодичного оформлення експериментальних фраз, що передають різні аспекти епістемічної модальності, перед аудиторами ставилися завдання на тільки зробити вибір найменувань модальних значень із запропонованого в анкеті списку, але також зробити оцінку репліки-стимулу, що звучить, з точки зору природності просодичного оформлення модальних значень, що виявляються у фразі. При цьому передбачалося, що завдання містить як віднесення фрази до певного типу епістемічної модальності, так і виявлення супутніх емоційних та інших суб'єктивно-модальних характеристик мовних стимулів. Зіставлення результатів інтерпретації звучання іноземною мовою модальних значень українськими аудиторами в порівнянні з еталонною групою виявилось дуже корисним для виявлення фраз, просодична структура яких виявилася найбільш складною для адекватного розпізнавання модальних значень аудитором, які належать залежно до іншої мовної культури.

Інструкція для аудиторів включала чотири завдання:

- 1) завдання на віднесення стимулу до одного з трьох «базових» значень епістемічної модальності;
- 2) завдання на оцінку інтенсивності прояву досліджуваного суб'єктивно-модального значення в мовленні;
- 3) завдання на оцінку ступеня природності вираження в мовленнєвих стимулах значень епістемічної модальності;
- 4) завдання на виявлення супутніх епістемічній оцінці емоційних та інших суб'єктивно-модальних характеристик мовленнєвих стимулів.

Першим завданням було віднесення мовленнєвого стимулу до одного з трьох «базових» значень епістемічної модальності: знання – незнання – припущення. Із зазначених модальних операторів перші два – знання і незнання – належать до сильних епістемічних характеристик, а припущення (сумнів) є слабкою характеристикою.

Другим завданням, яке виконувалося аудиторами при прослуховуванні експериментального матеріалу, було визначення ступеня прояву того чи іншого суб'єктивно-модального значення в звучанні поданих фраз-реплік. Дана характеристика також є важливою для виявлення умов адекватності розуміння семантики висловленого засобами просодії, у даному випадку – епістемічної семантики, оскільки при однаковому впізнанні виду епістемічної модальності представники різних мов і культур можуть тим не менше розходитися в оцінці ступеня інтенсивності модальних проявів. Це може негативно впливати на адекватність розуміння інформації, що повідомляється комунікантами в певних ситуаціях міжкультурного спілкування.

На відміну від першого завдання – віднесення мовленнєвого стимулу до одного з трьох базових значень досліджуваної модальної сфери – вибір найменувань індивідуальних компонентів семантичного поля епістемічної модальності вимагає більш точного обґрунтування. Це зумовлено не тільки міркуваннями методологічного плану, а й цілеспрямованістю роботи: для адекватної інтерпретації експериментального матеріалу аудиторами чіткість термінології є неодмінною умовою. Проте чітка реалізація цієї умови принципово можлива лише на основі ідеографічних одиниць, створення словника яких перспективне, але надзвичайно трудомістке завдання. При проектуванні реальних одиниць плану вираження (лексичних, граматичних, просодичних) на змістовий каркас "жорсткої" структури ідеографічної класифікації неминуче виникає переплетення, взаємопроникнення, дублювання і тому подібні відхилення семантики мовних одиниць від ідеальної схеми.

Безпосереднє виконання зазначеного завдання співвіднесення семіологічних одиниць модальної сфери з лексичними не може бути здійснене через відсутність загальноприйнятого словника семіологічних одиниць. Це призвело до необхідності попереднього обговорення питання

про відносну цінність термінів, що використовуються як найменування різних аспектів модальних відносин.

Викладені причини послужили підставою для розроблення спеціальної методики узгодження використовуваних як терміни лексем-найменувань компонентів функціонально-семантичних полів модальності з метою виключення впливу семантичної невизначеності зазначених лексем при ідентифікації модально забарвлених фраз аудиторами. Сутність цієї методики полягала в такому:

1) складаються словникові статті для визначення основних понять модальної сфери;

2) за тлумачними словниками, словниками синонімів і антонімів та ін. знаходяться слова, які найбільш повно передають семантику даних одиниць;

3) випробуванням пропонується оцінити, використовуючи спеціальну систему балів, ступінь повноти передачі необхідного змісту кожної із запропонованих лексем,

4) за методом експертних оцінок проводиться вибір найменувань для всіх основних модально-семантичних полів і їх компонентів.

Проведена робота крім виконання основного завдання (класифікація модальних відносин) дозволила з'ясувати ступінь інформативності, тобто відносної цінності як дистинктора цих відносин, численних модальних одиниць. При цьому поряд із такими чітко ідентифікованими найменуваннями модальних відносин, як *безумовно, упевнений, сумніваюся, малоймовірно* виявлено значну кількість малоінформативних назв типу: *очевидно, складається враження, може* тощо.

Наведений у табл. 2.1 перелік найменувань компонентів семантичного поля модальності епістемічної включає, звичайно, далеко не всі терміни. Основними причинами невключення тих чи інших лексем до цього списку є:

1) розпливчастість їх модальної семантики і

2) можливість передачі значення даної лексеми поєднанням інших лексем, включених до списку.

Той факт, що побудована система класифікації модальних значень все ж зберігає певну розпливчастість меж між членами ряду, не може служити підставою негативної оцінки цієї системи. Дійсно, будь-яка класифікація є суб'єктивне тлумачення взаємозв'язків реальних структур, а об'єктивна реальність, зокрема мовлення, складна, багатогранна, елементи її взаємодіють, інтерферують, компенсують і маскують один одного. Максимальне зниження цих ефектів складає основне завдання при розробленні системи класифікації, націленої на побудову ідеалізованих моделей.

Фактично друге завдання спрямовано на вибір назв модальних значень, що передаються в експериментальних висловлюваннях. Вибір найменувань модальних значень відбувається шляхом аналізу сприйнятих на слух просодичних конструкцій, тобто шляхом закріплення за певним слуховим образом лексичної одиниці, що втілює в собі конкретну суб'єктивну оцінку конотативного значення.

Для полегшення виконання поставленого завдання учасниками експерименту необхідно подати список вивчених модальних значень з указуванням ступеня градуальної зміни ознаки в межах функціонально-семантичного поля конкретного модального значення. Неоднозначність лексем, що використовуються з цією метою, вимагає чіткого закріплення відповідних сенсорних відчуттів за тим чи іншим вербальним образом. Складність цього завдання для аудиторів може бути певною мірою елімінована шляхом обмеження кількості значень епістемічної модальності, включених у запропонований для аудіювання список. Природно, що при такому підході за межами перцептивного аналізу залишається ціла низка, сполучених з епістемічною модальністю конотативних значень. Існуюча тут небезпека отримання неповної інформації не є серйозною перешкодою для чистоти проведення

експерименту, оскільки слуховий образ у будь-якому випадку пов'язується аудитором із певним найменуванням, записаним у поданому переліку. Таким чином ще на стадії планування експерименту виключається хибне співвіднесення слухового образу з некоректною лексемою.

Ще одною перевагою такого підходу при проведенні даного етапу аудиторського аналізу є можливість одноразового подання аналізованої фрази, тоді як при наданні розширеного списку епістемічних модальних значень [124] необхідно багаторазове подання експериментального висловлювання, що значною мірою ускладнює аудиторський аналіз.

Мета завдання на визначення суб'єктивно-модального значення в мовленнєвому відрізку мовця за допомогою вибору точного його найменування також передбачала підбір усіх модально-емоційних оцінок, що співвідносять із даними просодичним контуром, які зберігаються в лінгвокультурній пам'яті представників певної національності.

У випадках, коли розбіжності в оцінках аудиторів із присвоєння найменування певній просодичній структурі, концентруючи модальні значення, становила більше 50%, такі відмінності вважалися принциповими.

Слід підкреслити, що слова-оцінки емоційно-модальних значень не мають повної відповідності в різних мовах. Це пов'язано з тим, що змістовна сторона кожного слова в конкретній лінгвокультурі відображає історичні особливості розвитку даного поняття в певному національно-культурному середовищі. Таким чином, семантична варіативність найменувань модальних значень в англійській та українській мовах зробила необхідним конкретизацію змісту кожної лексеми-найменування та узгодження обсягу даної лексичної одиниці з учасниками експерименту.

Одним із завдань для аудиторів була оцінка природності звучання експериментальних фраз у цілому та природності вираження модально-оціночних значень засобами просодії зокрема. При цьому слід мати на увазі, що звичні способи актуалізації модальних значень у мовленні

представників певної культури визначаються цими індивідуумами як природні, а незвичні, «чужі» супрасегментні форми передачі модальних значень в усному мовленні сприймаються як неприродні [142, с. 120].

Відомо, що суб'єктивно-модальні оцінки рідко трапляються в реальних умовах комунікації в чистому вигляді, як правило має місце спільна реалізація декількох модальних значень [123]. Саме тому наступним завданням для аудиторів було виявлення супутніх епістемічній оцінці емоційних та інших суб'єктивно-модальних характеристик у мовленнєвих стимулах. Це дало можливість простежити характер механізму трансформації просодичної структури висловлювання, в яких передається цілий комплекс модальних значень. У рамках четвертого завдання аудитори давали також характеристику фраз в умовах, коли інтонація виконує в мовленнєвому стимулі не одну, а одночасно декілька функцій.

Акустичний аналіз параметрів просодії актуалізації значень епістемічної модальності проводився з метою отримання кількісних характеристик зазначених аудиторами якісних показників дистинктивних ознак просодії епістемічної модальності. Акустичний аналіз проводився за загальноприйнятою методикою підрахунку середньоарифметичним показником сегментів мовлення, відносних характеристик мовленнєвих реалізацій.

Загальноприйнятими акустичними просодичними параметрами, які розглядають експериментатори-фонетисти, є: ЧОТ (вимірювана в Гц), інтенсивність (вимірювана в Дб.), темп (вимірюваний в мсек). Зупинимося коротко на описі кожного з них.

Частота основного тону (ЧОТ) легше всіх інших просодичних характеристик сприймається на слух, саме тому багатьма фонетистами частотний компонент вважається основним супрасегментним маркером семантики і емоційно-модальних значень мовлення. У роботі розглядалися такі показники чот фрази в цілому і окремих її сегментів:

- максимальні значення ЧОТ;
- мінімальні значення ЧОТ;
- рівень ЧОТ;
- діапазон ЧОТ у фразі;
- інтервал ЧОТ у сегментах фраз;

Рівень ЧОТ у фразі обчислювався як середньоарифметичний показник, що вимірюється в Гц. Частотний діапазон фрази являє собою різницю між максимальним і мінімальним показниками ЧОТ, що вимірюється в Гц. З метою елімінування впливу індивідуальних особливостей дикторів на кількісні показники частотних характеристик мовленнєвого сигналу діапазон фрази та середній частотний рівень також обчислювався у відносних одиницях, які обчислювалися як відношення конкретного числового показника до середньодикторського. Відповідно до загальноприйнятих підходів до аналізу діапазональних особливостей акустичного сигналу діапазон фраз підрозділявся на вузький, середній і широкий. Показник відношення більшого значення ЧОТ до меншого в межах складу або на стику двох сегментів – кінця і початку слів в одній синтагмі, характеризує частотний інтервал даного сегмента, який вимірюється в напівтонах (пт). Слід зазначити, що частотний інтервал може мати один із трьох напрямків: рівний, висхідний і спадний.

Слід наголосити, що велике значення для аналізу кількісних акустичних показників мовлення має швидкість зміни показників ЧОТ. Дана величина вимірювалася за допомогою співвіднесення даних частотного інтервалу до часового показника реалізації досліджуваної ділянки фрази. Саме швидкість зміни мелодичного компонента термінального тону разом з урахуванням напрямку частоти основного тону найбільш точно передають семантичне навантаження даного параметра в актуалізації комунікативного типу висловлювання і його емоційно-модальну конотацію.

Показники інтенсивності вимірювалися за такими реперними точками сегментів фрази і фрази в цілому:

- максимальні показники інтенсивності;
- мінімальні показники інтенсивності;
- діапазон інтенсивності фрази та її сегментів;
- напрям зміни показників інтенсивності.

Слід зазначити, що, як і у випадку вимірювання частотних показників, діапазон інтенсивності фрази і її сегментів обчислювався за допомогою визначення різниці між максимальним і мінімальним показниками динамічного параметра. Напрямок зміни динамічних показників у межах досліджуваного сегмента характеризується висхідним, спадним і рівним характером, що важливо для визначення ролі даного параметра в просодичному оформленні мовлення.

Темпоральні особливості мовленнєвих відрізків обчислювалися за показниками середньої тривалості складу, кількості та тривалості внутрісінтагменних і міжсінтагменних пауз у фразах. Для уникнення впливу особистісних особливостей мовців на оформлення просодії модальних значень у мовленні обчислювалися відносні показники темпоральних характеристик як співвідношення конкретного значення до середньодикторського показника тривалості сегмента мовлення (складу).

Особлива увага при зіставленні матеріалу у двох мовах приділялася тривалості складів, маркованих фразовим наголосом. Оскільки механізм взаємодії всіх акустичних параметрів просодії при передачі модально-оцінних значень у мовленні характеризується різним ступенем значущості кожної з досліджуваних характеристик у супрасегментному комплексі реалізації епістемічної модальності.

2.2. Результати експериментального дослідження

Перше завдання аудиторського експерименту – віднесення мовленнєвого стимулу до одного з трьох «базових» значень епістемічної модальності (знання, незнання, припущення) було виконано обома групами аудиторів із досить близькими результатами. В еталонній групі частка правильної диференціації експериментальних фраз між епістемічними модальними значеннями абсолютної впевненості і сумніву склала 92,3%. Аналогічний показник в україномовній групі аудиторів склав при репрезентації фраз-стимулів рідною мовою – 94,6%, а іноземною – 70,8%.

Ступінь правильної ідентифікації іншої пари «базових» значень епістемічної модальності – знання - незнання – суттєво нижче (для англійських аудиторів - 76,6%, а для українських відповідно - 72,8% і 61,4%). Остання обставина зумовлена практично повною відсутністю в обох мовах яскравих просодичних маркерів, які забезпечують релевантне протиставлення вказаних значень епістемічної модальності на інтонаційному рівні.

Визначення ступеня прояву того чи іншого суб'єктивно-модального епістемічного значення у звучанні експериментальних фраз-реплік, як і очікувалося, характеризувалося більш низькою результативністю. В еталонній групі частка правильної диференціації експериментальних фраз між компонентами семантичного поля епістемічної модальності, градуйованого за ознакою наростання ступеня сумніву склала 71,6%. Аналогічний показник в україномовній групі аудиторів склав при репрезентації фраз-стимулів рідною мовою – 69,4%.

Зовсім інша картина спостерігалася при ідентифікації англійських стимулів україномовними аудиторами. Метою включення даного завдання виступила потреба у виявленні таких просодичних характеристик звучання англійської мови, які мають відмінності в інтерпретації україномовної групи аудиторів у порівнянні з інтерпретацією аудиторів-британців і, отже,

здатні впливати на адекватність визначення ступеня прояву епістемічної модальної оцінки інокультурними комунікантами в реальних ситуаціях міжкультурного спілкування.

При дослідженні матеріалу англійською мовою україномовною групою аудиторів помітна розбіжність результатів інтерпретації ступеня інтенсивності епістемічної модальної оцінки з еталонною групою зафіксовано у 18% з усього обсягу експериментальних фраз. З них 4% були відзначені аудитором україномовної групи як такі, що виражають менший ступінь сумніву, 14% - оцінками більшого ступеня сумніву в порівнянні з англійською мовою групою аудиторів. Це дає підставу припускати, що у представників україномовної групи аудиторів наявність інокультурних рис прояву епістемічної модальної оцінки на просодичному рівні формує тенденцію до завищення ступеня сумніву при сприйнятті англійської мови.

Уявляється важливим виявити ті компоненти просодичного оформлення англійських фраз, звучання яких отримало неадекватну інтерпретацію ступеня інтенсивності епістемічного забарвлення аудитором української групи і було оцінено ними як таку, що передає великий ступінь сумніву, у порівнянні з оцінкою аудиторів еталонної групи. З усього різноманіття розбіжностей у визначенні найменувань епістемічних модальних значень з опорою на звучання експериментального матеріалу ми розглянемо акустичні характеристики тих фраз, звучання яких неадекватно охарактеризовано більш ніж половиною україномовних аудиторів. Аналіз просодичного оформлення даних фраз дозволить виявити найбільш стійкі тенденції неадекватної інтерпретації характеру епістемічної модальної оцінки британської просодії, яка властива представникам української культури. Аналіз показав, що такими просодичними характеристиками, що маркірують негативну епістемічність просодичного оформлення англійських фраз є такі особливості вимовляння: використання надширокого діапазону,

обумовленого різким підвищенням тону на ядерному сегменті, оформленому складним висхідно-спадно-висхідним мелодійним контуром, значно менш істотне ніж в українській мові підвищення тривалості ядерного складу по відношенню до середньо складових темпоральних характеристик.

Іншим комплексом просодичних маркерів, що ускладнює розпізнавання епістемічної модальності сумніву при сприйнятті україномовною групою аудиторів, є: широкий діапазон тональної зміни у синтагмі, плавно низхідна конфігурація мелодичного контуру в межах шкали.

Однак, хоча ці ознаки й утворюють певний інтонаційний «фон», що створює передумови для неадекватної інтерпретації українськими аудиторами епістемічної належності експериментальних фраз англійською мовою, самі по собі вони не можуть відігравати вирішальну роль у плані віднесення фрази, що звучить, до числа таких, що виражають вищий ступінь сумніву в порівнянні з оцінками, висловленими аудитором еталонної групи. Такий висновок підтверджується тим, що значна кількість експериментальних фраз, інтонаційний контур яких «захоплює» високий частотний рівень і оформлений надшироким частотним діапазоном, не було інтерпретовано українцями як такі, що передають більш високий ступінь непевності. Обов'язковою же умовою отримання завищеної оцінки ступеня сумніву в інтерпретації аудиторів україномовної групи є таке звучання експериментальних реплік, при якому зазначений характер збільшення частоти основного тону супроводжується також контрастним посиленням інтенсивності мовленнєвого сигналу, причому характерним є збіг піків інтенсивності з частотними піками. При цьому може відзначатися навіть відносно плавна зміна мелодики як у межах шкали, так і на ядерному складі.

Як зазначалося вище, оцінки меншого, ніж в еталонній групі, ступеня сумніву у звучанні експериментальних фраз, відзначаються аудитором

україномовної групи значно рідше. Причиною заниженої оцінки ними ступеня сумніву найчастіше є наявність таких показників просодичного оформлення фрази, як низький частотний рівень, на якому вимовляється велика (особливо фінальна) частина фрази. Показово, що це відбувається, незважаючи на збереження широкого частотного діапазону, зумовленого переважно високим тональним рівнем початкового складу. При цьому зниження частотних показників супроводжується одночасною аналогічною зміною гучності звучання.

Проведений аналіз експериментального матеріалу показав, що характер трансформації просодичного контуру при градуальній зміні модальної ознаки в суміжних компонентах модально-семантичного поля вельми різноманітний не тільки за інвентарем інтонаційних засобів, але й за механізмом кореляції їх зі ступенем інтенсивності модального відтінку в межах синонімічно-антонімічного ряду. Чим далі розташовані один від одного компоненти, тим менше збіжних релевантних акустичних ознак у них виявляється. Так, наприклад, при вираженні ступеня визначеності, упевненості просодичні контрасти між елементами посилюються по мірі наростання семантичної відмінності і досягають максимуму при зіставленні крайніх членів (антонімів) модально-семантичного поля, в той час, як просодичні контрасти між сусідніми конституантами не такі значні. Саме цей фактор пояснює труднощі, які виникали в аудиторів при диференціації близько розташованих значень епістемічної модальності, а саме: чим більша кількість збіжних релевантних просодичних ознак, тим менша ймовірність коректного розмежування даних компонентів функціонально-семантичного поля епістемічної модальності.

Одним із важливих питань при вивченні засобів просодичного вираження модальних відносин є проблема природності / неприродності актуалізації досліджуваних модальних значень у мовленні. Пошуку відповіді на це питання присвячено наступне завдання аудиторського експерименту. Аналіз просодичних характеристик фраз, інтерпретованих

аудиторами україномовної групи як такі, що виражають більшу природність, дає можливість стверджувати, що провідним параметром при інтерпретації природності прояву модальності сумнівної оцінки, є помірно висока швидкість зростання тону в ядерному складі. Важливу роль при цьому відіграє також збіг максимумів ЧОТ і інтенсивності в синтагмі. Відносно повільна зміна ЧОТ асоціювалося в аудиторів україномовної групи з характерною для української мови аналогічною зміною тону у фінальній позиції і тому отримало оцінку більшою мірою природності в порівнянні з британською групою аудиторів, незважаючи на яскраво виражений частотний інтервал підвищення тону. Одночасне збільшення частотних і амплітудних характеристик при звучанні ядерного складу також свідчить про певну схожість із характером вибраного ядерного складу в українській мові і отримує оцінку більшою мірою природності в порівнянні з інтерпретацією еталонної групи аудиторів. Звучання фрази у вузькому частотному діапазоні зі слабо вираженими змінами тону і збільшення інтенсивності на ядерному складі без збільшення частотних характеристик також отримує оцінку більшого ступеня природності в україномовній групі аудиторів, ніж в еталонній групі.

При поєднанні високого рівня тону початкового складу шкали і складного висхідно-спадно-висхідного ядерного тону, звучання характеризувалося як менш природне аудиторами української групи. Це пояснюється тим, що подібне оформлення мелодичного контуру цілком не властиве для фраз, які несуть відтінки значень епістемічної модальності в українській мові.

Останнє завдання полягає у виявленні емоційних та інших суб'єктивно-модальних характеристик мовленнєвих стимулів, що супроводжують їх епістемічну оцінку. Відомо, що суб'єктивно-модальні оцінки рідко трапляються в реальних умовах комунікації в чистому вигляді, зазвичай спостерігається певне нашарування однієї оцінки на іншу. Це призводить до трансформації просодичної структури висловлювання, що є

однією з важливих причин неадекватної ідентифікації її епістемічної оцінки.

Вище було розглянуто звучання фраз, яке було позначено неадекватним визначенням найменувань епістемічної модальної оцінки в групі україномовних аудиторів у порівнянні з результатами аудиторського експерименту еталонної групи. Одною з важливих причин неадекватної ідентифікації епістемічної оцінки фраз є присутність в них різноманітних емоціонально-модальних конотацій.

При визначенні емоційно-модальних конотацій найбільша схожість в англійській і українській мовах виявляється при співвіднесенні просодії фраз, що звучать, із такими суб'єктивно-модальними проявами, як «невдоволення», «радість», «тривожність».

Найбільші відмінності спостерігаються в просодичних характеристиках експериментальних фраз, які передають модальне значення «подив», що пов'язано з появою яскраво виражених тональних особливостей у просодичному оформленні таких реплік. Фрази, що сприймаються аудитором в україномовних групах як такі, що передають «подив», але не інтерпретовані подібним чином англійськими аудитором, характеризуються дуже високим мелодичним рівнем з контрастним висхідно-спадно-висхідним завершальним тоном. Таке оформлення є досить характерним для англійських фраз, що передають значення сумніву. Українські ж аудитором не розпізнавали в них цього значення, а відносили ці фрази до складу таких, що висловлюють крайній ступінь здивування. Такою ж вираженою є тенденція неадекватного сприйняття українськими аудитором емоційної конотації «насмійка» («teasing»), яка реалізується в англійській мові а) підвищенням тону не тільки на ділянці шкали, але також (у довгих синтагмах) на початковій ділянці шкали, б) яскраво вираженим складним висхідно-спадно-висхідним тоном.

Незважаючи на наявність деяких особливостей у функціональному навантаженні параметрів інтонаційного контуру у двох розглянутих мовах,

можна виявити низку спільних для них релевантних рис, що передають те чи інше модальне значення.

Розглянемо просодичні характеристики компонентів функціонально-семантичного поля аксиологічної модальності, які найчастіше вступають у взаємодію із різними значеннями сфери епістемічної модальності. Компоненти поля "ступінь схвалення чітко марковані мелодійним і тембральним параметрами. Так, схвалення передається підвищеним мелодичним регістром відрізка мовлення, розширеним діапазоном проголошення фрази в цілому, оксамитовим тембром голосу. При вираженні похвали всі названі в попередньому випадку характеристики дещо підвищені, голос описується аудитором як дзвінкий. До специфічних характеристик української та англійської мов слід віднести спосіб просодичного вираження найбільш сильного схвального ставлення – похвали. В англійській мові похвала маніфестується високим спадним тоном, а в українській – висхідно-спадним, причому висхідно-спадний характер мелодичного контуру може оформляти не тільки кінцевий склад синтагми, а й кожен наголошений склад фрази.

У двох зіставлюваних мовах несхвалення оформляється спадно-висхідним ядерним тоном, зниженим регістром, приглушеним тембром. Критичне ставлення мовця виражається складним висхідно-спадним тоном в ядрі (який посилює емоційність фрази, підкреслює категоричність визначеність висловленої думки), уповільненням темпу вимовляння фрази, появою різких ноток у голосі мовця. Засудження в англійській та українській мовах може передаватися за допомогою низького регістра мелодики, хрипкого голосу, середнього діапазону, низького низхідного тону, причому тут чітко простежується посилення ступеня категоричності осуду. У разі наявності нотки недовомовленості при осудженні в англійській мові використовується спадно-висхідний тон, а в українській – висхідно-спадний.

Напрямок руху мелодики у перед'ядерній частині фраз, посилюючи або згладжуючи значення, передане головним наголошеним складом, може мати будь-яку форму. Так, спадна скандуюча шкала в поєднанні з низьким висхідним ядерним тоном в англійській мові при вираженні несхвалення посилює ступінь інтенсивності висловлюваного відношення, а рівна висока або низька шкала демонструє бажання мовця справити заспокійливий вплив на слухача. В українській мові при вираженні негативного ставлення заміна рівної високої шкали на сканденктну посилює значення засудження, осуду.

Темп мовлення в цілому при вираженні значень аналізованого парадигматичного ряду характеризується певною сповільненістю. Гучність вимовляння скоріше залежить від спокійного або збудженого стану мовця в момент мовлення, а не його схвального / несхвального ставлення.

Виявлення супутніх епістемічній оцінці емоційних та інших суб'єктивно-модальних характеристик мовних стимулів дало можливість простежити характер механізму трансформації просодичної структури висловлювання, в яких передається цілий комплекс модальних значень.

У рамках виконання четвертого завдання аудиторі давали також характеристику фраз в умовах, коли інтонація виконує в мовному стимулі не одну, а одночасно декілька функцій. Аналіз механізму вказаних просодичних трансформацій представлено в третьому розділі.

Результати акустичного аналізу в цілому підтвердили висновки аудиторів.

Результати експериментально-фонетичного дослідження акустичних корелятивів компонентів модально-семантичного поля ступеня впевненості, розташованих за ознакою градуального наростання цієї ознаки, в цілому підтвердили висновки аудиторів та продемонстрували такі суттєві характеристики, що забезпечують диференціацію компонентів функціонально-семантичного поля епістемічної модальності (із сумнівом,

імовірно, оцінююче, очевидно, безумовно, впевнено) в англійській та українській мовах.

Обов'язковою просодичною ознакою, по якій відбувається у мовленні протиставлення впевненого і невпевненого відношення того, хто говорить, до вірогідності інформації є напрямок руху ядерного тону. При умові високого ступеню впевненості адресанта в вірогідності того, що висловлюється, використовується низхідне завершення мовленнєвого стимулу; при наявності сумніву в вірогідності інформації в обох досліджуваних мовах репліки оформлюються висхідним тоном у ядрі. При наростанні інтенсивності ступеня вираження впевненості відзначається збільшення швидкості спаду частоти основного тону у компонентів даного функціонально-семантичного поля, а при невпевненості – швидкості підйому ЧОТ. Зазначений характер поведінки швидкості зміни ядерного тону зафіксовано в експериментальних фразах обох мов, що вивчаються, однак в українській мові зростання швидкості відбувається більш повільно.

Слід підкреслити, що збільшення швидкості спаду ЧОТ при зростанні ступеню впевненості зумовлено не тільки зростанням частотного інтервалу ядра, але відбувається також і за рахунок темпорального компонента інтонації. При цьому в англійській мові середня тривалість фонації складу збільшується на 8% при передачі значення "впевнено" у порівнянні з реалізацією нейтрального значення (в українській – на 13%, відповідно). За наростання ознаки впевненості спостерігається зникнення внутрішньосинтагменних пауз (хоча при вираженні сумніву, внутрішньосинтагменні паузи тривають до 250 мсек. в англійській мові). Значно збільшується частотний інтервал ядерного тону при зміні градуальної семантичної ознаки в бік наростання значення ступеня невпевненості.

Збільшенням інтенсивності і сумарної енергії ядра фраз характеризується в англійській і українській умовах посилення ступеня

впевненості. Разом з тим, слід відзначити також суттєве збільшення інтенсивності і сумарної енергії ядра в українських фразах при посиленні ступеня невпевненості

Кількісні характеристики акустичних корелятивів описаних релевантних перцептивних рис компонентів функціонально-семантичного поля епістемичної модальності (ступень упевненості) наведено у наступних таблицях. Головний наголошений склад характеризується підвищенням частоти основного тону 37% в англійській мові і на 31% - в українській; зростання частотного інтервалу досягає, відповідно 42% і 32%. Показовим є зниження інтенсивності при передачі значення "не упевнено" в англійській мові на 19% (в зіставленні із нейтральною реалізацією), у той час, як в українській мові спостерігається протилежна тенденція – зростання силового параметра на 30%. Найбільш яскраво виражена відмінність у зміні темпорального компонента: темп уповільнено на 33% при реалізації невпевненого відношення в українській мові та на 12% - в англійській.

Що стосується акустичних особливостей оформлення першого наголошеного складу шкали, слід вказати, що максимальний рівень основного тону шкали так само, як і ядерного сегменту, є релевантним до типу епістемічного статусу мовленнєвого стимулу. При цьому в англійській мові цей контраст виражено яскравіше ніж в українській мові.

Кількість релевантних ознак суттєво зростає, якщо залучити до розгляду також спектральні характеристики мовленнєвого сигналу. Так, при вивченні модально-семантичного поля ступеню упевненості із залученням методів спектрального аналізу встановлено такі суттєві ознаки, що забезпечують диференціацію компонентів цього модально-семантичного поля.

Таблиця 2.1

Акустичні кореляти модальних значень функціонально-семантичного поля "ступінь упевненості" (українська мова), відн. од.

Сегмент мовленнєвого відрізка	Акустичні характеристики	Модальні значення					
		Із сумнівом	Імовірно	Оцінюючи	Очевидно	Безумовно	Упевнено
Перед-ядерна частина	Рівень ЧОТ	1,22	1,10	1,04	1,16	1,17	1,21
	Інтервал ЧОТ	1,22	1,13	1,03	1,15	1,21	1,37
	Інтенсивність	0,83	0,87	0,91	1,12	1,31	1,52
	Тривалість складу	1,09	1,04	1,02	0,95	0,93	0,96
Ядерна частина	Тип	Висх	Висх	Висх	Низх	Низх	Низх
	Рівень ЧОТ	1,31	1,17	1,14	1,20	1,24	1,29
	Інтервал ЧОТ	1,32	1,15	1,06	-0,93	-1,20	-1,36
	Інтенсивність	1,30	1,11	1,14	1,15	1,22	1,28
	Тривалість складу	1,33	1,21	1,04	1,11	1,09	1,03
Заядерна частина	Рівень ЧОТ	1,26	1,22	1,10	0,89	0,80	0,72
	Крутизна заверш.	1,08	1,07	1,05	-0,38	-0,52	-0,80
	Інтенсивність	0,94	0,98	0,86	1,03	0,95	1,07
	Тривалість складу	0,90	0,98	0,91	0,82	0,77	0,75
Фраза	Рівень ЧОТ	1,27	1,15	1,08	1,18	1,20	1,25
	Діапазон ЧОТ	1,34	1,15	1,08	1,15	1,21	1,39
	Інтенсивність	0,92	0,95	0,96	1,14	1,28	1,31
	Суммарна енергія	0,96	0,97	1,03	1,11	1,29	1,31
	Тривалість складу	1,15	1,09	1,04	1,02	1,04	1,04
	Внутрішньосинтагменні паузи	0,86	0,73	0	0	0	0

Таблиця 2.2

Акустичні кореляти модальних значень функціонально-семантичного поля "ступень упевненості" (англійська мова), відн. од.

Сегмент мовленнєвого відрізка	Акустичні характеристики	Модальні значення					
		Із сумнівом	Імовірно	Оцінюючи	Очевидно	Безумовно	Упевнено
Перед-ядерна частина	Рівень ЧОТ	1,26	1,25	1,06	1,18	1,23	1,27
	Інтервал ЧОТ	1,31	1,18	1,09	1,19	1,17	1,29
	Інтенсивність	0,72	0,91	0,93	1,20	1,27	1,31
	Тривалість складу	1,12	1,11	1,08	1,04	0,96	1,03
Ядерна частина	Тип	Висх*	Висх*	Висх*	Низх	Низх	Низх
	Рівень ЧОТ	1,37	1,21	1,07	1,01	1,19	1,25
	Інтервал ЧОТ	1,42	1,29	1,08	-1,12	-1,21	-1,23
	Інтенсивність	0,81	0,90	0,94	1,22	1,38	1,34
Заядерна частина	Тривалість складу	1,12	1,14	1,08	0,99	0,94	0,88
	Рівень ЧОТ	1,35	1,20	1,09	0,93	0,87	0,76
	Крутизна заверш.	1,29	1,21	1,11	-1,09	-1,08	-1,16
	Інтенсивність	0,83	0,91	0,96	1,08	1,20	1,19
Фраза	Тривалість складу	1,08	1,02	1,04	0,86	0,86	0,95
	Рівень ЧОТ	1,30	1,23	1,06	1,15	1,20	1,26
	Діапазон ЧОТ	1,44	1,29	1,09	1,16	1,19	1,27
	Інтенсивність	0,76	0,90	0,93	1,20	1,32	1,32
	Суммарна енергія	0,80	0,92	0,93	1,23	1,31	1,35
	Тривалість складу	1,12	1,12	1,07	1,03	0,95	0,99
Внутрішньосинтагменні паузи	1,42	0,84	0,64	0	0	0	

Примітка: * Часто відзначається також складний ядерний тон: низхідно-висхідний або висхідно-низхідно-восхідний.

Голосний звук першого наголошеного складу.

Цікавим є факт підвищення F1 при зростанні як ступеню неупевненого відношення, так і упевненого (в порівнянні з нейтральним вимовленням). F2 и F3 мають тенденцію до зростання на 30% при передачі значення із сумнівом та до зниження на 25% при вираженні значення упевненості. При зміщенні F2 и F3 в зону більш високих частот при передачі відношення неупевненості суттєво зростає інтенсивність цих складових спектру.

Голосний звук ядерного складу:

Показники F2 и F3 зростають при вираженні відношення неупевненості (на 15% і 25%, відповідно) та знижається при реалізації значення «упевнено» (на 20% і 12%, відповідно). Інтенсивність F2 знижується, а и F3 зростає при передачі неупевненого відношення, в той час як інтенсивність F2 зростає, а F3 знижується при вираженні значення «упевнено». Крім того відзначається зростання високочастотної енергії на шиплячих приголосних при реалізації значення «упевнено».

Проведений аналіз експериментального матеріалу показав, що характер трансформації просодичного контуру при градуальній зміні модальної ознаки в суміжних компонентів модально-семантичного поля епістемічної сфери досить різноманітний не тільки за інвентарем інтонаційних засобів, але й за механізмом кореляції їх зі ступенем інтенсивності модального відтінку в межах синонімічно-антонімічного ряду. Якщо в одних рядах (наприклад ступінь впевненості) просодичні контрасти між елементами посилюються по мірі наростання семантичної відмінності і досягають максимуму при зіставленні крайніх членів (антонімів), то в рядах другого типу (наприклад ступінь згоди) максимальний контраст просодії спостерігається між медіальними (нейтральними) членами ряду і його крайніми членами, в той час як крайні члени (антоніми) близькі між собою за просодичним оформленням.

Важливим висновком, що випливає з аналізу, є те, що кожен компонент семантичного поля епістемічної модальності відрізняється значною стабільністю інтонаційних маркерів, тобто їм властиві "власні" інтонаційні конструкції, причому більша частина виявлених релевантних ознак належить до типологічно схожих для англійської та української мов.

Основні положення розділу висвітлено у двох статтях [199; 201].

Висновки до розділу 2

Експериментально-фонетичне дослідження просодії епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі проводилося відповідно до розроблених у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці методів.

Експериментальний матеріал, який складався з фраз, що передають просодичними засобами певні значення епістемічної модальності, відбирався із сучасних автентичних британських та українських науково-популярних телевізійних передач. Загальний обсяг звучання становив більше 15 годин.

Аудиторський аналіз мав на меті якісну оцінку ступеня просодичної актуалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі. Для досягнення цієї мети експериментальні фрази прослуховувалися трьома групами аудиторів: фонетистами – викладачами англійської мови, студентами-британцями, студентами-українцями. При цьому різні етапи проведення аудиторського аналізу ґрунтувалися на чітких інструкціях для аудиторів (віднесення стимулу до одного з трьох «базових» значень епістемічної модальності: знання - незнання - припущення; визначення ступеня прояву досліджуваного суб'єктивно-модального значення в мовленні; оцінка ступеня природності висловлювання значень епістемічної модальності, виявлення супутніх епістемічній оцінці емоційно-модальних характеристик мовленнєвих стимулів). Це дало можливість простежити характер механізму трансформації просодичної структури висловлювання, в яких передається цілий комплекс модальних значень.

Акустичний аналіз досліджуваного матеріалу ставив за мету виявлення кількісних показників просодичних характеристик реплік, ідентифікованих як найбільш контрастні за модальним забарвленням представниками британської та української груп аудиторів. Для інструментального аналізу експериментальних фраз було використано

програми-аналізатори мовленнєвого сигналу Praat 4.0 та WinCECIL 2. Аналізувалися такі акустичні параметри: середній рівень ЧОТ; максимальна частота основного тону в синтагмі; мінімальна частота основного тону; частотний рівень сегментів; частотний діапазон; частотний інтервал; швидкість зміни ЧОТ; рівень та характеристики зростання або спадання інтенсивності на тих ділянках (складах) синтагми, де зареєстровані контрастні зміни частотних характеристик у фразі; середньоскладова тривалість; тривалість головного наголошеного складу; тривалість пауз у фразі.

Перше завдання аудиторського експерименту – віднесення мовленнєвого стимулу до одного з трьох «базових» значень епістемічної модальності (знання, незнання, припущення) було виконано групами аудиторів британців і українців із досить близькими результатами. В еталонній групі частка правильної диференціації експериментальних фраз між епістемічними модальними значеннями абсолютної впевненості і сумніву склала 92,3%. Аналогічний показник в україномовній групі аудиторів склав при репрезентації фраз-стимулів рідною мовою – 94,6%, а іноземною – 70,8%.

Визначення ступеня прояву того чи іншого суб'єктивно-модального епістемічного значення у звучанні експериментальних фраз-реплік, як і очікувалося, характеризувалося більш низькою результативністю. В еталонній групі частка правильної диференціації експериментальних фраз між компонентами семантичного поля епістемічної модальності, градуйованими за ознакою наростання ступеня сумніву склала 71,6%. Аналогічний показник в україномовній групі аудиторів склав при репрезентації фраз-стимулів рідною мовою 69,4%.

Зовсім інша картина спостерігалася при ідентифікації англійських стимулів україномовними аудиторами. В україномовній групі аудиторів значне розходження в розпізнаванні ступеня інтенсивності епістемічної модальної оцінки в порівнянні з аудиторами еталонної групи зафіксовано у

18% експериментальних фраз з усього обсягу матеріалу дослідження англійською мовою. З них 4% було відзначено україномовними аудитором оцінками, що виражають менший ступінь сумніву, 14% - оцінками більшого ступеня сумніву в порівнянні з англійською мовною групою аудиторів. Ці результати дають підставу зробити висновок, що для представників україномовної групи аудиторів незвичність інокультурного вираження епістемічної модальної оцінки на просодичному рівні має тенденцію до завищення ступеня сумніву при сприйнятті англійського мовлення.

Аналіз просодичного оформлення англійських фраз, які були неадекватно інтерпретовані україномовними аудитором, показав, що просодичними характеристиками, які маркують негативну епістемічність просодичного оформлення британських фраз виявились: надмірно широкий тональний діапазон зміни тону вимовляння, зумовлений яскраво вираженим різким підвищенням ЧОТ у межах складного висхідно-спадно-висхідного тону на головному наголошеному складі; значно менш істотне ніж в українській мові зростання тривалості ядерного складу в порівнянні із середньоскладовою тривалістю у фразі. Іншим комплексом просодичних маркерів, що ускладнює розпізнавання епістемічної модальності сумніву при сприйнятті україномовною групою аудиторів, є: широкий діапазон тональної зміни у синтагмі, плавно низхідна конфігурація мелодичного контуру в межах шкали.

Відмінності в інтерпретації окремих значень сфери епістемічної модальності в групі аудиторів, які не знайомі з просодичними особливостями англійської мови, отримують фрази, у звучанні яких збільшення або зменшення частотних характеристик супроводжується аналогічними змінами амплітудних характеристик, або ж просодичне оформлення яких характеризується зверхшироким частотним діапазоном та різкими змінами частоти основного тону на ділянці шкали і на ділянці фінального тонального завершення фрази. Це свідчить про те, що для україномовної групи аудиторів до складу провідних характеристик, що

створюють передумови для адекватної інтерпретації епістемічного статусу експериментальних фраз, належать: наявність «супроводу» частотних піків складів максимальними показниками інтенсивності, відсутність різких і дуже різких яскраво виражених за частотним інтервалом показників швидкості зміни частоти основного тону на всіх ділянках синтагми. Імовірно, максимально виражені тональні показники занадто невластиві для просодичної перцептивної бази представників української мовної культури. Зокрема, проголошення фраз із використанням зверх широкого частотного діапазону асоціюється у свідомості представників української групи з крайнім ступенем здивування, оскільки в їх просодичній когнітивній базі не закладені еталони, властиві британській комунікативній культурі, що передбачає співвіднесення підвищеної зацікавленості у спілкуванні зі співрозмовником із широким частотним діапазоном.

Шляхом звернення до мовної свідомості носіїв і не носіїв певної мови було виявлено основні просодичні ознаки, що є причиною неадекватної інтерпретації декількох аспектів модальності англійської просодії представниками української культури. До них належать такі національно-специфічні засоби англійської мови як: «здіяння» англійськими індивідами у вираженні багатьох суб'єктивних емоційно-модальних значень складних яскраво виражених за частотним інтервалом висхідно-спадно-висхідних тонів (Rise-Fall-Rise); проголошення всього висловлювання на дуже високому частотному рівні; наявність яскраво виражених висхідних тонів одночасно на ділянці шкали і на ділянці ядерного складу; надмірно широкий частотний діапазон вимовляння фрази, утворений дуже високим початком шкали і низьким розташуванням решти шкали та ядерного складу.

Крім основних просодичних ознак, які неадекватно інтерпретуються україномовними аудиторами при оцінці деяких аспектів іншомовного звучання суб'єктивної модальності виявилось можливим виділити і ряд додаткових показників. Такими ознаками у звучанні фрази виступили:

використання максимально звуженого або розширеного частотного діапазону; низького тонального завершення фрази; реалізації фрази яскраво вираженим висхідно-спадним тоном із розташуванням частотного піку в ділянці дуже високих частот.

Результати експериментально-фонетичного дослідження акустичних корелятивів епістемічної модальності на прикладі аналізу компонентів модально-семантичного поля ступеня впевненості, розташованих за ознакою градуального наростання цієї ознаки, продемонстрували такі суттєві характеристики, що забезпечують диференціацію компонентів цього модально-семантичного поля (із сумнівом, імовірно; оцінюючи, очевидно, безумовно, упевнено) в англійській та українській мовах.

Проведений аналіз експериментального матеріалу показав, що характер трансформації просодичного контуру при градуальній зміні модальної ознаки в суміжних компонентах функціонально-семантичного поля епістемічної модальної сфери є досить різноманітний. Це стосується не тільки інвентарю інтонаційних засобів, але й механізму кореляції їх зі ступенем інтенсивності модального відтінку в межах синонімічно-антонімічного ряду. Якщо в одних рядах (наприклад ступінь впевненості просодичні контрасти між елементами посилюються по мірі наростання семантичної відмінності і досягають максимуму при зіставленні крайніх членів (антонімів), то в рядах іншого типу (наприклад, ступінь згоди) максимальний контраст просодії спостерігається між медіальними (нейтральними) членами ряду і його крайніми членами, у той час як крайні члени (антоніми) близькі між собою за просодичним оформленням ряду.

Кожен компонент семантичного поля епістемічної модальності відрізняється значною стабільністю інтонаційних маркерів, тобто їм властиві «власні» інтонаційні конструкції, причому більша частина виявлених релевантних ознак належить до типологічно схожих для англійської та української мов.

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Загальна характеристика експериментального корпусу дослідження

Розглядаючи результати проведеного дослідження, доцільно насамперед проаналізувати особливості різновидів науково-популярного дискурсу (НПД), що утворюють експериментальний корпус матеріалу, що аналізується. Дослідження композиційного складу мовленнєвих відрізків, вживання різноманітних механізмів актуалізації загального змісту висловлювання та його модальної спрямованості дозволяє встановити спільні риси НПД різної тематики, що сприяють досягненню певного результату – переконати аудиторію в достовірності інформації і своїй правоті.

В сучасному суспільстві усі види ЗМІ (радіо, телебачення, преса) мають прагматичний характер; при цьому інформування слухачів та вплив на аудиторію є головною метою мас-медії. Враховуючи той факт, що зазначена прагматична функція сучасних ЗМІ є базовою, можна констатувати, що ця особливість наближає типи мас-медіа до публіцистичного дискурсу. Аналізуючи мовні особливості ЗМІ, безумовно слід відмітити, що сьогодні глядачі, слухачі і читачі зустрічають різноманітні ознаки гетерогенності мас-медійного дискурсу. Однією з найбільш цікавих характеристик є використання лексем і морфолого-синтаксичних структур, що належать до різних стилів мовлення: і розмовного, і художнього, і навіть ділового та наукового стилів.

Застосування дискурсивного рівня при дослідженні мас-медіа, на відміну від контент-аналітичних (кількісних) методів, дозволяє розкрити

зміст конкретних медіа-повідомлень, їх контекстуальні параметри, структурні особливості та особливості їх формування. При цьому дослідники звертають увагу не тільки на проблеми цілісності тексту, а й окремі прийоми, що використовувані в композиційному складі зразку, який вивчається. Експліцитна або імпліцитна форма вираження змісту мовленнєвого відрізка, подання або інтенції, що властиві кожному висловлюванню і є актуалізацією загальної установки, спрямованості тексту на реалізацію певного результату (наприклад, легітимацію певної соціальної проблеми). Медіа-дискурс як якийсь «глобальний» тип дискурсу вважається модифікацією публіцистичного дискурсу, який відображає статус-кво у суспільстві, поєднує безліч стилів і жанрів, будучи найбільш адекватним контекстом для дослідження як суто лінгвістичних, так і екстралінгвістичних аспектів.

Зразки мовленнєвих відрізків, які було використано у матеріалі дослідження, належать до медіа-дискурсу. За своєю тематикою та стилем вони відносяться до науково-популярних утворень. Зміст досліджуваного матеріалу розраховано на аудиторію, яка, зазвичай, не володіє спеціальними знаннями в тій чи іншій області. Метою науково-популярних передач, видань є ознайомлення слухачів чи читачів з інформацією про явища і факти. Особливостями стилю є: відносна легкість сприйняття, використання порівняння складних понять із звичними явищами і предметами, значні спрощення, розгляд окремих явищ без загального огляду та класифікації. Зрозуміло, чому вживання цифр і спеціальних термінів - мінімальне (якщо такі присутні, то кожен з них докладно пояснюється). Характерною особливістю науково-популярного стилю є його зв'язок зі сферою його застосування, що презентує широке коло різноманітних утворень: науково-популярні журнали та книги, дитячі енциклопедії, повідомлення «наукового характеру» у ЗМІ. Цей вільний підстиль інформування адресата може варіюватися від газетних рубрик «історична/технічна довідка» або «це цікаво» до науково-популярних книг,

близьких за форматом і змістом до підручників (науково-навчального стилю). У мас-медіа науково-популярний стиль зазвичай використовується у різноманітних телепередачах, які оперують частиною наукових фактів, але спрощують їх для розуміння усіх соціальних груп населення.

Підкреслюючи основні риси науково-популярного викладення інформації, в роботах лінгвістів зазначається: «Во-первых, популярное изложение не допускает течение мысли той быстроты, которая совершенно уместна в чисто научном труде... В популярном сочинении каждая отдельная мысль должна быть развита подробно, так, чтобы ум читателя успел прочно утвердить дальнейший путь к логическим следствиям, вытекающим из этой мысли. Если вы будете утомлять ум вашего читателя слишком быстрыми переходами, то получите тот же результат, которое произвело бы отсутствие мостиков: читатель ошалеет и совершенно потеряет из виду общую связь ваших мыслей. Во-вторых, популярное изложение должно всячески избегать отвлеченности, каждое общее положение должно быть подтверждено осязательными фактами и пояснено примерами» [233].

Існує чимало мовних засобів, які роблять науковий текст популярним: приклади для ілюстрації окремих наукових положень, порівняння, перифраз, вставні слова, модальні частки, модальні прислівники, модальні дієслова, модально-оцінні конструкції, риторичні вигуки та ін. Ці засоби спрощують мову науки, роблять її доступною, зрозумілою для широкого кола глядачів; привертають увагу до головного в тексті - наукової проблеми.

У текстах та дискурсі такого характеру епістемічна модальність представлена широким та яскравим спектром усіх значень, від слабкої імовірності до цілковитої впевненості. Це можна пояснити тим, що матеріал науково-популярного стилю, насичений різноманітними фактами та явищами, які є незаперечними, чи, навпаки, які потребують

підтвердження, навколо яких ведуться палкі дискусії, відрізняється тим, що тут кожна думка має право на існування.

Слід сказати, що однією з причин обрання науково-популярного дискурсу як об'єкту дослідження, є його здатність охоплювати глобальні теми, які цікавлять суспільство, а також здібність оперувати безліччю стилів викладення інформації. Крім того той факт, що він оперує інформацією, яка належить чи до чітких наукових фактів, чи до явищ, які потребують довгого і ретельного обговорення та наукового і суспільного підтвердження, науково-популярний дискурс є одним з мовленнєвих утворень, що містить багато висловлень епістемічної забарвленості. Відомо, що епістемічна модальність є багатоплановим явищем, засоби реалізації якої нараховують безліч варіантів, кожен з яких відрізняється один від одного своєю специфікою та варіативністю. Це можна пояснити тим фактом, що в НПД беруть участь як вчені, так і звичайні люди, які висловлюють своє ставлення до якогось явища. Різні завдання цих двох груп комунікантів, різний рівень знань, професійної підготовки сприяють тому, що вони використовують у мові різноманітні засоби актуалізації модальності.

Особливості епістемічної модальності та різноманіття засобів її актуалізації в науково-популярному дискурсі аналізувались у дисертаційному дослідженні на матеріалі історичного, політичного, географічного, біографічного та ін. типів НПД.

Розглянемо в цьому плані історичний дискурс. Приклади епістемічної модальності продемонстровані значеннями впевненості, ймовірності, сумніву. Висловлювання, що реалізують значення впевненості, існують в формі тверджень стосовно фактів минулого. Звичайно, факти історії мають певне підтвердження та наслідки. Але також історія має багато подій та питань, які не мають підтвердження, отже про них не можна говорити з абсолютною упевненістю. Таким чином значення можливості та ймовірності мають місце в історичному дискурсі: в цьому

тексті прикладом актуалізації цього значення є мова про кількість загиблих у війні чи в результаті страшної епідемії, тобто навряд чи хто може сказати точну цифру втрат.

Отже, історичний дискурс є доволі складним феноменом для вивчення явища епістемічної модальності, в якому відображаються найбільш розповсюджені особливості співвідношення змісту і форми об'єкту, що вивчається. Наведемо приклад історичного дискурсу.

«Історія Української землі сягає сивої давнини. Наприкінці бронзового віку, південні степові райони України населяли кіммерійці - це перші з народів на теренах України що згадуються у писемних джерелах. У своєму епосі «Одіссея», Гомер пише: «Там кіммерійці живуть, їхнє місто, тай ціле їхнє царство хмарами вкутані вічно, й туманом, бо ясне сонце не поглядає на той край гарячим промінням ніколи». Ці войовничі скотарські кочові племена у 8 - 7 ст. до н.е. настільки зміцніли, що почали нападати на країни малої і передньої Азії, але вже наприкінці 7 ст. до н.е., з північного Причорномор'я, їх витіснили сусідні племена Скіфів. Ці іракомовні кочівники створили свою державу, Велику Скіфію. Її територія охоплювала землю що на півдні простягалася вздовж узбережжя Чорного і Азовського морів, від гирла Дунаю до Дону. Приблизно на таку відстань були віддалені і північні кордони. Населення країни не було однорідним. Воно складалося з воїнів, орачів, землеробів. Але уся влада була у руках царських Скіфів, які змушували інших платити їм данину.

Скіфи-воїни, були неперевершеними вояками. Відомо, що в 514 році до н.е., скіфська кіннота перемогла військо Перського царя Дарія 1, який виступив походом у причорноморські степи, підкорила фракійців, що жили за Дунаєм.

А у межиріччі Дніпра й Дністра жили скіфи орачі. Можливо це були предки слов'ян, які потрапили в залежність скіфів і взяли їхнє ім'я. У 3 ст. до н.е. у причорноморські степи почали проникати інші іракомовні

племена, яких називали сарматами. Вони стали енергійно витіснити скіфів, спочатку в Крим, далі за Дніпро, а там і за Дунай.

У сарматському суспільстві важливу роль відігравали жінки. Геродот не дарма вірив у легенду про те, що сармати пішли від союзу скіфів за амазонками. Шість століть панували сармати в степах північного Причорномор'я.

Під час великого переселення народів яке проходило саме південними українськими землями у 2 ст. н.е., влада сарматів упала під ударами орд гунів, які шли зі сходу, до набігів германських готів з півночі.

Перші античні міста держави, на узбережжі Чорного моря, постали з торгівельних факторій наприкінці 7 ст. до н.е. Найбагатшою серед них була Ольвія. Розташована у гирлі Бугу, вона стала центром торгівлі між Грецією та її чорноморськими колоніями. Багатіли і розвивалися також: Тіра, Пантікапей, Херсонес, Феодосія, Нікиній, Каркінітіда та ін. Першими колонізаторами північного Причорномор'я були греки, з Мілета. Спочатку вони вподобали узбережжя Керчинської протоки. Тут на місці сучасної Керчі, мілетяни заснували місто яке отримало назву Пантікапей.

За легендою, землю під нього віддав грекам, скіфський цар. Скіфам хотілося торгувати з греками і тому вони не заважали їм будувати свої колонії. Всього, на берегах Евксинського Понту мілетяни заснували понад 70 поселень. Чорноморські колонії були житницею Греції. Звідти в Грецію і в малу Азію вивозили хліб, хутра, мед, віск, рибу, сіль і будівельну деревину. З часом, грецькі колонії, отримали статус полісів. Поліс - це незалежне місто-держава, яке мала власну сільськогосподарську територію. Вищим державним органом державної влади були народні збори, які скорочено називалися - народ. У них брали участь тільки повноправні громадяни міста. Рабів, чужоземців, жінок не допускали до управління. Міста-колонії мали власну конституцію, закони суди, чеканили монети. їхня політика була незалежною від політики метрополії. У 1 п. 5 ст. до н.е. Пантікапей об'єднав навколо себе розташовані на обох берегах Боспору Кіммерійського всі

грецькі міста колонії, в єдине Боспорське царство. Але розквіту прийшов кінець вже у середині 2 ст. до н. є. Почалися незгоди між верхівкою та рабами. Почастішали напади кочівників. Зміцнення Риму завдало політичної поразки Ельнам. Майже століття тримався Пантікапей.

Утім, у 63 році до н.е. під ударами римських легіонів ця держава була знищена. Чорне море стало внутрішнім морем римської імперії.

Але вже у I сторіччі нової, ери імперія захиталася під ударами варварів. Вона не могла захистити своїх окраїн. У 270 році тут вогнем і мечем прийшли готи, а сторіччя потому вже гуни не залишили каменя.»

Розглянемо ще один тип НПД, це дискурс пов'язаний з комунікацією у сфері географії, який привертає до себе увагу дослідників і розглядався з різних позицій лінгводидактичних та лінгвокультурологічних (Л. Г. Вікулова, А. У. Павловська), однак, дискурс даної сфери як лінгвістичний феномен досі не був предметом комплексних спеціалізованих досліджень.

Під географічним дискурсом розуміють продукти мовної діяльності в сфері географії. В даному дослідженні нами аналізувались уривки телевізійних передач за означеною тематикою. Медійний характер географічного дискурсу сприяє його взаємодії з іншими типами дискурсів, в тому числі й рекламним (у сфері туризму), що зумовлює наявність певних ознак рекламного дискурсу, а також використання певних стратегій, що характерні для рекламного дискурсу.

Найважливіша інтенція географічного дискурсу - підвищення привабливості того чи іншого місця як різновиду дозвілля і відпочинку. Ця мета реалізується через прийом суб'єктивної оцінки мовця та його відношення до змісту висловлювання, що і є одним із способів реалізації суб'єктивної епістемічної модальності. Ефективність впливу інформації, що міститься в дискурсі, певною мірою залежить від ступеня достовірності викладеної у мовному повідомленні інформації, доцільності застосування засобів передачі значень об'єктивної та суб'єктивної модальності.

Цікавим висновком розгляду географічного дискурсу є існування офіційного та неофіційного видів комунікації, при чому кожний з названих підвидів має свої характеристики. Неофіційні висловлювання географічного науково-популярного дискурсу обумовлює наявність в ньому таких ознак як образна логічність викладу, вплив висловлювання на чутливе сприйняття та на увагу адресата. При цьому авторська суб'єктивність оцінки явища неодмінно впливає на зміст висловлювання та передбачає не тільки наявність суб'єктивної оцінки сказаного мовцем, а й суб'єктивне сприйняття інформації адресатом. Офіційна характеристика комунікації зумовлена обов'язковістю вказівки на достовірність інформації, що висловлюється. При цьому важлива роль належить формам актуалізації епістемічної модальності, які є важливим компонентом успішної реалізації знання в географічному дискурсі. Наведемо приклад географічного типу дискурсу.

«The great Carpathian Mountain Chain begins not far from Bratislava, Slovakia and finishes in the south-east of Romania. The explorers think the now "Carpathian" appeared from the name of the Frakiivskiy tribe "Carpi", who lived in the territory of Pricarpatya in the third - fourth centuries AD. Others think this word has the root of the word "Car" - stone or stoned mountains. The length of the Carpathian is about 1500 km, in the south-west its wide is 240 km and in the south-east where the Ukrainian Carpathians lie is small narrow - about 100 to 12 km. The average height of the Ukrainian Carpathians is 1000 m. The extent from the north-west to the south-east is for about 280 km. The highest top is mountain Goverla - 261 m.

So, we are going there from Ivano-Frankovsk through the little picturesque place Yaremcha. Ivano-Frankovsk is at the altitude of 585 m above the sea level among the green mountains. The plant kingdom around Yaremcha is very rich - multifruit trees, peaches, lots of other kinds of trees and a diverse animal world. The nature landscapes and the wind are filled with fragrance and freshness. It is very impressive especially when you are on the bank of the stormy river Prut.

Euphoria of the element is wonderful and the beginning is somewhere there 50 km away close down by strains of the range of Chernogor Montenegrin. 8160 rivers run through this area and many of them are suitable for water sports».

Ще одним з типів НПД, що досліджувався в цієї роботі, охоплює питання світової політики. Останнім часом у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці зростає інтерес до проблем вивчення мови в зв'язку з практичною діяльністю людини. Саме політичний дискурс є привабливим для дослідників в цьому плані.

Політична лінгвістика відноситься до числа галузей науки, в якій багато не досліджених проблем. Вивчення категорії епістемологічної модальності в політичному дискурсі сприятиме більш точному осмисленню закономірностей політичної комунікації.

Слід зазначити, що саме в політичному НПД різноманіття змістових способів відображення епістемічної модальності найбільш яскраво. Це зумовлено як структурними особливостями цього типу дискурсу, так і його підвищеною емоційністю, що знайшло відображення в широті діапазону застосування мовних засобів. Це й пряме звертання до кожного слухача, велика кількість порівнянь, метафор, волюнтативних висловлювань та ін. Таким чином, комплексна структура політичного дискурсу зумовлена його прагматичним направленням, необхідністю зробити кожного адресата співучасником події, заставити його гадати, що прийняте їм рішення є повністю самостійним, коректним і вірним. Наведемо приклад політичного типу дискурсу.

«11 вересня 2001 року 19 терористів придбали квитки на 4 літаки внутрішніх авіаліній США. Два з них врізались в хмарочоси всесвітнього торгового центру у Нью-Йорку, третій знищив частину Пентагону, четвертий літак, завдяки опору пасажирів, до цілі не долетів і розбився на полях Пенсільванії за 15 хвилин льоту до Вашингтона. Припускають, що цей борт мав атакувати Білий Дім або ж Капітолій.

Терор в перекладі з латині означає "жах". 11 вересня 2001 жахнулась не тільки Америка, жахнувся весь світ. Нажаль, сучасне суспільство розвивається або ж деградує під знаком терору. Вибухи, пошматовані тіла невинних людей, вбивства громадських діячів, журналістів, політиків стали буднями. Разом з тим стосовно вибухів 11 вересня всевітня павутина кишить різного роду версіями. Значна їх частина відповідальність за руйнацію всевітнього торгового центру покладає на плечі спецслужб Сполучених Штатів Америки. Офіційну версію Білого Дому визнали далеко не одностайно. Протягом останніх років у так званих скептиків по справі 11 вересня з'явилися нові прихильники, і не тільки в США. Вони впевнені, що замовників масового вбивства треба шукати не в лагові Усама Бен Ладана, а значно ближче - в оточенні президента США. Показова база вини спецслужб США виконана на сайтах світової павутини, дає зразки мислення притаманного швидше професійним маніпуляторам, ніж серйозним і аналітикам. Разом з тим уся ця логіка добре вписується в рамки інформаційної війни всіх проти всіх. Разом з тим американська політична еліта досі не зійшла згоди стосовно того, що ж насправді сталося 11 вересня 2002 року.

До атаки на ВТЦ Сполучені Штати могли убезпечити себе, вкладаючи в оборону шалені гроші. Після 11 вересня світ перейшов до нового типу війни - асиметричного. З одного боку держава з найбільшим у світі воєнним потенціалом, з іншого жменька фанатиків, яким для досягнення поставлених цілей вистачає одержимості.»

Ще один тип науково-популярного дискурсу, що був дослідженим в роботі, є технічна інформація різного роду. Наведемо приклади такого дискурсу.

«Південнокорейська компанія була заснована у далекому 1954 році. Довгі роки вона працювала на оборону Кореї, у 2001 деб'ютовало перше легкове автопозашляховик "Кехіоп", а у 2007 році на ринок вийшла його друга генерація, яка нещодавно пережила оновлення, тобто модель "Кехіоп"

це модель із великим стажем. У зовнішньому вигляді сучасного "Кехіопа" звертає на себе увагу габарити, величезний чотирикутник фальш радіаторної решітки та величезні фари головного світла. Якщо приглянутися до них без зусиль можна знайти риси іменитого універсала від компанії «Мерседес». Це порівняння з автомобілем не випадкове, автомобіль згідно технологіям і ліцензіям є аналог відомої німецької марки.

Під капотом у Кехіопа ховається одне з головних його достоїнств, турбодизель об'ємом 200 лихих сім десятих літру, який видає 145 коней. Потужностей його дизельних коней вистачає з лишком, щоб автомобіль, вагою більш 2 тон, бадьоро розганявся до сотні трохи більше ніж за 11 секунд.

На високих скоростях, понад 180 км він їде рівно. А це відбувається тому що в комплектацію автомобіля входить система стабілізації ЄС, яка включає систему АВ8 «активний захист від перекидання», систему проти ковзання та підсилювач гальм. На варті безпеки стоять багаточисленні розумні системи, хоча сама система ЄСП відключається. Зробили її такою, щоб вона не заважала долати важке бездоріжжя.

Плавність ходу забезпечують газові амортизатори. Легким кермом дуже зручно маневрувати на завантажених вулицях, а на парковці досить одного пальця. А на високій швидкості наливається тягарем, що полегшує управління на трасі.

«Автоматична трансмісія до речі має програму, яка вистежує і запам'ятовує стиль водіння і назначає моменти перемикування, окрім того коробка тіктронік має зимовий режим, який дозволяє рушати з другої передачі запобігаючи ковзанню провідних коліс».

Зразок, що презентує науково-популярний дискурс біографічного типу з наявністю інформації про наукову діяльність І. Ньютона, представлено нижче.

«Newton's work has been said "to distinctly advance every branch of mathematics then studied". His work on the subject usually referred to as fluxions

or calculus is seen, for example, in a manuscript of Octal now published among Newton's mathematical papers. A related subject was infinite series. Newton's manuscript *analysis per equations numero terminorum infinitas* ("On analysis by equations infinite in number of terms") by Isaac Barrow to John Collins in June 1669: in August 1669 Barrow identified its author to Collins as "Mr. N^c fellow of our College, and very young... but of an extraordinary genius and proficiency in these things".

Newton later became involved in a dispute with Leibniz over priority in the development of infinitesimal calculi modern historians believe that Newton and Leibniz developed infinitesimal calculus independently, although w different notations. Occasionally it has been suggested that Newton published almost nothing about it until 169: not give a full account until 1704, while Leibniz began publishing a full account of his methods in 1684. (Leibniz notation aims "differential Method", nowadays recognised as much more convenient notations, were adopted by continental European mathematicians, and after 1820 or so, also by British mathematicians.) Such a suggestion, fails to notice the content of calculus which critics of Newton's time and modern times have pointed out in Body Newton's *Principia* itself (published 1687) and in its forerunner manuscripts, such as De motu corporum in gvru *As motion of bodies in orbit*"), of 1684. The *Principia* is not written in the language of calculus either as we would write it. But his work extensively uses an infinitesimal calculus in geometric based on limiting values of the ratios of vanishing small quantities: in the *Principia* itself Newton gave demons this under the name of the method of first and last ratios' and explained why he put his expositions in misform, remarking also that "hereby the same thing is performed as by the method of indivisibles'.

Because of miss, the *Principia* has been called "a book dense with the theory and application of the infinitesimal in modern times and "lequel est presque tout de ce calcul" ('nearly all of it is of this calculus') in Newton's time, methods involving "one or more orders of the infinitesimally small" is present in

his *De Motu Corporum in Gyri* 1684 and in his papers on motion "during the two decades preceding 1684".

Newton had been reluctant to publish his calculus because he feared controversy and criticism. He had a very good relationship with Swiss mathematician Nicolas Fatio de Duillier, who from the beginning was impressed by Newton's gravitational theory. In 1691, Duillier planned to prepare a new version of Newton's *Principia*, but he finished it. However, in 1693 the relationship between the two men changed. At the time, Duillier had also exchanged several letters with Leibniz.

Starting in 1699, other members of the Royal Society (of which Newton was a member) accused Leibniz; and the dispute broke out in full force in 1711. The Royal Society proclaimed in a study that it was Newton who was true discoverer and labeled Leibniz a fraud. This study was cast into doubt when it was later found that Newton wrote the study's concluding remarks on Leibniz. Thus began the bitter controversy which marred the lives of both Newton and Leibniz until the latter's death in 1716.

Newton is generally credited with the generalized binomial theorem, valid for any exponent. He discovered Newton's identities. Newton's method, classified cubic plane curves (polynomials of degree three in two variables), made substantial contributions to the theory of finite differences, and was the first to use fractional indices and to employ coordinate geometry to derive solutions to Diophantine equations. He approximated partial sums of the series by logarithms (a precursor to Balzer's summation formula), and was the first to use power series with convergence to revert power series.

He was appointed Lucasian Professor of Mathematics in 1669 on Barrow's recommendation. In that day, any fee Cambridge or Oxford was required to become an ordained Anglican priest. However, the terms of the Lucasian professorship required that the holder *not* be active in the church (presumably so as to have more time for science). Newton argued that this should exempt him from the ordination requirement, and Charles II whose permission needed, accepted

this argument. Thus a conflict between Newton's religious views and Anglican orthodoxy was.

From 1670 to 1672, Newton lectured on optics. During this period he investigated the refraction of light, demonstrating that a prism could decompose white light into a spectrum of colors, and that a lens and a second prism could recombine the multicolored spectrum into white light.

He also showed that the colored light does not change its properties by separating out a colored beam and various objects. Newton noted that regardless of whether it was reflected or scattered or transmitted, it stayed the color. Thus, he observed that color is the result of objects interacting with already-colored light rather than generating the color themselves. This is known as Newton's theory of color.

From this work, he concluded that the lens of any refracting telescope would suffer from the dispersion of light in colours (chromatic aberration). As a proof of the concept, he constructed a telescope using a mirror as the object to bypass that problem. Building the design, the first known functional reflecting telescope, today known as a Newtonian telescope, involved solving the problem of a suitable mirror material and shaping technique. Newton ground his mirrors out of a custom composition of highly reflective speculum metal, using Newton's rings to judge the optics for his telescopes. In late 1668 he was able to produce this first *reflecting telescope*, and in 1671, the Royal Society asked for a demonstration of his reflecting telescope. Their interest encouraged him to publish his notes *On Colours*, which he later expanded into his *Optics*. When Robert Hooke criticized some of Newton's ideas, Newton was so offended he withdrew from public debate. Newton and Hooke had brief exchanges in 1679-80, when Hooke, appointed the Royal Society's correspondence, opened up a correspondence intended to elicit contributions from Newton to the Society's transactions, which had the effect of stimulating Newton to work out a proof that the elliptical form of orbits would result from a centripetal force inversely proportional to the square of the radius.

vector (see Newton universal gravitation - History and *De motu corporum in gyruni*). But the two men remained generally on poor Hooke's death.»

Наведені приклади ще раз свідчать про те, що в науково-популярному дискурсі надається інформація, яка спирається на встановлені у науці емпіричні або теоретичні дані. Судження такого роду набувають епістемічного статусу знань.

Конкретний вплив науково-популярного дискурсу на адресата відбувається не тільки за допомогою установаження контакту з учасниками комунікації, а й за рахунок справляння запланованого впливу на аудиторію наявністю в мовленні логічної стрункості, аргументованості та емоційної насиченості.

3.2. Лексико-граматичні засоби актуалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі

Засоби актуалізації модальних значень епістемічності можна поділити на експліцитні і імпліцитні.

Експліцитні засоби вираження епістемічної модальності (на відміну від імпліцитних) мають менш складну за своєю семантикою структуру та втілюються в мовлення за допомогою використання лексико-граматичних засобів.

До складу імпліцитних відносяться контекстуальні та інтонаційні засоби реалізації модальних значень.

У досліджуваному експериментальному матеріалі розподіл одиниць модальної сфери між цими двома класами вираження може бути схарактеризовано таблицею 3.1. Як видно з таблиці із загальної кількості аналізованих одиниць на долю експліцитних засобів вираження припадає в українській мові 86%, а імпліцитних – 14%. В англійській мові відповідні показники складають 91% і 9%.

Сфера значень епістемічної модальності може бути надзвичайно широкою, виражаючи ймовірність, можливість чи впевненість різного ступеня. Різниця за ступенем достовірності повідомлюваного справляє вплив як на форму, так і на зміст висловлювання. Таким чином, модальна спрямованість речень дає можливість класифікувати їх за вищевказаною ознакою – рівнем формалізації граматичних ознак. Зі сказаного випливає, що висловлювання, які відрізняються один від одного за типом реалізованого суб'єктивного значення епістемічної модальності можуть утворювати парадигматичний ряд.

Таблиця 3.1

Кількісний склад експериментального корпусу

Засіб актуаліз. епістеміч. мод. Модальне значення	Експліцитні		Імпліцитні		Разом	
	Абс. од.	%	Абс. од.	%	Абс. од.	%
Українська мова						
Впевненість	487	50	78	8	565	58
Невпевненість	352	36	58	6	410	42
Разом	839	86	136	14	975	100
Англійська мова						
Впевненість	456	45	30	3	486	48
Невпевненість	467	46	61	6	528	52
Разом	923	91	91	9	1014	100

Таблиця 3.2

Частотність уживання лексичних одиниць в якості лінгвістичних засобів вираження епістемічної модальності (%)

Лексичні засоби Модаль- ні значення	Модаль- ні дієслова	Немо- дальні дієсло- ва	Прислі- вники	Частки	Іменни- ки	Прик- мет- ники	Склад- ні конст- рукції
Українська мова							
Впевненість	4	14	7	21	2	3	4
Невпевненість	3	12	6	16	4	3	1
Англійська мова							
Впевненість	16	10	12		2	4	2
Невпевненість	19	12	14		5	2	2

Частотність уживання синтаксичних мовленнєвих одиниць у якості лінгвістичних засобів вираження епістемічної модальності (%)

Синтаксичні конструкції Модальні значення	Повні	Неповні	Складно - сурядні	Складно- підрядні	Інфінітив- ні конструкт- ції	Дієприк- метникові кон- струкції
Українська мова						
Впевненість	13	4	12	25	3	2
Невпевне- ність	9	3	9	18	2	4
Англійська мова						
Впевненість	11	6	9	22	5	-
Невпевне- ність	9	6	11	14	7	-

Наприклад:

Today it's probably one of the great cathedrals

I assume today it's one of the great cathedrals .

Today it's one of the great cathedrals. .

Today it's definitely one of the great cathedrals

It's obvious it's one of the great cathedrals today.

Ви можете знайти все що завгодно на Єлисейських Полях.

Ви, звичайно, знайдете все що завгодно на Єлисейських Полях.

Ви, мабуть, знайдете все що завгодно на Єлисейських Полях

Я гадаю, що ви знайдете все що завгодно на Єлисейських Полях.

Додаючи або змінюючи модальні модифікатори в реченні, ми бачимо, як автор змінює свою впевненість в інформації, що повідомляється.

Складовими одиницями лексичного рівня, що передають значення епістемічної модальності, є модальні дієслова, немодальні дієслова, прислівники, частки, іменники, прикметники, а також складні конструкції.

Кількісний склад вищезазначених лексичних засобів передачі модальних значень епістемічного статусу наведено в табл. 3.2. Як свідчать наведені результати в українській мові переважають частки модаль ного забарвлення та немодальні дієслова, а в англійській мові – модальні дієслова та прислівники.

Однією з найбільш поширених форм передачі значення різного ступеня знання є складний предикат із модальними дієсловами *may, can, can't, would, might, should, ought to, be to, have to, will + Indefinite (Perfect) Infinitive* в англійській мові і можливо, мабуть, повинен + аспектуальна форма інфінітиву в українській. При цьому найбільший ступінь сумніву в можливості будь-якого феномена в англійській мові виражається за допомогою модального дієслова *might*.

Ураховуючи такі риси науково-популярного стилю, як логічність, об'єктивність, емоційність (на відміну від неемоційності наукового стилю), слід зазначити, що відмітною рисою науково-популярного стилю є обов'язкове вираження авторського «я», що реалізується за допомогою різних мовних засобів. Особливо наочно це проявляється при поєднанні модального дієслова з особовим займенником 1 особи однини і множини.

Епістемічна модальність також може виражатися в науково-популярному дискурсі за допомогою таких дієслів, як *propose, assume, claim, seem to, suggest (здаватися, припускати)* і ряду інших.

Розглянемо кілька прикладів: *«Мені здається, що захоплено вигукнути «ох!» нам теж хотілося не раз. Тож, з цієї причини, складається враження, що варто не відкладати здійснення своєї мрії і поспішати в Париж».*

«Paris seems to be the city where the spirit of revolution never dies. We, Parisians assume, that there's something unique to know, to understand Paris the way it looks and the way it feels».

У даних реченнях дієслова «*seem to, assume, здається*» виражають слабку невпевненість у правдивості висловлювання, яка підкріплюється

підрядним реченням *«що варто не відкладати здійснення своєї мрії і поспішати в Париж»* и *«there's something unique to know, to understand Paris»*. Разом із тим, якщо прибрати *seem to* або *здається*, то вийде констатація факту загальноприйнятого факту (правила). Таким чином, розглянуті дієслова вносять деякий ступінь непевності в зроблену заяву.

Ще одним прикладом, що ілюструє ступінь упевненості адресата, є такий: *«У ньому розкішна архітектура, тож можна вдаватися до аналізу будівельних красот і, на мій погляд, знову пошитися в дурні. Проте, мені здається, що поки що, це розмови, а найліпшого місця для прогулянок й годі шукати. Уся комунікація розміщена під землею, отже, повинно бути, що вся наземна частина ДеФансу - пішохідна»*.

У даному прикладі підрядне речення *«що поки що, це розмови, а найліпшого місця для прогулянок й годі шукати»* є доказом сумніву комуніканта в достовірності повідомлюваного. Цей сумнів виражено модальним дієсловом такої заяви *«повинно бути»*. Невпевненість автора в тому, що бажане видається за дійсне – очевидна. Необхідно відзначити, що дієслово *seem*, та подібні йому дієслова представляють особливий інтерес при вивченні способів вираження епістемічної модальності. Ці лексеми важливі для введення хибної тези. У цьому випадку дієслова типу *«здаватися»* служать для втілення в мовленні завідомо недостовірної інформації, яка імплікує достовірне знання мовця, засноване на фактах, доказах, аргументації власної думки. Особливе значення мають дієслова "думки", виконуючи подвійну роль: посилаються на ментальний процес і водночас використовуються в мовленнєвих актах для передачі оцінки, виконуючи епістемічну кваліфікацію ствердження.

Дієслова *«думки»* можуть знаходитися й у ввідній фразі, у цьому випадку їх називають *«вступними»* (parenthetical). Дана група лексем, здатних виражати епістемічну модальність, представлена такими дієсловами, як *propose, assume, claim*. У першу чергу, таке вживання характерне для висловлювань від першої особи. Аксіологічний предикат

таких висловлювань підкреслює, що представлена оцінка виражає індивідуальну думку:

«Я гадаю, що про готовність виступити посередником заявив експрезидент СРСР Михайло Горбачов».

«I guess Henry the Fourth is the type of a good king because he brought peace, tolerance and wealth to the country».

Наведені приклади показують, що вживання дієслова *seem* та йому подібних як функціональних еквівалентів епістемічних модальних дієслів, з одного боку, і як засобів етикетизації мовлення ("фігур скромності"), з іншого, слід сприймати як прийом комунікативного шифтування, що є свого роду зсувом узуальних відповідників функціонально-комунікативного плану при конструюванні висловлювання. Виконуючи функції епістемічних кваліфікаторів висловлювання, ці лексеми є показниками невпевненості адресанта в достовірності повідомленої інформації, тобто виконують своє пряме призначення. У другому випадку значення невпевненості мовця в ступені надійності змісту висловлювання практично повністю втрачається. Натомість відкриваються різні експресивні можливості розглянутих дієслів, що дозволяє передавати за її допомогою широкий спектр емоцій, таких як зневага, несхвалення, загроза, іронія тощо. У такому висловлюванні значення невпевненості мовця в достовірності інформації, що ним повідомляється, семантично модальна інформація порожня, не збігається з комунікативною настановою мовленнєвого акту, домінантою в цьому випадку стало прагматичне завдання мовленнєвого відрізка. Отже, дієслова типу *seem, look, appear* здаватись, скласти враження» є маркерами, що регулюють виконання прагматичної функції комунікативного акта і визначають структуру висловлювання.

Ще одним значним класом лексем, призначених для передачі значень епістемічної модальності, є прислівники *maybe, perhaps, possibly, certainly, surely, definitely, arguably, clearly, apparently, obviously, мабуть, можливо,*

певно, ясно, зрозуміло, очевидно та ін. Вони виражають ступінь впевненості мовця в істинності / хибності повідомлення.

Вищевказані лексеми часто вживаються як складові в таких модальних конструкціях: *it's doubtful that, it's clear that, it's apparent that, it's obvious that, I doubt if, I am not certain + that-clause, It looks (to me / him) as if / as though*, сумніваюся, малоімовірно, що ... і т. ін., що актуалізують значення епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі.

Модальні частки *hardly, scarcely, ледь (чи), начебто, навряд чи, невже, хіба, як би* тощо також входять до класу лексем, що реалізують епістемічну модальність у науково-популярному дискурсі.

Ряд лексичних одиниць є характерною ознакою такого роду висловлювань, це «з першого погляду, спочатку, наразі» тощо.

Цікаво також розглянути найбільш часто вживані синтаксичні способи передачі епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі. Насамперед до цієї групи належать розповідні речення (повноскладні і еліптичні) питальні структури: загальне питання, розділове питання, що вимовляється зі спадним тоном, наприклад:

Вже так мені судилася доля, що я став письменником.

А в селі якраз у нас бухгалтер колгоспу пішов у підвищення.

Кількісні характеристики частотності вживання синтаксичних засобів вираження епістемічної модальності наведено в табл. 3.3. При цьому стосовно частотності уживання синтаксичних мовних одиниць як лінгвістичних засобів вираження епістемічної модальності були зроблені такі висновки. У матеріалі дослідження знайдено що найбільш часто вживаються складнопідрядні речення в обох мовах (43% в українській мові та 36% в англійській мові).

Розглянемо зразки аналізованого дискурсу українською та англійською мовами, в яких представлені різні комунікативні типи висловлювань. Повні розповідні речення, прості, складнопідрядні:

«Зараз почалася реалізація і реконструкція центральної частини міста. Вже завершена перша черга, це Площа Незалежності, де вже проведено благоустрій і реконструкція Майдану Сечових Стрільців і далі буде продовжена реконструкція центральної частини міста (імовірність). Складається враження, що навіть зводячи власні оселі, вони це роблять з особливою відповідальністю, адже будинок мимоволі стає частинкою єдиного ландшафту, архітектурного стилю і колориту усього міста (сумнів).

Безумовно, Трускавець - це місто-свято, місто, де душа і тіло перебувають у цілковитій гармонії (упевненість): На колишніх пустирях вирости явно не провінційні житлові масиви (упевненість).

Місцевому населенню притаманне почуття міри та краси, яку можна побачити та відчутти, блукаючи затишними трускавецькими вулочками (сумнів. Ви знаєте, що всі готельні комплекси отримали визначенні на міжнародному рівні (упевненість).

It has a population of almost four hundred thousand people (імовірність). Everyone who comes to Timisoara might be reminded of Viena, another European city (сумнів). Obviously, Timisoara is the only city in Europe whose theatre is performed in three languages: Romanian, German and Hungarian (упевненість). In 1884 the London company international of electric company limited installed not less nor fewer than 731 lights (імовірність).

Існує ряд лексичних і синтаксичних структур, які здатні посилити значення впевненості мовця у повідомляється інформації. Серед них необхідно назвати такі: to be sure to, to be certain to, to be not less nor fewer than; to be considered etc. Наприклад,

I believe it was the only way to write anything that would last.

It was certainly the only way to write anything that would last.

При цьому кожне з наведених речень висловлює різний ступінь припущення адресанта в імовірності даної події. Думка - припущення, яка виражена дієсловом «believe» несе слабку ступінь ймовірності події,

лексема «*certainly*» посилює значення впевненості, переводячи дію в ранг обов'язковості його вчинення, і останнє речення викликає почуття передбачення дії, виходячи з власного досвіду мовця.

Розглянемо кілька прикладів:

(1) *«Натомість, Фішер мав майже чудові стосунки з цензурою і вмів забезпечити проходження будь-якої книжки, а у випадку з Шевченком це було не зайвим».*

(2) *«Але певне і те, що, якби він повністю присвятив себе малюванню, він міг би досягнути значно більше»*

Приклад (1) вказує на певний ступінь сумніву «майже чудові стосунки» щодо описуваних подій, наявність додаткових подробиць дещо зменшує ступінь сумніву слухача. Уведення засобами синтаксису елементів «епістемічної запоруки» як це видно з прикладу (2), зміщує достовірність інформації, що повідомляється, в бік посилення ступеня впевненості. Тут лексема «*певне*», будучи елементом гарантії правдивості повідомлення, однозначно посилює впевненість мовця.

З вищесказаного ясно, що із зростанням ступеня впевненості мовця в повідомленні змінюється і формальна сторона повідомлення, а саме мовець обирає такі модальні маркери, які однозначно свідчать про збільшення частки епістемічної впевненості. Можна сказати, що думка-припущення наближається до знання у випадках актуалізації високого ступеня впевненості; на цей факт вказують такі модифікатори: *to be sure, definitely, certainly, undoubtedly, etc.*

Проведене нами дослідження поліпредикативних речень із поєднанням підрядності і сурядності це підтверджує.

Розглянемо такий вислів: *«Дослідники вважають, що назва Карпати виникла із назви Фракійського племені Карпи, що проживало на території Прикарпаття у 3-4 столітті нашої ери».*

The explorers think the name "Carpathian" appeared from the name of the Frakiivskiy tribe "Carpi", that lived in the territory of Prjcarpatya in the third - fourth centuries AD».

У даному випадку підрядний зв'язок і посилання на вчених у головному реченні «Дослідники вважають и *The explorers think*» указують на імпліцитний спосіб автора тексту ствердити власну суб'єктивну думку як достовірну, підтверджену емпіричними даними.

Розглянемо ще один приклад:

When you stop - you can look and feel unusual emotions, maybe God will help us to learn the way to the great mystery of the Ukrainian rhythm.

Дане речення являє собою модель, в якій два гіпотактичні комплекси об'єднані сурядністю. Модальність цього поліпредикативного речення визначається вживанням модального дієслова *can* в першій частині гіпотактичного блоку (*you can look and feel unusual emotions*). Другий гіпотактичний комплекс (*maybe God will help us ...*) характеризується епістемічною модальністю сумніву, вираженою дієсловом *maybe*, і реальною модальністю другої частини, вираженої індикативом дієслова *to learn*, тобто речення є полімодальним. Крім того, особливість оповіді полягає у використанні особового займенника *you*, який в даному контексті допомагає прагматичну спрямованість висловлювання. Використання займенника «us» підкреслює неповноту знання, коли зображення події обмежене досвідом автора. Це ще раз підтверджує, що в науково-популярному дискурсі доводи і обґрунтування можуть мати місце лише при вираженні мовцем суб'єктивної оцінки.

З двох існуючих (експліцитних і імпліцитних) способів передачі суб'єктивної модальності у зіставлюваних мовах, імпліцитні засоби актуалізації значень суб'єктивної модальності є одним із найменш вивчених аспектів лінгвістики.

Імпліцитні засоби вираження епістемічної модальності (на відміну від експліцитних) мають більш складну за своєю семантикою структуру та

втілюються в мовлення за допомогою контексту, порядку слів, засобів виділення (відокремлення і сегментація), інтонації. Вони висувають на перший план внутрідискурсивні відносини. Для цього дослідження інтерес представляють імпліцитні засоби вираження епістемічної модальності думки, до яких належать тропеїчні способи передачі модальності, прийом непрямої референції і метафоричного порівняння, алюзія.

Прикладом використання тропеїчних засобів служить таке речення: *They also are pioneers of the human spirit. Like all good writers, she wanted her novels to show the world she described, not just tell about it. They are, Cather said, the people who would dream great railroads across the continent. And she developed a way of writing, both beautiful and simple, that made her a pioneer too.*

У наведеному прикладі прийом імпліцитної предикації (нагадування про будівельників доріг, які є першопрохідцями) вжито мовцем для того, щоб переконати аудиторію в правильності своєї думки про нові шляхи у творчості літератора-новатора у відкритті засобів удосконалення людських душ. Спроба переконання слухачів за допомогою використання даного прийому підкреслює позицію мовця і визначає його здатність оцінити епістемічну модальність ступенем важливості висловленого нею положення. Як видно з наведеного прикладу імпліцитна предикація допомагає переконати аудиторію у своїй позиції, при цьому зміст імпліцитної предикації однозначно інтерпретується самими слухачами. Слухачі при цьому не підозрюють про те, що автор маніпулює їхньою думкою, нав'язуючи їм свою власну, яка будучи імпліцитною по суті, здається для адресата одягненою в експліцитну форму, виражаючи модальне значення важливо / неважливо. Таким чином психологічний ефект імпліцитної форми комунікації є надзвичайно ефективним із метою переконання слухачів.

Особливе місце при визначенні модально-оцінної спрямованості мовлення відіграє особистий досвід мовця, його когнітивна картина світу,

суб'єктивність оцінних суджень. Для кожного індивіда його власна думка розглядається як істинне, точніше суб'єктивно-істинне. У цьому випадку важлива роль контексту, саме екстралінгвістичні дані дозволяють судити про суб'єктивну сторону висловлюваної оцінки.

Очевидним є факт універсальності такої категорії, як епістемічна оцінка в різних лінгвокультурах. В той же час, слід зазначити, що форми прояву даної категорії в мовах варіативні. Так в українській мові найбільш часто вживаються такі вислови, як щодо мене, на мій погляд, лексеми напевно, мабуть, цілком імовірно, ніби, наче, очевидно та інші, які демонструють ступінь невпевненості у висловленні суб'єктивної думки автора. Наприклад,

«На мій погляд нова назва, Площа Згоди, певно мала символізувати закінчення доби потрясінь і початок доби національного перемиріння».

« A gothic masterpiece and definitely a wonder of the world».

Дані аналізу експериментального матеріалу показали, що модальні дієслова в англійській мові використовуються значно частіше, ніж в українській з метою актуалізації суб'єктивного ставлення мовця. Цей феномен чітко простежується на такому прикладі:

Sometimes people disappoint us. And sometimes we disappoint ourselves.

Одним із цікавих моментів прояву суб'єктивної епістемічної модальності є відсутність в українській мові аксіологічного предиката; який іноді називається «глибинним» предикатом. Такий предикат, будучи оцінним елементом експресивних засобів вираження суб'єктивної думки адресанта, показує, що висловлювана думка є наслідком світогляду мовця, з одного боку, і головним фактором формування думки слухача, з іншого. Наприклад:

It is interesting to point that ...

Цікаво знати, що у 1918 році кілька місяців на території рахівського району існувала невеличка держава - Гуцульська республіка із центром у містечку Ясіня.

У цьому випадку на прикладі різних мов простежується злиття об'єкта, що представляє семантичний центр висловлювання, і суб'єкта речення. При цьому певні зміни, що відбуваються у функціонально-семантичному образі висловлення, зберігають те модальне значення, яке прагнув передати мовець:

Скажемо, я захотів прочитати Платона.

I think nothing really matters but living.

З наведених прикладів зрозуміло, що механізм передачі оцінно-модальних значень у різних мовах має спільну генетику, володіє схожістю в семантичному і функціональному планах актуалізації модальності. Проте способи вживання мовних засобів в україно- та англійських висловлюваннях розрізняється. Такі невідповідності неблизькоспоріднених мов у передачі модально-оцінних значень викликані не тільки лінгвокультурними особливостями цих мов, а й нечіткістю у визначенні назв ступеня змін тої чи іншої модальної ознаки (у міру її наростання або зменшення).

Таким чином, на підставі розглянутого матеріалу можна зробити такі висновки:

а) при вираженні епістемічної модальності об'єктивна модальність реальності / ірреальності є модальним фоном, на якому актуалізуються різні суб'єктивно-модальні значення;

б) імпліцитні способи продукування епістемічної модальності у повідомленні (виявляються за допомогою контексту, інтонації, порядку слів, вживання відокремлення) виявляються простіше й ефективніше для автора висловлювання, ніж експліцитні;

в) взаємодія засобів актуалізації епістемічної модальності спостерігається при участі всіх лінгвістичних рівнів: морфологічного (закінчення дієслів), синтаксичного (засоби складнопідрядного зв'язку у реченні), лексичного (модальні прислівники, частки, модальні слова), інтонаційного (сегментація, акцентуація).

г) незважаючи на універсальність категорії епістемічної модальності, форми її вираження в різних мовах – різні. В українській мові за допомогою модальних часток, прислівників, словосполучень часто передається суб'єктивність думки (щодо мене, на мій погляд тощо), ступінь сумніву (напевно, мабуть, цілком імовірно, ніби, наче, очевидно та ін.). В англійській мові для цих цілей значно частіше, ніж в українській, використовуються модальні дієслова.

3.3. Просодичні засоби актуалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі

Просодія мовленнєвого відрізка тісно пов'язана із семантикою висловлювання. При цьому, чим складніше організація мовленнєвої реалізації в плані змісту й вираження, тим важче співвіднести просодичну структуру даної комунікативної одиниці зі змістовими складовими фрази. Чим більш різноманітний арсенал мовних і немовних засобів, що залучаються в дану структуру, чим сильніше виражена їх взаємодія, тим більшою мірою проявляється опосередкований характер участі інтонації у передачі запланованого семантичного змісту і ускладнюється аналіз ізоморфізму інтонаційних і семантичних одиниць. Таким чином, при аналізі результатів експерименту ми стикаємося з необхідністю прийняття до уваги фактора нерівномірної семантичної навантаженості мовних засобів у різних умовах актуалізації епістемологічної модальності.

Кінцевою метою всіх поставлених у цій роботі завдань є відшукування типу кореляційного зв'язку між інтонаційною структурою фрази і переданим у ній модальним значенням. Якби модель такого зв'язку була однофакторною, завдання однозначно вирішувалося б за допомогою статистичного аналізу певної кількості мовних реалізацій, і коефіцієнт парної кореляції досить повно відбивав би характер і ступінь тісноти такого зв'язку. Проте в реальних мовленнєвих актах ми маємо справу майже виключно з багатфакторними моделями, і тому коефіцієнт парної кореляції між розглянутими параметрами дає дуже мало інформації про справжній характер їхнього зв'язку.

Подолання зазначених труднощів можливе лише шляхом використання підходу, що передбачає як поелементне вивчення об'єкта, так і дослідження його інтегральних характеристик.

Відповідно до цього підходу як перше завдання виступає виявлення ознак автономно функціонуючих компонентів передачі епістемічної модальності, які у максимальному ступеню відображують різноманіття структуроутворюючих ознак.

Друге завдання полягало у виявленні механізмів, що призводять до появи нових ознак і властивостей. Ці нові властивості виявляються як у специфіці поведінки окремих компонентів просодичного оформлення об'єкта дослідження, так і на рівні їх інтегрального ефекту.

Одним з ефективних способів виконання першого завдання, що дозволяють виключити багаторівневність досліджуваної структури, є вивчення так званих ідеалізованих моделей, тобто просодичного оформлення фраз, що передають різні значення епістемічної модальності при виключенні супутніх модальних і немодальних, інтонаційних і неінтонаційних факторів. Ідеалізовані моделі мають певну практичну цінність: по-перше, вони досить часто реалізуються в процесі комунікації і можуть використовуватися як базові інваріанти просодичних структур епістемічної модальності.

Результати дослідження, подані в підрозділі 2.2, показали, що основною дистинктивною ознакою, що диференціює ідеалізовані просодичні моделі семантичного поля епістемічної модальності впевненості-непевненості є тип ядерного тону: фрази, які характеризуються упевненістю адресанта у вірогідності повідомлюваного, оформляються спадним ядерним тоном, а у випадку, коли мовець не впевнений в достовірності передаваної інформації, головний наголошений склад синтагми оформлено висхідним тоном. В англійській мові нерідко використовується при цьому складний-спадно-висхідний або висхідно-спадно-висхідний тон. При градуальному збільшенні ознаки непевненості спостерігається підвищення частотного інтервалу ядерного тону, а при градуальному наростанні ступеня впевненості - деяке зниження частотного рівня з одночасним зростанням динамічних характеристик фрази.

У рамках виконання другого завдання інтонаційна структура фраз, що містять інформацію, забарвлену мовцем якоюсь суб'єктивною епістемічною модальною оцінкою, вивчалася на фоні формальних і функціонально-семантичних факторів, що виявляються в реальних мовних ситуаціях. Залежно від природи цих чинників (модальні-немодальні, інтонаційні-неінтонаційні) можна розділити їх на три групи:

- 1) модальні значення, передані неінтонаційними засобами;
- 2) немодальні значення, передані інтонаційними засобами.
- 3) модальні значення, передані інтонаційними засобами.

Урахування чинників реальних умов комунікації характеризується тим, що такий підхід дозволив вивчити особливості просодичного оформлення епістемічної модальності за наявності в досліджуваних експериментальних фразах лексико-граматичних або екстралінгвістичних маркерів модальних значень, проаналізувати умови інваріантності просодичних засобів вираження модальних значень у мовних реалізаціях, де просодія, поряд з модальною, виконує й інші функції (зв'язок між елементами синтагм, актуальне членування, комунікативну функцію тощо), а також одночасну актуалізацію кілька різнорідних модальних значень.

Комплексний підхід, зроблений в рамках цього дослідження, дозволив виявити основні напрямки, в яких може виявлятися механізм взаємодії багатокомпонентних засобів, що використовуються при актуалізації епістемічної модальності у двох досліджуваних мовах. Той факт, що дискурс, де присутній тільки один вид модальності, в дійсності трапляється рідко, є ще одним свідченням необхідності всебічного дослідження механізмів взаємодії поліфункціональних мовних категорій.

Одним з найменш вивчених питань, що становлять значний інтерес у межах досліджуваної проблеми, є виявлення ступеня рекурентності просодичних ознак, що диференціюють модальні значення, в умовах одночасного впливу лексико-граматичних, інтонаційних і немовних засобів.

Аналіз експериментальних даних дає можливість констатувати нетиповість ізольованого використання окремих мовних чи немовних засобів репрезентації модальних значень. Безумовно, переважаючими є комунікативні ситуації, коли модальна інформація актуалізується за рахунок активної взаємодії в мовленні компонентів лексичної, граматичної і інтонаційної підсистем мови (а також немовних, засобів комунікації).

За таких умов у процесі реалізації модальної семантики різнорівневі мовні та немовні засоби можуть виступати як комплекс підсистем, що взаємодіють один з одним.

У першу чергу в мовних актах чітко диференціюються три ситуації: семантична односпрямованість засобів вираження, їх семантична протиспрямованість і семантична незалежність.

Перший тип взаємодії – взаємодоповнення – характерний для більшості мовних реалізацій, виражається в тому, що всі засоби, що забезпечують передачу модальних значень, діють односпрямовано, причому лексико-граматичні засоби забезпечують практично повну й однозначну інтерпретацію характеру ставлення мовця до висловлюваної інформації.

Найчастіше фрази, лексико-граматична структура яких цілком виразно дозволяє ідентифікувати їх змістове та модальне значення, в розмовній мові в інтонаційному відношенні оформлюються не менш яскраво, ніж репліки, що передають ті ж змістові і модальні значення імпліцитно.

Порівняйте, наприклад, дві фрази, які виражають захоплене ставлення мовця експліцитно (*Although we are told that 4 or 5 of the alleged hijackers were on each of the flights, so their names should have been on their flight manifests*) та імпліцитно (*They could erupt*), що характеризуються високим регістром, підвищеною гучністю, дзвінким голосом, широким діапазоном завершення.

Значно рідше за цих умов інтонація виконує лише допоміжну функцію. Це знаходить вираження: 1) у відносно меншій частотності

прояви просодичних маркерів і 2) у меншій мірі кількісного вираження релевантних акустичних характеристик.

Наприклад: *"It's power to generate wealth and expand freedom is unmatched, but this crisis has reminded us that without a watchful eye, the market can spin out the control- that a nation can prosper long when it favours only the wealth."*

При посиленні ступеня невизначеності характеру модальних значень, які потенційно припустимі в рамках даного лексичного складу, синтаксичної будови і конситуативних умов реалізації мовного відрізка, роль інтонації стає вирішальною.

Приклад *Террор, заведений у систему, є ніщо інше, як прояв слабкості та страху.*

Принципово відмітною від попередніх ситуацій одночасної присутності кількох мовних маркерів модального значення є ситуація, що відносно рідко трапляється в мовленні, протиспрямованої дії лексико-граматичних засобів та інтонації у передачі семантичних відносин. За цих умов, як показали дані проведеного експерименту, провідна роль належить просодичним засобам мови, що визначають істинний зміст висловлювання, а лексико-граматичні засоби втрачають свою семантичну самостійність та їх логіко-змістові або модальні значення повністю витісняються. Необхідно відзначити, що при цьому зазвичай інтонація односпрямована з конситуативними факторами. Така ситуація виникає, наприклад, при використанні дієслова *seem* і йому подібних, які, з одного боку, можуть виступати як функціональні еквіваленти епістемічних модальних дієслів у значенні «невпевненість», а в інших випадках значення «невпевненість мовця» в ступені достовірності змісту висловлювання практично повністю втрачається. Замість цього розкриваються різноманітні експресивні можливості розглянутих дієслів, що дозволяє передавати з їх допомогою широкий спектр емоцій, таких як несхвалення, загроза, глузування тощо, наприклад: *We again seem to have planted evidence.*

У цьому висловлюванні значення невпевненості мовця у достовірності повідомленої ним інформації не відповідало б комунікативній установці мовного акту, що й забезпечується адекватним вибором інтонаційного оформлення. Інвентар інтонаційних характеристик, які виступають актуалізаторами модального значення висловлювання в розглянутому випадку, найчастіше не збігаються з просодичними маркерами, що використовуються для передачі того ж модального значення в умовах односпрямованого з інтонацією впливу лексико-граматичних засобів (або за відсутності останніх). До числа специфічних просодичних актуалізаторів змістових відносин в умовах їх дисонансу з лексичними маркерами належать, наприклад, різкий контраст (тональний або тембральний) між ядерною частиною синтагми і попередніми сегментами синтагми, а також значні зміни тембрального забарвлення голосу в таких фразах. Найбільш вірогідною причиною такого становища може служити обов'язкова присутність у висловлюваннях з протилежно спрямованою дією лексико-граматичних та інтонаційних засобів таких конотацій, як іронія, сарказм, недовіра, протиріччя, з відповідними інтонаційними маркерами. Наприклад, *Автор упевнений, що такий підхід забезпечує достовірність отриманих даних.* У наведеній фразі тільки інтонаційні засоби демонструють недовіру і сарказм мовця до отриманих результатів. Це підвищений мелодійний рівень фрази в цілому, емпатичний наголос слів «упевнений» і «достовірність», дещо уповільнений темп продукування висловлювання.

Подібна ситуація виникає при використанні в мовленні дієслівних структур, що містять як складові лексеми *appear; seem, look* та інші, які зазвичай виступають як замітники модальних дієслів. Якщо адресант не хоче оцінювати ситуацію з позицій епістемічної модальності, то про це свідчать маркери фразового наголосу, що виділяють у висловленні вищевказані дієслова.

При розгляді лексико-граматичних маркерів, що характеризують

джерело інформації важливо з'ясувати роль інтонації в реалізації епістемічного і евіденціального статусу висловлювання. Як показано в підрозділі 1.1, семантичний потенціал поняття епістемічного статусу висловлювання істотно ширше, ніж у евіденціальності, оскільки включає крім позначення джерела знання, на базі якого формулюється висловлювання, також і рівень повноти картини про навколишній світ. Форми евіденціальності в мові не можуть бути віднесені до категорії епістемічної модальності в силу того, що вони не причетні до оцінки мовцем ступеня достовірності пропозиції, а характеризують лише один із параметрів ситуації, позначеної пропозицією, - джерело інформації.

У сучасній англійській і українській мовах практично в межах одного й того ж мовного рівня функціонують одиниці, що маркують різний рівень повноти, упевненості або довіри щодо інформації, на основі якої формулюється висловлювання. При цьому саме по собі посилення на джерело інформації, з якого мовцем отримано дані, не містить будь-яких відомостей про рівень достовірності інформації і, тому воно незалежно від типу інтонаційного оформлення, характеризує як епістемічний, так і евіденціальний статус висловлювання. На відміну від лексичної складової інтонаційна структура повідомлення забезпечує суб'єктивно-особистісну оцінку інформації мовцем, тобто актуалізує епістемічний статус повідомлення.

Специфіка науково-популярного дискурсу полягає в тому, що навіть посиляючись на авторитети, мовець ділиться з аудиторією власною думкою: *Міністр освіти вважає, що освітня реформа в Україні необхідна.* Я (мовець) згоден з думкою міністра і вважаю необхідність проведення освітньої реформи питанням першорядної важливості. Посилаючись на слова міністра освіти, автор висловлює свою власну думку, яка збігається з авторитетною заявою.

Як видно з наведених прикладів, ілюктивна сила будь-яких висловлювань може змінюватись. При цьому автор обирає відповідні

способи передачі змісту (у тому числі й епістемічного статусу) висловлювання, посилюючи прагматичну спрямованість мовлення або послаблюючи її.

Ще одним важливим аспектом при розгляді лексико-граматичних маркерів, що характеризують епістемічний статус інформації, є з'ясування ролі інтонації в реалізації «непрямої комунікації», яка дозволяє мовцеві обрати нейтральну позицію щодо висловлювання, тим чи іншим способом «відгородитися» своєю мовою від тверджень інших комунікантів або суб'єктів інформації. Вживання специфічних показників некатегоричності висловлювання визначається комунікативним завданням висловлювання, а також низкою національно-культурних і загальнолюдських правил. До них належать норми етикету, соціальних умовностей, релігійних приписів та інших особливостей суспільного розвитку даного соціуму.

У лінгвістиці існує декілька термінів, що характеризують дистанціювання мовця від повідомлення; це «фігура скромності», «неприйняття епістемічної запоруки», «код стриманості», мовленнєве «відгородження», або *хеджсинг*. Усі названі прийоми служать для зниження категоричності висловлювання, пом'якшення ілюктивності мовлення. Мовне «відгородження» або *хеджсинг* дозволяє адресанту замаскувати свою установку стосовно пропозиції. Так, предикат *сумніваюся, щоб ...*, передаючи заперечення вкладеної пропозиції, не є негативним предикатом: мовець ніби «відгороджується» від відповідальності за зміст повідомлення, зменшуючи ступінь його достовірності.

Що стосується лексико-граматичних засобів реалізації тактики мовного «відгородження», то тут мовцю необхідно вдатися до використання небазисних предикатів пропозиційної установки: вважати, думати, здаватися і т. ін.

Інтонаційна структура мовлення також зазнає при цьому певну трансформацію: замість модифікаторів «епістемічної запоруки» мовець змушений вдаватися до використання просодичних засобів, що

забезпечують пом'якшення ступеня категоричності в оцінці достовірності повідомлюваного за рахунок елементів, що маніфестують легкий сумнів і знімають, таким чином, з адресанта відповідальність за достовірність сказаного. До числа найбільш характерних для хеджингу просодичних елементів належать висхідний або спадно-висхідний ядерний тон вузького діапазону, помірний темп і знижений рівень інтенсивності звучання мовленнєвого стимулу.

Необхідність мовленнєвого «відгородження» зумовлена тим, що під час спілкування виникають моменти, коли мовець змушений вдаватися до використання висловів, що пропагують «все або нічого». У зв'язку із цим є підстави розглядати засоби вираження значень епістемічної модальності, що реалізують тактику мовного «відгородження», як почасти такі, що належать до числа імпліцитних засобів.

Найбільш поширеним і продуктивним імпліцитним засобом актуалізації в мовленні епістемічної семантики поряд з інтонацією безсумнівно є контекст. Значення контексту у визначенні суб'єктивної точки зору мовця важко переоцінити: саме контекст допомагає встановити ступінь «індивідуальності» в реалізованій модальній оцінці. Наприклад *«Two days after Hitler's first, major defeat, Japan launches a surprise attack on the United States at Pearl Harbour and the war officially becomes a "World War»*. У даному прикладі слова «major defeat» і «a surprise attack» розставляють все «крапки над І», читачеві стає зрозуміло, чому на думку автора війна отримала назву Світової війни. Зрештою саме контекстне оточення допомагає встановити семантичні зв'язки між окремими частинами висловлювань у конкретному мовленнєвому відрізку і правильно інтерпретувати його зміст. Наприклад: *«It seems that you can't pick up any newspaper or magazine without reading that the apocalypse is almost upon us. The 21st of December's gonna be a very very bad day for our planet. Billions of people will certainly die»*. У даному випадку автор застерігає читача про необхідність вдумливого ставлення до безлічі чуток і

версій, пов'язаних із можливими катастрофами і загибеллю планети. Про це свідчить перша фраза, що передає явно скептичне ставлення до інформації, яка публікується в різних періодичних виданнях. Розглянемо ще один приклад: *Мешканці Берліна вісімнадцятого століття приходили сюди, щоб помилуватися ні храмом. А дивними кущиками з маленькими фіолетовими квітками, висадженими в саду. Ці рослини привезли із заморських країн. Винахідливі дами одразу знайшли їм застосування – чіпляли квітки на свої капелюшки. І тільки згодом люди дізналися, що дивитися потрібно, як кажуть, у корінь, отже цією заморською рослиною була вже така рідна і для німців, і для нас з вами картопля.* Тільки внутрішній контекстуальний зв'язок робить можливим коректне розуміння сказаного. При цьому просодичне акцентування найбільш вагомих у рематичному відношенні мовних відрізків «дивними кущиками», «винахідливі дами», «що дивитися потрібно... у корінь», «вже така рідна і для німців, і для нас з вами картопля» показує іронічне ставлення мовця до висловлюваної інформації.

На наступному етапі врахування факторів реальних умов комунікації характеризується тим, що він дозволив вивчити особливості просодичного оформлення епістемічної модальності в тих експериментальних фразах, де просодія, поряд із модальністю, виконує й інші функції (не пов'язані з модальною оцінкою висловлювання). Відповідно до прийнятої класифікації (див. підрозділ 1.3), до числа основних немодальних функцій інтонації належать: функція оформлення комунікативного типу мовного акту та інтелектуально-логічна функція. Характер механізму взаємодії інтонаційних структур, що виконують різні функції, залежить від багатьох факторів. З найбільш загальних позицій усі взаємодії можуть бути розділені на дві групи: можлива автономна (незалежна) або комплексна (спільна) реалізація модальної і немодальної функцій. Автономність характеризується тим, що при незалежному статусі двох функцій у плані

змісту, взаємодія їх не призводить до деформації просодичних засобів їх вираження.

Численні факти свідчать про відносну незалежність окремих функцій інтонації. Так, наприклад, одні інтонаційні засоби використовуються для реалізації різних типів епістемічної модальності, які забезпечують необхідну мовленнєвою ситуацією диференціацію тональних контурів, а інші інтонаційні характеристики забезпечують адекватну ідентифікацію комунікативної спрямованості висловлювання.

Разом із тим значно більш поширеною є ситуація, що характеризується спільною (комплексною) реалізацією двох або більше функцій інтонації при використанні одного маркованого блоку елементів інтонаційного контуру. Так, у реченнях: *"Коли ви його зустріли?"* і *"Коли ви його зустріли..."* - місце локалізації кінетичного тону і його тип одночасно як виділяють рематичний центр, так і визначають комунікативний тип фрази.

Інтонація, оформляючи будь-яке голосове повідомлення, виступає як засіб вираження комунікативного завдання висловлювання, що є однією з найбільш важливих функцій інтонаційної системи. Комунікативна установка мовної реалізації ділить усі висловлювання на три комунікативні типи: твердження, спонукання і питання.

Аналіз робіт, що присвячені проблемі виявлення інтонаційних засобів вираження комунікативного завдання речення, свідчить про відсутність узгодженої точки зору із цього питання, суперечливість висновків, одержуваних різними дослідниками. Найбільш імовірною причиною зазначених розбіжностей є те, що зазвичай не береться до уваги надзвичайно важлива обставина: практично всі комунікативні типи мовленнєвої реалізації на інтонаційному рівні маніфестуються за рахунок просодичних маркерів тих суб'єктивно-модальних значень, які співвіднесені з даним комунікативним типом.

Наприклад, власне питання, найчастіше пов'язане із суб'єктивно-модальними значеннями зацікавленості, сумніву, наполегливості: *«Нам здається, що у будь-якому разі наближення Нібіру до Землі призведе до зміни осі нашої планети. – Нібіру? Що таке Нібіру?»*. Спонування зазвичай супроводжують суб'єктивно-модальні значення упевненості, твердості, непохитності - у разі репрезентації наказу: *Порахуйте ще раз ці дані!*; невпевненості, боязкості, коливання - при оформленні прохання: *Будь ласка, ваші запитання*; оцінювання або авторитетності - при вираженні поради: *Купіть найпотужніший телескоп*. Повідомлення корелює із широким спектром суб'єктивно-модальних значень: впевненості / невпевненості, авторитетності / безвідповідальності і т.д.: *«Вчені гадають, що Нібіру не може вгледіти найпотужніший телескоп»*.

Дійсно, ілокутивні компоненти загального запитання сприяють вибору висхідного тону: це ініціює репліка, яка характеризується відсутністю в мовця потрібних відомостей, тому її автор вимушено приймає позицію залежності від адресата. Невпевненість зумовлена дефіцитом інформації, зближує загальне запитання з реплікою, епістемічний статус якої характеризується як недостовірність. Тому цілком зрозумілий той факт, що характер інтонаційного оформлення у цих двох типів мовленнєвих актів дуже схожий.

Примітно, що використання такої форми усунення інформаційного дефіциту навряд чи можливе у випадку, коли носій знання займає істотно більш низьку позицію на офіційних ієрархічних сходах. Так, запит воєначальника до підлеглого швидше матиме форму спонування: *Доповідайте про ваш висновок*.

Можливе й інше порушення звичних ілокутивних умов загального запитання: майже повна епістемічна визначеність ситуації – упевненість у достовірності пропонованого варіанту відповіді. Такими є, наприклад питання на підтвердження: *Не залишилось жодної людини, що брала участь у цьому експерименті? Чи не так?*

За тональною огласовкою (спадний рух ЧОТ у ядрі) таке запитання збігається з твердженням, і лише контекст дозволяє правильно проінтерпретувати репліку. Однак такого роду питання досить рідкісні.

Ми об'єднуємо неспонукальні і незапитальні висловлювання під умовною назвою «повідомлення». До їх числа належать як ініціюючі, так і реактивні репліки. Перші зазвичай використовують низхідний тон в ремі, тоді як огласовка інших залежить від епістемічної оцінки інформації мовцем: низька оцінка сприяє висхідному тону. Ілюстрацією може послужити такий обмін репліками:

We are given very strict instructions, we must be impeccably dressed and avoid all contact with the population. I don't know if we could / keep to it...

Однак висхідний тон може використовуватися і в ініціюючих висловлюваннях, що містять повідомлення про проблемну ситуацію: *So that's a lot of /reasons, weak though they might /be, to predict that the result is going to be con/vincing.*

Висхідний тон може використовуватися і в продуктивних повідомленнях, що несуть несподівану інформацію як для мовця, так і для його партнера: *The ^conflict has re/solved itself? Think of /that!*

Особливого розгляду заслуговують відповіді на запитання. Тут крім немаркованих низхідних тонів нерідко зустрічаються і висхідні огласовки. Іноді вони використовуються як свого роду фігури ввічливості - мовець ніби-то виправдовує незнання партнера несподіванкою інформації: *Що уславило, приміром, Рим, Париж чи Лондон? Сміливи архітектурні про/екти.*

До числа основних немодальних функцій інтонації належить також інтелектуально-логічна. Особливе значення для опису інтонаційних особливостей епістемічної модальності має феномен фокалізації, що представляє собою важливу функцію інтонаційного оформлення дискурсу – маркування мовцем особливого інформаційного статусу певного

текстового фрагмента. Загальноприйняті терміни для позначення важливості мовленнєвого відрізка це: виділення, емфаза, контрастивність.

Просодична емфаза може передавати одне з двох значень, пов'язаних з епістемічною функцією, це просодія протиріччя та просодія протиставлення.

Просодія протиріччя показує, що найменш імовірний компонент семантичного ряду з'являється на передбачуваному місці у висловлюванні. За наявності неузгодженості між двома компонентами єдиної структури автор реалізує просодію протиставлення. У наступній діалогічній єдності: *Пацієнти палять. Їх діагноз - рак легенів, і Пацієнти палять, а їхній діагноз - рак легенів.* У першому з двох мовленнєвих відрізків, що ілюструють заперечення мовця, слово «рак» виділено такими просодичними маркерами, як підвищений мелодійний рівень, емфатичний фразовий наголос. Другий зразок, демонструє просодію протиставлення, виділяє слово «рак» підкресленою чіткістю вимовляння звуків у поєднанні з підвищеною гучністю реалізації даного слова.

Порівняємо емфатичне проголошення лексеми «рак» в іншій обстановці: *Пам'ятайте, у пацієнтів – рак легенів!* Тут спадний термінальний тон, підвищена гучність слова «рак» маркують волюнтативну спрямованість висловлювання.

Один із часто використовуваних феноменів на рівні просодичного оформлення висловлювання антипротиставлення, підтвердження достовірності отриманої інформації, що часто супроводжується додатковою аргументацією, наприклад: *Isaac Newton, an English physicist and mathematician, was highly religious. He wrote more on Biblical hermeneutics and occult studies than on science and mathematics.* Просодія антипротиставлення в останній ремарці маркована низьким мелодичним рівнем і уповільненим темпом реалізації фрази.

Як показник просодичного виділення може також спостерігатися на сегментному рівні і значна редуція *Він також сформулював емпіричний*

закон охолодження – у неповнозначних словах можлива редукція голосного до нейтрального звуку. Редукція є показником елімінації значимості слів, що вимовляються.

Якщо в семантиці фрази, яка демонструє просодію антипротиставлення, присутній елемент «епістемічної запоруки», то її інтонаційне оформлення зазнає трансформації: додається інтонаційний компонент, характерний для даного епістемічного значення.

Відомо, що залежно від ступеня інформативності повідомлення (важлива інформація, нейтральна або неважлива) лінгвістичні засоби використовують різноманітні способи взаємодії з метою виділення нової або важливої інформації (як правило реми). При маркуванні рематичної частини висловлювання здебільшого лексико-граматичні засоби діють однонаправлено з просодичними, таким чином посилюючи семантику повідомлення. При достатній інформативності лексико-граматичного компонента мовлення оформлення маловажних сегментів висловлювання відбувається за рахунок ослаблення ступеня реалізації просодичних засобів при продукуванні мовного фрагмента. Показово, що при взаємодії двох функцій інтонації – актуального членування і маніфестації епістемічного статусу висловлювання для виділення реми використовується той же компонент просодичного контуру, який вже задіяний в актуалізації необхідного епістемічного суб'єктивно-модального значення.

Таким чином аналіз експериментального матеріалу переконливо свідчить, що саме просодія відіграє головну роль в маркуванні значущих і малозначущих компонентів висловлювання.

У загальному випадку можна сказати, що просодичне виділення є характерною ознакою акцентуації важливих у змістовому відношенні частин висловлювання. При виконанні інтонацією комунікативної та інших функцій просодичні параметри, як правило, виступають в сукупності один з одним, що призводить до зміни гучності разом із варіюванням мелодичних характеристик і темпу мовлення.

Взаємодія на семантичному рівні значень епістемічної модальної сфери та логіко-змістових одиниць немодального плану призводить до модифікації просодичної структури висловлювання.

При аналізі літератури, присвяченої питанню співвіднесеності епістемічної та об'єктивної модальності, було виявлено, що практично повністю відсутні спроби побудови інтонаційних моделей, які інтерпретувалися б як протиставлювані виключно за ознакою об'єктивно-модального значення.

Очевидно це зумовлено використанням різних конструкцій, нейтральних в сенсі розрізнення об'єктивно-модальних значень реальності / ірреальності в англійській та українській мовах. До цього виду висловлювань можна, зокрема, віднести: 1) бездієслівні конструкції, виражені різними частинами мови (наприклад, *The King's school. This book on universal gravitation. Австро-угорських Імперія!*); 2) двоскладні речення з прямим порядком слів і дієсловом у майбутньому часі (наприклад, *In mathematics, you will share the credit with him. Tu розділиш перше місце з математики з ним*); 3) пропозиція у формі спеціального запитання (наприклад «*Why not develop it over subsequent two years? Чому б вам не зайнятися цим?*») та ін. У репліках цього типу єдиним лінгвістичним засобом вираження об'єктивної модальності потенційно може бути лише інтонація. Тому саме такі конструкції найбільш придатні для виявлення диференційних просодичних ознак, розрізняють модальні характеристики мовлення.

Цей висновок підтверджений даними експериментально-фонетичного аналізу. Саме просодичні параметри диференціюють повідомлення від волюнтативного висловлювання. Останнє відрізняється в обох зіставляваних мовах розширенням частотного діапазону фрази в цілому та її термінальної частини, а також збільшенням показників гучності вимовляння.

Однак факт слухової та акустичної диференціації двох розглянутих типів мовленнєвої реалізації не може бути витлумачений як підтвердження існування чітко фіксованих просодичних структур для вираження об'єктивно-модальних відносин різних типів (індикативного і неіндикативного). Це пов'язано з тим, що тут відмінність об'єктивно-модального плану висловлювання реалізується в поєднанні з різноплановістю переданих суб'єктивно-модальних значень; крім того, відбувається накладення інтонаційних рис, зумовлених розбіжністю комунікативної спрямованості зіставляваних мовних реалізацій. Зокрема, зазначені вище особливості просодичного оформлення неіндикативності належать саме до релевантних ознак таких суб'єктивно-модальних конотацій, як упевненість, доцільність, виваженість, чуйність та інші, властивих рекомендаційній групі спонукальних об'єктивно-модальних значень.

Найчастіше різниця просодичних конструкцій між фразами, що виражають суб'єктивно-модальні відтінки одного і того ж виду об'єктивної модальності, незрівнянно більш контрастна, ніж між мовленнєвими реалізаціями, які передають діаметрально протилежні види об'єктивно-модальних відносин.

Таким чином, проведений аналіз двох типів об'єктивно-модальних відносин дозволяє говорити про те, що навряд чи можна підвести основу під конструювання деяких узагальнених просодичних моделей, які фіксують контрастне протиставлення об'єктивно-модальних відносин реальності і ірреальності в цілому. Сказане, звичайно, не слід трактувати як твердження про інтонаційну нерозрізненість, тотожність мовленнєвих реалізацій, що належать до різних типів об'єктивно-модальних значень. Мова може йти лише про те, що індикативні і неіндикативні значення об'єктивної модальності протиставляються один одному на інтонаційному рівні не яким-небудь фіксованим набором "власних" просодичних ознак, а сукупністю диференціальних інтонаційних рис, які притаманні тим

суб'єктивно-модальним конотаціям (головним чином власне оцінної або емоційно-оцінної сфери), які переважно супроводжують той чи інший тип об'єктивно-модального відношення, переданого в мовленні.

Аналіз семантики епістемічної модальності дає підставу вважати, що епістемічна модальність має дві складові. Один аспект – це суб'єктивне ставлення мовця до об'єкта повідомлення, інший – це суб'єктивне ставлення адресанта, яке базується на істинному стані речей. Слід зазначити, що маркером вираження модального особистого ставлення мовця найчастіше є контекст.

Спроба визначити особливості співвіднесеності об'єктивного і суб'єктивного в категорії епістемічної модальності дала можливість дійти ряду висновків. Одним із найбільш важливих є висновок про те, що в мовленні все об'єктивне суб'єктивно сприймається комунікантом крізь призму власного досвіду і знання. У той же час суб'єктивні враження мовця базуються на об'єктивних фактах, соціально вироблених умовностях, релігійних правилах та інших нормах поведінки.

Наприклад: *«Newton's interest in alchemy cannot be isolated from his contribution to science...Had he not relied on the occult idea of action at a distance, across a vacuum, he might not have developed his theory of gravity».*

Індивідуальне особистісне тлумачення будь якого конотативного значення не завжди вписується в нормативні акти соціальної поведінки, наприклад, *These appointments were intended as sinecures , but Newton took them seriously, retiring from his Cambridge duty in 1701, and exercising his power to reform the currency and punish clippers and counterfighters.*

Одним із цікавих висновків прояву особистого ставлення до висловлюваного в обсязі епістемічної модальності є поєднання двох оцінних маркерів, найчастіше антонімічного характеру. Наприклад, «Це очевидно страшенно цікава доповідь», де дві лексеми «страшенно» і «цікава» функціонують як єдиний комплекс підсилювача суб'єктивно-модального значення похвали. «Очевидно» є тим самим маркером

епістемічної модальності, який показує суб'єктивне ставлення мовця до об'єкта висловлювання. Разом із тим відносність об'єктивності даної точки зору, висловленої адресантом, - безперечна і зумовлена особистим ставленням мовця до змісту висловлюваного. При цьому інтонаційні засоби підсилюють семантику лексико-граматичних маркерів, емпатично виділяючи антонімічні лексеми.

Відомо, що потенційно закладена в модальності емоційна оцінка служить для реалізації експресивної сторони мовлення, передачі різних емоцій – позитивних і негативних. Важливим у цьому випадку є використання експресивних інтонаційних засобів. Акцентним виділенням у даному випадку може маркуватися прагматична спрямованість речень різних комунікативних типів, клішовані відрізки мовлення і навіть контекстуальні уривки. Вищесказане ілюструється таким фрагментом: *Напевно, тогочасні германці прагнули, щоб життя світське та релігійне зосереджувалися в одному центральному місті. Взагалі-то вийшло зовсім дивне сусідство – сад розваг та головна святиня місця. А в самому соборі ще й розташувалася усипальня прусських королів.*

Просодія може посилювати будь яке модально-оцінне значення, також і значення іронії, при цьому саркастичний ефект у нижчеподаній фразі актуалізується фразеологізмом «дивитися в корінь», який підкреслює складність поширення картоплі як продукту харчування: *І тільки згодом люди дізналися, що дивитися потрібно, як кажуть, в корінь, адже цією рослиною була така рідна і для німців, і для нас з вами картопля.*

Цікаво, що іронія і навіть прихована загроза, одягнена у ввічливу форму, звучить як більш вагома, як це видно з відрізка інавгураційної промови Барака О'бами: *«My fellow citizens, On this day I say to you that the challenges we face are real They are sereous and they are many They will not be met easily and in a short period of time»*. Роль просодичних маркерів при передачі погрозливої інформації безсумнівна, до них належать: чіткість сегментації потоку мовлення, однотипність використовуваних

інтонаційних контурів для підкреслення паралельних лексико-граматичних конструкцій.

Ще одним із невивчених аспектів епістемічної модальності є проблема лінгвістичних особливостей передачі деонтичних значень у функціонально-семантичному полі епістемічності. Висловлювання, які містять волюнтативну спрямованість, на відміну від інших комунікативних типів речень, не диференціюються за умовою достовірності інформації, що повідомляється. Не тільки наказовий спосіб дієслова-присудка передає інтенсивність спонукання (а не ступінь достовірності), але і будь-яка зміна просодії мовленнєвого відрізка змінює ступінь волюнтативної напруженості. *But know this, America, - they will be met! All this we can do and this we will do!* Так у цих висловлюваннях підвищений загальний рівень ЧОТ фрази, посилені динамічні характеристики, наявність емпатичного наголосу на слові «will» переконливо доводить те, що, слухачі промови Барака Обама стають активними співучасниками планованих дій. Спадний тон вказує на великі можливості в досягненні мети, зазначеної в репліці. Обіцянки президента мають закличний характер прихованого гасла – спонукання до спільної дії. Семантична вагомість кожного із членів ланцюжка закликів-спонукань підкреслюється спадним термінальним тоном широкого інтервалу. Спадна форма мелодики також демонструє упевненість президента в тому, що все викладене буде виконано.

Відомо, що спадний тон за семантичною значущістю протиставляється висхідному тону, типовому при оформленні загального запитання, сумніву, незавершеності в англійській та українській мовах. Очевидно, слід уважати, що на рівні прагматичної семантики йому відповідає комплекс складових одиниць. До них належать: стан незнання мовця (негативний епістемічний модус); спонукання партнера до усунення незнання (запитальна ілюкція); очікування продовження (фаза незавершеності). Однак такий синкретизм функцій має місце далеко не

завжди, і висхідний тон може виконувати кожен з них окремо. Розглянемо відповідні приклади.

Існує безліч трактувань того, що може статися 21 грудня 2012. / Скільки? / Три. Може / більше. (Припущення, тобто неповне незнання мовця).

Цілком можливо, що людина розвине якісь нові неймовірні здібності, які змусять її переглянути свій світогляд. Сьогодні людина використовує лише 10% свого мозку, тільки 8% свого ДНК, решта 92% медики називають ДНК - сміттям (повідомлення несподіваної для партнера інформації).

Це головний напрямок руху. Але, якщо у нас не вийде, тоді будемо говорити про дру / гий ... (вказівка на невизначеність ситуації та наявність потенційного запитання без адресації його партнеру).

Вибір тону в цілому визначається ступенем контролю над здійсненням мети репліки: висхідний тон свідчить про малі можливості мовця (ментальний процес запускається, але досягнення кінцевої мети не контролюється), тоді як спадний тон вказує на великі можливості в досягненні мети репліки (тобто кінця ініційованого процесу). Вага факторів, що визначають початкову або кінцеву фази трактування, пов'язана з базовою ілокутивною характеристикою репліки: у разі спонукань важливі ієрархічні позиції партнерів по діалогу, у разі повідомлень – епістемічні оцінки, а для огласовки запитань – обидва ці параметри.

Ураховуючи вищевикладене, природний інтерес представляє розгляд основних типів спонукальних висловлювань окремо. Почнемо з мотивів рекомендаційного плану, порад, в яких мотивація відмінностей тональних огласовок найбільш очевидна.

Мені дуже складно давати якісь поради. Розумієте, я вже не є викладачем, я політик, керівник держави. Але я думаю, що одну маленьку

пораду я спробую вам дати ... Бережіть / час, який сьогодні у вас є. ... Тому в цьому сенсі - бере/жіть цей \час. Я вам заздрю.

Також і інші спонукання, пропозиції, що здійснюються в умовах залежності мовця від партнера, можуть вимовлятися з висхідним тоном. У всіх випадках він означає ініціацію процесу введення поведінкового завдання без упевненості в його успішному завершенні. Такі, зокрема, пропозиції і прохання: *Я, мабуть, нічого більше не буду говорити. Але з великою радістю відповім на / ваші за / питання ... Про / шу / вас. Будь / ласка.* Фраза «Але з великою радістю відповім на ваші запитання» являє собою типовий приклад пропозиції розпочати діалог. Як правило спонукання до інтелектуальної або емоційної активності оголошується на початку, оскільки довільний контроль тут неможливий. Саме так і характеризується наведений мовленнєвий відрізок. Увічливими формами посилення спонукання є прохання «*Прошу. Будь ласка.*».

Важливе значення в цьому випадку мають особливості актуалізації механізмів взаємодії різних функцій інтонації в оформленні мовного відрізка. Слід зазначити, що просодичні характеристики реалізації епістемічної модальності в усному мовленні є типологічно загальними для англійської та української мов.

Незважаючи на наявність цілого ряду конкретно-мовних особливостей інтонаційного оформлення фраз, в яких інтонація в реальних умовах комунікацій виконує одночасно декілька функцій, характер механізму співвіднесеності «інтонація – зміст» є повністю ідентичним в зіставляваних мовах. Більше того, найістотніші риси цього механізму, очевидно, можуть бути віднесені до мовних універсалій.

При формуванні інтонаційного контуру епістемічної модальності в умовах одночасної реалізації двох і більше функцій інтонації в мовленнєвому акті результат неоднозначний і залежить від цілого комплексу чинників. До їх числа належать:

- наявність / відсутність у сполучуваних функцій "власних" або "опосередкованих" просодичних моделей,
- ступінь стійкості співвіднесеності цих моделей із змістовним планом,
- ступінь інтенсивності семантичної ознаки, переданої інтонаційною моделлю,
- ступінь подібності вихідних взаємодіючих інтонаційних структур і ступінь близькості мовної природи взаємодіючих функцій.

Аналіз характеру впливу функціонально-семантичних чинників на ступінь стабільності інтонаційних моделей свідчить про те, що існує різний потенціал різних функцій інтонації в плані такого впливу. Найбільшою стійкістю характеризуються просодичні моделі, що реалізують модальну і емоційну функції інтонації. Статус решти функцій інтонації стосовно функцій актуалізації епістемічної модальної змінюється від переважно підпорядкованого у функції членування на синтагми до переважно домінуючого у функції відображення емоційного стану мовця. Відповідно до цього статусу при поліфункціональному характері інтонації у фразі результуючий інтонаційний контур переважно зберігає релевантні просодичні риси домінуючої функції.

Найбільшою мірою близькими за мовленнєвою природою з модальною функцією інтонації є емоційна і, почасти, деякі підтипи комунікативної її функції. Це зумовлює ізоморфізм механізмів спільної реалізації цих функцій при передачі значень функціонально-семантичного поля епістемічної модальності.

Основні положення розділу висвітлено у двох статтях [191;192].

Висновки до розділу 3

Аналіз ролі експліцитних і імпліцитних мовних засобів у передачі епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі дозволив дійти таких висновків.

Експліцитні лексико-граматичні засоби актуалізації епістемічної модальності в обох мовах (модальні дієслова, частки, прислівники, модальні конструкції, запитальні і спонукальні синтаксичні конструкції) характеризують знання автором вихідних позицій, які формують дане судження, і гарантію його достовірності. У цих випадках предикуються істинність судження, а лінгвістичні засоби згаданого типу можна розглядати в ролі "епістемічних гарантів" достовірності інформації.

Імпліцитні засоби актуалізації значень суб'єктивної модальності (тропеїчні способи, прийом непрямой референції і метафоричного порівняння, алюзія) відіграють важливу роль у переконанні аудиторії в правильності позиції мовця. При цьому слухач самостійно декодує зміст імпліцитної предикації і облачає її в експліцитні структури модально-семантичного поля відповідно із ступенем значущості повідомленої інформації. Таким чином, думка мовця стає думкою адресата на когнітивному рівні.

Незважаючи на універсальність категорії епістемічної модальності, форми її вираження в різних мовах – різні. В українській мові за допомогою модальних часток, прислівників, словосполучень часто передається суб'єктивність думки (щодо мене, на мій погляд тощо), ступінь сумніву (напевно, мабуть, цілком імовірно, ніби, наче, очевидно та ін.). В англійській мові для цих цілей значно частіше, ніж в українській, використовуються модальні дієслова.

Серед мовних засобів передачі епістемічної модальності важливу роль у маркуванні значущих компонентів відіграє просодія.

Чим складніше побудова мовної реалізації в плані змісту і вираження, чим більш різноманітний арсенал мовних і немовних засобів, що залучаються в дану структуру, чим сильніше виражена їх взаємодія, тим більшою мірою проявляється опосередкований характер участі інтонації у передачі розглянутого семантичного змісту і ускладнюється аналіз ізоморфізму інтонаційних і семантичних одиниць.

У випадку, коли просодія є єдиним засобом вираження епістемічної модальності, характер реалізації просодичних контрастів найбільш яскравий. За наявності лексико-граматичних засобів характер вираженості просодії може бути різним: від збереження арсеналу інтонаційних засобів епістемічної модальності в повному обсязі до відсутності цих засобів аж до свого роду «просодичного еліпсису».

Характер трансформації просодичного контуру фрази у випадку, якщо просодія виконує відразу декілька функцій, залежить від того, який вид семантичної інформації передано одночасно з епістемічною кваліфікацією фрази. Якщо фраза, поряд із передачею епістемічного модального значення, характеризується високою емпазою, або в ній міститься контраст або протиставлення, реалізується найчастіше просодична модель адаптації просодичних рис епістемічної модальності до більш стійких засобів інших значень.

При поєднанні в семантиці фрази характеристик епістемічної модальності і суб'єктивної модальності (особистісного, оцінного та емоційного характеру) найчастіше реалізується комбінаційна модель. Вона характеризується тим, що результуючий контур включає риси як епістемічної просодії, так і просодії інших суб'єктивно-модальних значень.

І, нарешті, третя модель – домінування просодичних рис епістемічної модальності. Ця модель найбільш характерна при вираженні у фразі поряд з епістемічною модальністю певних значень об'єктивно-модального плану.

ВИСНОВКИ

Епістемічна модальність характеризує вислів із точки зору модального аспекту пропозиціонального змісту і співвідноситься, з одного боку, із джерелом інформації, на базі якої сформульовано висловлювання, а з іншого – зі ступенем обізнаності мовця. Суб'єктивний епістемічний статус висловлювання відображає надзвичайно широкий діапазон значень епістемічної модальності від імовірності до впевненості, що розрізняються вмотивованістю, верифікованістю і можливістю спростування.

Науково-популярний дискурс, який є одним із видів публіцистичного дискурсу, передбачає конкретний запланований вплив на адресата за допомогою коректного вживання мовних засобів у мовленні, додержання логічної стрункості викладення, аргументованості наведених доводів і емоційної насиченості мовлення. Характерною особливістю науково-популярного дискурсу є використання суджень, установлених у науці емпіричним або теоретичним способом.

Проведене дослідження показало, що комунікативні особливості науково-популярного дискурсу мають динамічний характер і проявляються в матеріалах науково-популярного викладення, яке зосереджено безпосередньо на об'єкті дослідження (на відміну від наукових праць, які сфокусовані на самому процесі дослідження). Підтвердженням вищесказаному є наявність загальнодоступної лексики, сленгізмів, використання запитально-відповідних комплексів замість оповідних речень, що надає науково-популярному дискурсу риси експресивності і діалогічності.

Одним із важливих завдань даного дослідження було виявлення відносної ролі різних мовних засобів (експліцитних та імпліцитних) у передачі епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі. Формування засобів актуалізації епістемічної модальності відбувається при участі всіх лінгвістичних рівнів: морфологічного (форми дієслів),

синтаксичного (засоби складнопідрядного зв'язку у реченні), лексичного (модальні дієслова, модальні прислівники, частки, модальні конструкції), інтонаційного (сегментація, акцентуація).

Очевидним є факт універсальності такої категорії, як епістемічна оцінка в різних лінгвокультурах. В той же час, слід зазначити, що форми прояву даної категорії в мовах варіативні. Так в українській мові найбільш часто вживаються такі вислови, як: що до мене, на мій погляд; лексеми напевно, мабуть, цілком імовірно, ніби, наче, очевидно та інші, які демонструють ступінь невпевненості у висловленні суб'єктивної думки автора. В англійській мові значно частіше, ніж в українській використовуються модальні дієслова з метою актуалізації суб'єктивного ставлення мовця.

Серед мовних засобів передачі епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі важливу роль у маркуванні значущих компонентів висловлювання відіграє просодія. Полюсами епістемічної модальності є дві «сильні» характеристики: знання і незнання. Будучи протилежними в семантичному плані, ці два модальні значення на просодичному рівні майже не протиставляються. За відсутності у фразі конотативних накладок обидва значення передаються на просодичному рівні спадним тоном. Модифікування тону (зміна частотного діапазону, інтервалу), підключення темпоральних і силових характеристик зумовлюється тільки появою в ілокуції фрази емпатичних, суб'єктивно-особистісних та інших конотацій.

Інша картина спостерігається при реалізації «слабкої» епістемічної характеристики висловлювання – припущення. Залежно від ступеня категоричності достовірності в семантичному плані реалізуються компоненти семантичного поля епістемічної модальності: із сумнівом, імовірно; оцінюючи, очевидно, безумовно, упевнено. Основною дистинктивною ознакою, що диференціює ідеалізовані просодичні моделі семантичного поля епістемічної модальності впевненості-невпевненості є тип ядерного тону: фрази, які характеризуються упевненістю адресанта у

вірогідності повідомлюваного, оформляються спадним ядерним тоном, а у випадку, коли мовець не впевнений в достовірності передаваної інформації, головний наголошений склад синтагми оформлено висхідним тоном. В англійській мові нерідко використовується при цьому складний - спадно-висхідний або висхідно-спадно-висхідний тон. Таким чином, у сфері просодії епістемічної модальності спадний (впевненість) і висхідний (сумнів) тони є антонімами. Модифікація цих базових тонів (використання складних тонів, зміна частотного діапазону й інтервалу), залучення силових і темпоральних характеристик пов'язані з ускладненням семантичної структури висловлювання.

Кожен компонент семантичного поля епістемічної модальності відрізняється значною стабільністю інтонаційних маркерів, тобто їм властиві «власні» інтонаційні конструкції, причому більша частина виявлених релевантних ознак належить до типологічно подібних для англійської та української мов.

Чим складніше побудова мовної реалізації в плані змісту і вираження, тим різноманітніше співвіднесеність лінгвістичних засобів із семантикою висловлювання і тим важче простежити ступінь участі інтонації у передачі логіко-змістових і модально-оцінних відносин. Чим більш різноманітний арсенал мовних і немовних засобів, що залучаються в дану структуру, чим сильніше виражена їх взаємодія, тим більшою мірою виявляється опосередкований характер участі інтонації в передачі розглянутого семантичного змісту і ускладнюється аналіз ізоморфізму інтонаційних і семантичних одиниць.

У випадку, коли просодія є єдиним засобом вираження епістемічної модальності, характер реалізації просодичних контрастів найбільш яскравий. За наявності лексико-граматичних засобів характер вираження просодії може бути різним: від збереження арсеналу інтонаційних засобів епістемічної модальності в повному обсязі до відсутності цих засобів аж до свого роду «просодичного еліпсису». Різноманітність механізмів взаємодії

просодії з іншими лінгвістичними засобами (семантична односпрямованість, протиспрямованість і незалежність засобів вираження) у конкретних комунікативних умовах чітко позначається на якісних і кількісних характеристиках компонентів інтонаційного оформлення мовленнєвої реалізації. Так при семантичній односпрямованості всіх мовних засобів роль інтонації в передачі епістемічної модальності змінюється від другорядної, підпорядкованої (при повноті й однозначності вираження модальних значень лексико-граматичними засобами) до визначальної, домінуючої (при неоднозначності лексико-граматичних засобів передачі модальних значень). При цьому в міру втрати лексико-граматичними засобами провідної ролі в передачі значень епістемічної модальності, смислорозрізняювальна роль інтонації зростає, маркування її параметрів посилюється, і інтонація часто виступає за цих умов як єдиний актуалізатор модальної установки мовця. При різноспрямованості мовних засобів у семантичному плані у більшості комунікативних ситуацій спостерігається витіснення семантичного потенціалу лексико-граматичних засобів маркерами інтонаційного рівня, який і забезпечує передачу істинної модальної установки.

Характер трансформації просодичного контуру фрази в умовах, коли просодія виконує відразу декілька функцій, залежить від того, який саме вид семантичної інформації передається одночасно з епістемічною кваліфікацією фрази. Так для функції членування на синтагми найбільш характерна актуалізація незалежна від модальної функції інтонації. Функції зв'язку між синтагмами і актуального членування відіграють підпорядковану роль по відношенню до інтонаційного оформлення епістемічних модальних значень. Найбільш тісним зв'язком з просодією епістемічної модальності характеризуються просодичні засоби, що використовуються для реалізації функції оформлення комунікативного типу мовленнєвого акту, причому визначальним у формуванні результуючого інтонаційного контуру для кожної конкретної взаємодії

завжди є те суб'єктивно-модальне значення, яке домінує в даній комунікативній ситуації (у нашому випадку це складові функціонально-семантичного поля ступеня впевненості/сумніву).

Одним із чинників, що ускладнюють вивчення характеру співвіднесеності просодичних способів вираження епістемічної модальності з семіологічними одиницями, є те, що реальні умови комунікації характеризуються зазвичай одночасною передачею цілого комплексу модальних значень (а не якогось одного). У результаті експериментально-фонетичного аналізу англомовного й україномовного науково-популярного дискурсу одержано дані про рекурентність акустичних корелятивів, що актуалізують комплекси модальних значень: ступень інваріантності і питома вага взаємодіючих компонентів інтонації при реалізації зазначених комплексів модальних значень залежить від ступеню відносної стійкості просодичних ознак одиниць, що взаємодіють.

Якщо фраза, поряд із передачею епістемічного модального значення, характеризується високою емпазою, або в ній міститься контраст чи протиставлення, найчастіше реалізується просодична модель адаптації просодичних рис епістемічної модальності до більш стійких засобів інших значень.

При поєднанні в семантиці фрази характеристик епістемічної модальності і інших типів суб'єктивної модальності (особистісного, оцінного та емоційного характеру) найчастіше реалізується комбінаційна модель. Вона характеризується тим, що результуючий контур включає риси як епістемічної просодії, так і просодії інших суб'єктивно-модальних значень.

I, нарешті, третя модель – домінування просодичних рис епістемічної модальності. Ця модель найбільш характерна при вираженні у фразі поряд з епістемічною модальністю певних значень об'єктивно-модального плану.

Аналіз загальних закономірностей і специфічних особливостей просодичного оформлення епістемічної модальності у двох мовах, що

зіставляються, а також інтерпретація одержаних результатів з урахуванням історично сформованої структури англійської та української мов дозволили встановити, що всі основні принципи функціонування просодії епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі є подібними у двох неблизькоспоріднених мовах, що зіставляються. Це стосується як механізму взаємодії модальної функції інтонації з неінтонаційними засобами вираження модальності і немодальними функціями інтонації, так і принципів співвіднесеності інтонаційних маркерів епістемічної модальності із різними типами емоційно-оцінних значень, які залежать від ступеня стійкості інтонаційних конструкцій при поєднанні кількох значень суб'єктивної модальності у фразі. Що стосується безпосередньо інвентарю просодичних засобів вираження конкретних модальних значень у мові, то тут також переважає ситуація типологічної подібності мов, що зіставляються.

Конкретна мовна специфіка виявляється лише в окремих аспектах, пов'язаних з аналітичною будовою англійської мови при синтетичній будові української мови, переважним використанням темпорального компонента при акцентному виділенні слів в українській мові, а в англійській – мелодичних контрастів; більшою значущістю тривалості при оформленні просодичних конструкцій в українській мові порівняно з англійською, в якій темпоральний компонент є релевантним у плані розрізнення фонем, розбіжністю інтонаційних маркерів окремих модальних значень, що сформувалися в процесі історичного розвитку кожної з мов, що зіставляються.

Результати і експериментальний матеріал дослідження можуть бути використані в дидактичних цілях для формування навичок коректного розпізнавання просодичної реалізації епістемічної модальності і супутніх конотативних суб'єктивно-модальних значень в англійській мові. Дане дослідження може отримати розвиток в напрямку вивчення відмінностей інтерпретації української модально забарвленої мови носіями української та англійської мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Т.В. Национальная специфика культуры речевого общения в косвенных речевых актах [Текст] / Т. В. Абрамова // Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып. 2. Язык и социальная среда. – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. – С. 127–136.
2. Абрамова Т.В. Диалогизм в прагмалингвистике и изучение речевого этикета [Текст] / Т. В. Абрамова // Теоретическая и прикладная лингвистика. Межвуз. сб. науч. тр. – Вып. 3. – Воронеж, 2002. – С. 148–159.
3. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса: На материале английского языка : учеб. пособие [Текст] / О.В. Александрова. – М. : Высш. школа, 1984. – 211 с.
4. Анощенкова А. М. Интонационные характеристики спонтанной речи и чтения диалогического текста: Дис. ... канд. филол. наук / А. М. Анощенкова. – М., 1977. – 156 с.
5. Антипова А. М. Ритмическая организация английской речи [Текст] / А.М. Антипова. – М. : Высшая школа, 1984. – 119 с.
6. Антипова А. М. Система английской речевой интонации : учебное пособие [для студентов педагогических институтов по специальности "Иностранные языки"] [Текст] / А. М. Антипова. – М.: Высш. школа, 1979. – 131 с.
7. Арама Б. Е. Интонация и модальность [Текст] / Б. Е. Арама, А.М.Шахнарович. – М. : Российская Акад. Наук, Инст. языкознания, 1997. – 111 с.
8. Артемов В.А. Интонация и просодия [Текст] / Владимир Алексеевич Артемов // Преподавание иностранных языков в вузах неязыковых специальностей. Тезисы докладов. – Минск, 1971. – С. 17–23 .
9. Артемов В.А. Коммуникативная, синтаксическая, логическая имодальная функции речевой интонации [Текст] / Владимир Алексеевич

- Артемов // Материалы коллоквиума по экспериментальной фонетике и психологии речи. – М. : Наука, 1966. – С. 3–22.
10. Артемов В. А. Метод структурно-функционального изучения речевой интонации [Текст] / Владимир Алексеевич Артемов. – М. : МГПИИЯ им. Мориса Тореза, 1974. – 156 с.
 11. Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка: Язык этики [Текст] / [Ред. Арутюнова Н.Д. РАН. Ин-т языкознания]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – 444 с.
 12. Арутюнова Н.Д. Оценка в механизмах жизни и языка [Текст] / Нина Давидовна Арутюнова // Язык и мир человека. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1999. – С. 130–278.
 13. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт [Текст] / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
 14. Аршавская Е.А. Речевой этикет современных американцев США (на материале приветствий) [Текст] / Елена Алексеевна Аршавская // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М. : Наука, 1977. – С. 268–277.
 15. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов [Текст] / Ольга Сергеевна Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 607 с.
 16. Багдасарян Т.О. Тональный компонент модальности в коммуникации (на материале английского и русского языков) / Багдасарян Т.О. : Дис... канд. филол. наук. Кубан. гос. ун-т, Краснодар, 2000. – 179с.
 17. Багмут А.И. Акустическое выражение "блочного" характера спонтанной речи [Текст] / А. И. Багмут // Proc. XI-th ICPHS. – Tallin, 1987. – Vol. 4. – 205 с.
 18. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка [Текст] / Шарль Балли. – М. : АН СССР, 1955. – 416 с.
 19. Балли Ш. Французская стилистика [Текст] / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.

20. Баранов А.Н. Иллокутивное вынуждение в структуре диалога [Текст] / А.Н. Баранов, Г.Е. Крейдлин // Вопросы языкознания. – 1997. – №2. – С. 84–99.
21. Барышникова К. К. О просодических единицах речи [Текст] / К.К.Барышникова, С.М. Гайдучик // Экспериментальная фонетика : Сб. науч. тр. – Минск, 1972. – С. 3– 7.
22. Барышникова К.К. О типологии исследований просодии [Текст] / К.К.Барышникова // Лингвистическая интерпретация результатов экспериментально-фонетических исследований речевого текста. [Республиканский симпозиум]. – Минск, 1977. – С. 20.
23. Барышникова К.К. Об экспериментально-фонетических исследованиях характеристик речи [Текст] / К. К. Барышникова // Анализ и синтез как взаимообусловленные методы в экспериментально-фонетических исследованиях речи. – Минск, 1975. – С. 5–12.
24. Барышникова К.К. Уровни анализа просодии и ее функции [Текст] / К.К.Барышникова // Экспериментальная фонетика. – Минск : Изд-во МГПИИЯ, 1975. – С. 4–23.
25. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества [Текст] / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.
26. Бейтсон, Г. Экология разума. Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии [Текст] / Г. Бейтсон. – М. : Смысл, 2000. – 476 с.
27. Бектаев К. Б. Математические методы в языкознании : учеб. пособие [Текст] / К. Б. Бектаев, Р. Г. Пиотровский. – Алма-Ата: Изд-во КазГУ, 1973. – 281 с.
28. Белл Р.Т. Социолингвистика: Цели, методы и проблемы [Текст] / Р. Т. Белл ; [ред. А. Д. Швейцер ; пер. с англ. В. А. Виноградов]. – М. : Международные отношения, 1980. – 320 с.
29. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: англ. язык [Текст] / Е. И. Беляева. – Воронеж. Изд-во ВГУ, 1992. – 168 с.

30. Бенвенист Э. Общая лингвистика [Текст] / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
31. Блохина Л. П. Алгоритмический способ выделения интонационных дифференциальных признаков [Текст] / Л. П. Блохина // Лингвистические аспекты проблемы различительных признаков в системах автоматического распознавания и синтеза речи. – Вып. 329. – М.: МГПИИЯ им. М. Тореца. – С. 99–103.
32. Блохина Л.П. О значениях, выражаемых интонацией, и интонационных дифференциальных признаках [Текст] / Л. П. Блохина // Сборник научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореца. Вып. 108. – М., 1977. – С. 40–53.
33. Блохина Л. П. О семантическом аспекте просодии [Текст] / Л. П. Блохина // Лингвистика и методика в высшей школе: Труды МГПИИЯ им. Мориса Тореца, 1981. – Вып. 170. – С. 25–33.
34. Блохина Л. П. Методика анализа просодических характеристик речи [Текст] / Л. П. Блохина, Р. К. Потапова. – М. : МГПИИЯ им. Мориса Тореца, 1982. – 75 с.
35. Богданов В.В. Деятельностный аспект семантики [Текст] / В. В. Богданов // Прагматика и семантика синтаксических единиц: Сб. науч. трудов. – Калинин: КГУ, 1984. – С. 12–23.
36. Богданов В.В. Лингвистическая прагматика и ее прикладные аспекты [Текст] / В.В. Богданов // Прикладное языкознание. – СПб., 1990. – С. 34.
37. Богданов В.В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты [Текст] / В.В. Богданов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. – 88 с.
38. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения [Текст] / В.В. Богданов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. – 204 с.
39. Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл [Текст] / Александр Владимирович Бондарко. – Л.: Наука, 1978. – 175 с.

40. Бондарко А. В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи [Текст] / Александр Владимирович Бондарко. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1981. – 200 с.
41. Бондарко А. В. Функциональная грамматика речи [Текст] / Александр Владимирович Бондарко. – Л. : Наука, 1984. – 136 с.
42. Борботько В.Г. Общая теория дискурса (принципы формирования и смыслопорождения) : Автореф. дис... д-ра филол. наук : Кубанский гос. ун-т. / Борботько Владимир Григорьевич. – Краснодар, 1998. – 48 с.
43. Борисюк І.В. Інтонація українського питального речення [Текст] / І. В. Борисюк. – К. : Наук. думка, 1975. – 128 с.
44. Брызгунова Е. А. Звуки и интонация русской речи [Текст] / Е. А. Брызгунова. – М. : Русский язык, 1977. – 280 с.
45. Брызгунова Е. А. Эмоционально-стилистические различия русской звучащей речи [Текст] / Е. А. Брызгунова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 116 с.
46. Буркова С.И. Эвиденциальность и эпистемическая модальность в ненецком языке [Текст] / Светлана Игоревна Буркова // Исследования по теории грамматики. [Вып. 3 ; Ирреалис и ирреальность ; ред. Ю. А. Ландер, В. А. Плунгян, А. Ю. Урманчиева] — М.: Гнозис, 2004. – С. 353–374.
47. Бурова А.Е. Просодика как средство выражения поля дейксиса в современном немецком языке (экспериментально-фонетическое исследование): Автореф. дис... канд. филол. н. / Бурова А. Е. – Нижний Новгород, 2003. – 20 с.
48. Варганян Г. А. Эмоции и поведение [Текст] / Г. А. Варганян, Е. С. Петров. – Л. : Наука, 1989. – 144 с.
49. Василик М. А. Основы теории коммуникации [Текст] / М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. – М. : Гардарики, 2003. – 615 с.
50. Васильев В. А. Учебное пособие по организации, проведению и анализу итогов экспериментального исследования по фонетике

- английского языка [Текст] / В. А. Васильев. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореца, 1976. – 74 с.
51. Васильев И. А. Эмоции и мышление [Текст] / И. А. Васильев, В. Л. Поплужный, О. К. Тихомиров. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 192 с.
52. Вежбицка А. Речевые акты [Текст] // Новое в зарубежной лингвистике [вып. XVI, Лингвистическая прагматика]. – М. : Прогресс, 1985. – С. 251–275.
53. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков [Текст] / А. Вежбицкая [пер. с англ. А. Д. Шмелева под ред. Т. В. Булыгиной]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
54. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание [Текст] / А. Вежбицкая [Пер с англ. отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Падучевой]. – М. : Русские словари, 1997. – 416 с.
55. Верещагин Е.М. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы: монография [Текст] / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Индрик, 2005. – 1040 с.
56. Вилюнас В. К. Психология эмоциональных явлений [Текст] / В. К. Вилюнас. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 143 с.
57. Винарская Е. Н. Раннее развитие ребенка и проблемы дефектологии [Текст] / Е. Н. Винарская. – М. : Просвещение, 1987. – 160 с.
58. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке [Текст] / Виктор Владимирович Виноградов // Труды института русского языка. – М., 1975. – С. 53–87.
59. Витгенштейн Л. Философские исследования [Текст] / Л. Витгенштейн // Новое в зарубежной лингвистике. [Вып. XVI]. – М. : Прогресс, 1985. – С. 79–128.

60. Витт Н. В. Выражение эмоциональных состояний в речевой интонации: Дис. ... канд. филол. наук / Витт Надежда Владимировна. – М., 1965. – 189 с.
61. Відбір матеріалу для навчання студентів використанню емоційно-оцінних просодичних засобів / Сивокінь Г.В., Корольова Т.М., Могилевський В.І., Юхімець С.В. // Новітня філологія. – Миколаїв, 2010. – Вип. 39. – С. 38–53.
62. Вольф Е.М. Оценка и «странность» как виды модальности [Текст] / Елена Михайловна Вольф // Языки логическая теория. – М., 1987. – С. 178–186.
63. Воронин С. В. Основы фоносемантики [Текст] / С. В. Воронин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1982. – 244 с.
64. Выготский Л. С. Мышление и речь [Текст] / Лев Семенович Выготский. [ред. Г. Н. Шелогурова]. – Изд. 5, испр. – М. : Лабиринт, 1999. – 352 с.
65. Галкина-Федорук Е.М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке [Текст] / Евдокия Михайловна Галкина-Федорук // Сб. статей по языкознанию [проф. Моск. ун-та акад. В. В. Виноградову в день его 60-летия]. – М. Изд-во МГУ, 1958. – С. 103–124.
66. Гальперин И.Р. Информативность единиц языка [Текст] / И. Р. Гальперин. – М. : Высшая школа, 1974. – 175 с.
67. Гамперц Дж. Типы языковых обществ [Текст] / Дж. Гамперц // Новое в лингвистике. [Вып. VII. Социолингвистика]. – М. : Прогресс, 1975. – С. 182–198.
68. Глушак Т.С. Интертекстуальность как конститутивный фактор текстообразования [Текст] / Тамара Степановна Глушак // Вестник МГЛУ : научно-теоретический журнал [Сер. 1, Филология]. – [2008](#). – № 1. – С. 23–28.
69. Гордон Д. Постулаты речевого общения [Текст] / Д. Гордон, Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. [Вып. 16]. – М. : Прогресс, 1985. – С. 276–302.

70. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации [Текст] / Илья Наумович Горелов. – Изд. 2. – М., 2006. – 112 с.
71. Горелов И. Н. Основы психолингвистики [Текст] / И.Н. Горелов, К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2001. – 221 с.
72. Городникова М. Д. Эмотивные явления в речевой коммуникации [Текст] / М. Д. Городникова. – М. : Изд-во МГПИИЯ им. М. Тореца, 1985. – 70 с.
73. Грайс Г.П. Логика и речевое общение [Текст] // Новое в зарубежной лингвистике: [Вып. 16. Лингвистическая прагматика ; общ. ред. Е.В.Падучевой]. – М. : Прогресс, 1975. – С. 217–237.
74. Григорьев Е.И. Прагматический аспект речевой просодии: Дис... д-ра филол. наук: 10.02.04 ; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова / Григорьев Евгений Иванович. – М., 1996. – 433 с.
75. Григорьев Е.И. Типология речевых актов в системе тоновой парадигмы [Текст] / Евгений Иванович Григорьев // Языковые единицы в парадигматике и синтагматике. – Днепропетровск, 1990. – С. 57–63.
76. Григорьев Е.И. Фоностилистика вариативность просодических структур повествования (экспериментально-фонетическое исследование на материале современного немецкого языка) : дисс... канд. филол. наук / Григорьев Евгений Иванович – Минск, 1979. – 170 с.
77. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации [Текст] / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК Гнозис, 2003. – 288 с.
78. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию [Текст] / В. фон Гумбольдт [Пер. с нем.]. – М.: ОАО ИГ Прогресс, 2000. – 400 с.
79. Дворжецкая М.П. Интонация и модальность высказывания : практикум по английскому языку [Текст] / М. П. Дворжецкая, Л. А. Штакина, Г. П. Лукьянюк. – К. : Вища шк., 1984. – 43 с.
80. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация [Текст] [Пер. с англ. ; Сост. В. В. Петрова ; под ред. В.И.Герасимова ; вступ. ст. Ю.Н. Караулова и В.В. Петрова]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

81. Демьянков В.З. Доминирующие лингвистические теории в конце 20 века [Текст] / В. З. Демьянков // Язык и наука конца 20 века [Под ред. Ю.С. Степанова]. – М. : Ин-т языкозн. ; Рос. гуманит. ун-т, 1995. – С. 239–320.
82. Денисов В. Ф. Интонационная структура фраз, передающих комплекс эмоций от недовольства до ярости в английской речи (эксперим.-фонет. исследование): Дис. ... канд. филол. наук / Денисов В. Ф. – М., 1973. – 185 с.
83. Дмитровская М.А. Знание и достоверность [Текст] / М. А. Дмитровская // Прагматика и проблемы интенциональности. – М. : Академия наук СССР ; Институт языкознания, 1988. – С.166–187.
84. Дубовский Ю.А. Анализ интонации устного текста и его составляющих [Текст] / Юрий Александрович Дубовский. – Минск : Высшая школа, 1978. – 138 с.
85. Дубовский Ю.А. Вопросы просодии устного текста [Текст] / Юрий Александрович Дубовский. – Минск: Минский гос. пед. ин-т. иностр. яз., 1975. – 294 с.
86. Дубовский Ю. А. Просодические контрасты в языке : учебное пособие [Текст] / Юрий Александрович Дубовский. – Симферополь: СГУ, 1983. – 95 с.
87. Дьячкова И.Г. Похвала и порицание как речевые жанры (прагматический анализ) [Текст] / И. Г. Дьячкова // Вестник Омского ун-та. – 1998. – Вып. 3. – С. 55–58.
88. Еремеев Л.Н. Директивные высказывания с точки зрения диалогического подхода [Текст] / Еремеев Л.Н. // Теоретическая и прикладная лингвистика [вып. 2. Язык и социальная среда]. – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. – С. 109–126.
89. Жинкин Н. И. Механизмы регулирования сегментарных и просодических компонентов языка и речи [Текст] / Николай Иванович

- Жинкин // Язык. Речь. Творчество (Избранные труды). – М. : Лабиринт, 1998. – С. 43–53.
90. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации [Текст] / Николай Иванович Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 157 с.
91. Жовтобрюх М.А. Історія української мови: Фонетика. [Текст] / Жовтобрюх М.А., Русановський В.М., Скляренко В.Г. – К. : Наук. думка, 1979. – 367 с.
92. Журавлев, А. П. Звук и смысл [Текст] / А. П. Журавлев. – М. : Просвещение, 1981. – 160 с.
93. Журавлев А. П. Фонетическое значение [Текст] / А. П. Журавлев. – Л. : Изд-во Лен. ун-та, 1974. – 160 с.
94. Заде Л. А. Интерпретации языкового хеджирования [Текст] / Л. А. Заде // Журнал кибернетики. – 1972. – С. 4–34.
95. Залевская А.А. К разграничению мотивационного и процессуального аспектов речевой деятельности [Текст] / А. А. Залевская // Психолингвистические исследования: Лексика. Фонетика. – Калинин, 1985. – С. 111–116.
96. Зарецкая Е.В. Просодические характеристики функционально стилистических разновидностей устной монологической речи : автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Зарецкая Екатерина Валерьяновна. – Минск : [б. и.], 1975. – 24 с.
97. Зверева Е.А. Научная речь и модальность (система англ. глагола) [Текст] / Елена Алексеевна Зверева. – Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1983. – 158 с.
98. Зимняя И. А. Смысловое восприятие речевого сообщения / Смысловое восприятие речевого сообщения (в условиях массовой коммуникации) [Текст] / И. А. Зимняя. – М.: Наука, 1976. – С. 5–33.
99. Зиндер Л.Р. Общая фонетика [Текст] / Л.Р. Зиндер. – М. : Высшая школа, 1979. – 312 с.

100. Златоустова Л. В. Общая и прикладная фонетика : учебное пособие [Текст] / Л. В. Златоустова, Р. К. Потапова, В. В. Потапов, В. Н. Трунин-Донской. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 416 с.
101. Златоустова Л.В. Общая и прикладная фонетика [Текст] / Л.В.Златоустова, Р.К.Потапова, В.Н. Трунин-Донской. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 304 с.
102. Иванова Н. К. Скорость изменения частоты основного тона как коррелят мелодической оформленности [Текст] / Н. К. Иванова // Фонетическая интерференция: Межвуз. сб. науч. тр. – Иваново : ИВГУ, 1985. – С. 63–71.
103. Изард К. Э. Психология эмоций [Текст] / К. Э. Изард [Перев. с англ. А. Татлыбаева]. – СПб. : Питер, 2000. – 464 с. – (Серия «Мастера психологии»).
104. Интонация [Текст] : научное издание / Отв. ред. А. И. Чередниченко. – К. : Вища шк., 1978. – 240 с.
105. Кантер, Л. А. Измерительный эксперимент в фонетических исследованиях [Текст] / Л. А. Кантер // Функционально-стилистическая дифференциация английского произношения. – М. : МГПИ им. Ленина, 1983. – С. 7–15.
106. Кантер Л. А. Системный анализ речевой интонации [Текст] / Л. А. Кантер. – М. : Высш. шк., 1988. – 128 с.
107. Кантер Л. А. Экспериментально-фонетическое исследование интонационной структуры английских речевых единиц, выражающих положительные эмоции (группа «радости») : Дис. ... канд. филол. наук / Л. А. Кантер. – М., 1973. – 310 с.
108. Карасик В.И. Язык социального статуса [Текст] / В. И. Карасик. – М. : Ин-т языкознания РАН; ВГПИ, 1992. – 330 с.
109. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность [Текст] / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 264 с.

110. Касевич В.Б. Язык и знание [Текст] / Вадим Борисович Касевич // Язык и структура знания.– М. : Наука, 1990. – С. 8–25.
111. Кирей Л. Л. Роль интонационных и синтаксических средств в организации спонтанной диалогической речи: Дис. ... канд. филол. наук / Л. Л. Кирей. – М., 1988. – 208 с.
112. Киселева Л.А. Вопросы теории речевого воздействия [Текст] / Л. А. Киселева. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1978. – 160 с.
113. Ключев Е.В. Речевая коммуникация : учебное пособие для университетов и институтов [Текст] / Евгений Васильевич Ключев. – М. : Рипол Классик, 2002. – 320 с. – (Серия: Психологический бестселлер).
114. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика [Текст] / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
115. Кодзасов С.В. Комбинаторная модель фразовой просодии [Текст] / Сандро Васильевич Кодзасов // Просодический строй русской речи [Интер русского языка РАН]. – М. : Смысл, 1996. – С. 97 – 111.
116. Кодзасов, С. В. Проблемы исследования просодии [Текст] / Сандро Васильевич Кодзасов // Известия академии наук: Серия литературы и языка. – Т. 62. – №4. – 2003. – С. 44–55.
117. Козинцева Н.А. К вопросу о категории засвидетельствованности в русском языке: Косвенный источник информации [Текст] / Козинцева Н.А. // Проблемы функциональной грамматики. Категории морфологии и синтаксиса в высказывании. – СПб. : Наука, 2000. – С. 226–240.
118. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка [Текст] / Геннадий Владимирович Колшанский. – Изд. 3. – М. : УРСС Эдиториал, 2007. – 176 с. – (Серия "Лингвистическое наследие XX века").
119. Колшанский Г. В. Контекстная семантика [Текст] / Геннадий Владимирович Колшанский. – М. : УРСС Эдиториал, 2005. – 152 с. – (Серия "Лингвистическое наследие XX века")

120. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке [Текст] / Геннадий Владимирович Колшанский. – М. : УРСС Эдиториал, 2005. – 232 с. – (Серия "Лингвистическое наследие XX века")
121. Конурбаев, М. Э. Стиль и тембр текста [Текст] / Марклен Эрикович Конурбаев. – М. : МАКС Пресс, 2002. – 328 с.
122. Королева Т.М. Изоморфизм интонации при выражении объективных и субъективных отношений : учеб. пособие [Текст] / Т. М. Королева. – К. : УМК ВО, 1988. – 75 с.
123. Королева Т.М. Интонация модальности в звучащей речи [Текст] / Т. М. Королева. – К. – Одесса: Выща школа, 1989. – 147 с.
124. Корольова Т.М. Вираження комплексу модальних значень засобами просодії [Текст] / Т. М. Корольова // Мовознавство. – 1987. – № 2. – С. 38–44.
125. Кохнович Т.К. Роль просодических средств в дифференциации коммуникативных типов высказываний. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Кохнович Т. К.. – Минск, 1975. – 25 с.
126. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : монография [Текст] / Н. А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с.
127. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология [Текст] / В. В. Красных. – М. : ИТДГК Гнозис, 2002. – 284 с.
128. Крейдлин Г.Е. Голос, голосовые признаки и оценка речи [Текст] / Григорий Ефимович Крейдлин // Логический анализ языка. Язык речевых действий [под ред. Н.Д. Арутюновой]. – М. : Наука, 1994. – С. 141–153.
129. Крейдлин Г.Е. Голос и тон в культуре и языке речи [Текст] / Григорий Ефимович Крейдлин // Язык о языке [под общ. рук. и ред. Н.Д. Арутюновой]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С.453–501.

130. Крейдлин, Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык [Текст] / Григорий Ефимович Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
131. Крысин Л.П. Речевое общение и социальные роли говорящих [Текст] / Леонид Петрович Крысин // Социолингвистические исследования. – М., 1976. – С. 42–52.
132. Куликов, Л. В. Проблема описания психических состояний [Текст] / Л. В. Куликов // Психические состояния. – СПб. : Питер, 2000. – С. 11–43.
133. Кучеренко Н.М. Значимость фонетических средств современного украинского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Кучеренко Н.М. – К., 1980. – 20 с.
134. Ларина Т. В. Выражение эмоций в английской и русской коммуникативных культурах [Текст] / Т. В. Ларина // Язык и эмоции: личностные смыслы и доминанты в речевой деятельности : [Сб. науч. трудов ВПГУ]. – Волгоград: Изд-во ЦОП Центр, 2004. – С. 36 – 46.
135. Левицкий В.В. Семантика и фонетика: пособие, подготовленное на материале экспериментальных исследований [Текст] / В. В. Левицкий. – Черновцы : Черновиц. ун-т, 1973. – 103 с.
136. Лотман Ю. М. Семиосфера [Текст] / Юрий Михайлович Лотман. – СПб. : Искусство, 2000. – 704 с.
137. Лукьянова Н.А. О соотношении понятий экспрессивность, эмоциональность и оценочность [Текст] / Н. А. Лукьянова // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1976. – Вып. 5. – С. 3–20.
138. Лурия А. Р. Язык и сознание [Текст] / Александр Романович Лурия. – 2-е изд. – М. : Изд-во МГУ, 1998. – 336 с.
139. Львов М. Р. Основы теории речи [Текст] / М. Р. Львов. – М.: Издательский центр Академия, 2002. – 248 с.

140. Майкова Л.Ф. Структура образцов речевого поведения [Текст] / Л.Ф. Майкова // Диалог глазами лингвиста. – Краснодар, 1994. – С. 112–115.
141. Макаров М.Л. Концептуализация коммуникации в моделях языкового общения [Текст] / М. Л. Макаров // Актуальные проблемы коммуникативной грамматики: тезисы докладов Всероссийской научной конференции. – Тула, 2000. – С.63–66.
142. Марковина И. Ю. Влияние лингвистических и экстралингвистических факторов на понимание текста: Дис. ... канд. филол. наук / Марковина Ирина Юрьевна. – М. Ин-т языкознания, 1982. – 220 с.
143. Медведева Т. В. Демократизация британского произносительного стандарта [Текст] / Т. В. Медведева // Звучащая речь: теория и практика. Тр. МГЛУ. – Вып. 453. – М. : Моск. гос. лингвист. ун-т, 2000. – С. 126–131.
144. Медведева Т. Г. Временной аспект эмоциональной речи [Текст] / Т. Г. Медведева // Сб. науч. тр. МГПИИЯ им М. Тореза. – 1986. – Вып. 265. – С. 11–16.
145. Медведева Т. Г. Просодические и спектральные характеристики эмоциональной речи (на материале англ. языка в сопоставлении с русским) : Дис. ... канд. филол. наук / Т. Г. Медведева. – М., 1977. – 153 с.
146. Медведева Т. Г. Соотношение семантики и просодии слова в эмоционально окрашенной речи [Текст] / Т. Г. Медведева // Сб. науч. тр. МГПИИЯ им М. Тореза. – 1984. – Вып. 239. – С. 198–207.
147. Медведева Т. Г. Сопоставительный анализ просодических форм выражения эмоций у мужчин и женщин [Текст] / Т. Г. Медведева, Т. И. Шевченко // Просодия текста: Сб. науч. тр. МГПИИЯ им М. Тореза. – 1980. – Вып. 169. – С. 203–215
148. Метлюк А. А. Взаимодействие просодических систем в речи билингва : учеб. пособие [Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз.]

- [Текст] / Анна Антоновна Метлюк. – Минск: Высшая школа, 1986. – 111 с.
149. Митрофанова В. Н. Отражение английской интонационной семантики в переводах с английского языка на русский [Текст] / Е. Н. Митрофанова // Языковое сознание: устоявшееся и спорное. XIV Международный симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации [Тезисы докладов ; ред. Е. Ф. Тарасов]. – М., 2003. – С. 167–169.
150. Мова. Людина. Суспільство [Текст] / [за ред. В.М. Русанівського]. – К. : Наук. думка, 1977. – 268 с.
151. Неверов С.В. Позиция слушающего и говорящего в речевой деятельности японцев [Текст] / С.В. Неверов // Этнопсихолингвистика. – М. : Наука, 1988. – С. 91–98.
152. Николаева Т.М. О принципе «некооперации» и/или о категориях социолингвистического воздействия [Текст] / Татьяна Михайловна Николаева // Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста [Ин-т языкознания ; отв. редактор Н. Д. Арутюнова]. – М. : Наука, 1990. – С. 225–235.
153. Николаева Т.М. Семантика акцентного выделения [Текст] / Татьяна Михайловна Николаева. - Изд. 2, стереотип. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 104 с.
154. Николаева Т.М. Фразовая интонация славянских языков [Текст] / Татьяна Михайловна Николаева. – М. : Наука, 1977. – 280 с.
155. Николаева Т.М. Языковые функции интонации и ее лингвистический статус [Текст] / Татьяна Михайловна Николаева // Вопр. фонологии и фонетики. – М., 1971. – С. 169–175.
156. Носенко И. А. Начала статистики для лингвистов : учеб. пособие [для пед. ин-тов по спец. "Иностр. яз."] [Текст] / Иван Андреевич Носенко. – М. : Высшая школа, 1981. – 158 с.

157. Оде С. Интонационная система русского языка в свете данных перцептивного анализа [Текст] / Оде С. // Проблемы фонетики. – Вып. 2. – М., 1995. – С. 21–29.
158. Оде С. Перцептивная эквивалентность реализаций типов интонационных конструкций Брызгуновой Е.А. [Текст] / Оде С. // Studies in Russian linguistics. – Vol.17. Amsterdam, 1992. – P. 121–132.
159. Ортони А. Когнитивная структура эмоций [Текст] / А. Ортони, Дж. Клоур, А. Коллинз // Язык и интеллект [сост. В.В. Петров]. – М. : Изд. группа Прогресс, 1995. – С. 314–384.
160. Остин Дж. Избранное [Текст] / Дж. Остин [Пер. с англ. Макеевой Л. Б., Руднева В. П.]. – М. : Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. – 332 с.
161. Остин Дж. Слово как действие [Текст] / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике [Вып. 17. Теория речевых актов]. – М. : Прогресс, 1986. – С. 22–129.
162. Отье-Ревю Ж. Явная и конститутивная неоднородность: К проблеме другого в дискурсе [Текст] / Ж. Отье-Ревю // Квадратура смысла. – М. : Прогресс, 1999. – С. 54–94.
163. Павлючко И. П. Эмотивный и когнитивный аспекты творческой языковой личности [Текст] / И. П. Павлючко // Язык и эмоции: личностные смыслы и доминанты в речевой деятельности [Сб. науч. трудов ВПГУ]. – Волгоград : Изд-во ЦОП Центр, 2004. – С. 205–215.
164. Панфилов В.З. Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения [Текст] / В. З. Панфилов // Вопр. языкознания. – 1977. – № 4. – С. 37–48.
165. Петров Н.Е. О содержании и объеме языковой модальности [Текст] / Н. Е. Петров. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд., 1982. – 160 с.
166. Петрянкина В. И. Функционально-семантический аспект интонации: монография [Текст] / В. И. Петрянкина. – М. : Изд-во Университета дружбы народов, 1988. – 192 с.

167. Пиотровская Л. А. Эмотивные высказывания как объект лингвистического исследования на материале русского и чешского языков) : монография [Текст] / Лариса Александровна Пиотровская. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1994. – 146 с.
168. Плунгян В.А. Общая морфология: введение в проблематику : учебное пособие [Текст] / В. А. Плунгян. – М.: Едиториал УРСС, 2000. – 384 с.
169. Плющ Н.П. Інтонаційні засоби диференціації комунікативних різновидів розповіді в українському діалогічному мовленні [Текст] / Н. П. Плющ // Мовознавчі студії. – К., 1976. – С.80–84.
170. Позгорева Е. К. Универсальное и специфическое в интонационном оформлении эмоционально-окрашенных высказываний (экспериментально-фонетическое исследование на материале неродственных языков): Дис. ... канд. филол. наук / Позгорева Елена Константиновна. – Л., 1988. – 254 с.
171. Потапова Р. К. Коннотативная паралингвистика [Текст] / Родмонга Кондратьевна Потапова. – М. : Триада, 1998. – 67 с.
172. Потапова Р. К. От классической фонологии к современному речеведению [Текст] / Р. К. Потапова, В. В. Потапов // Вестник Московского университета (филология). – 2003. – №1. – С. 56–66.
173. Потапова Р. К. Речь: коммуникация, информация, кибернетика [Текст] / Родмонга Кондратьевна Потапова. – 2-е изд., доп. – М. : Едиториал УРСС, 2001. – 568 с.
174. Потапова Р.К. Особенности немецкого произношения [Текст] / Потапова Р.К., Линднер Г. – М. : Высшая школа, 1991. – 319 с.
175. Потебня А. А. Полное собрание трудов: Мысль и язык [Текст] / Александр Афанасьевич Потебня [подготовка текста Ю. С. Рассказова и О. А. Сычева ; коммент. Ю. С. Рассказова]. – М. : Лабиринт, 1999. – 300 с.
176. Ратмайр Р. Прагматика извинения: Сравнительное исследование на материале русского языка и русской культуры [Текст] / Ренате Ратмайр

- [пер. с нем. Е. Араловой]. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 272 с.
177. Рахимов С. Дейктические формы вежливости в прагмалингвистическом аспекте [Текст] / С. Рахимов // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса. – Калинин: КГУ, 1985. – С. 103–111.
178. Реформатский А.А. Фонологические этюды [Текст] / Александр Александрович Реформатский. – М. : Наука, 1975. – 84 с.
179. Рожкова Г. И. Восприятие эмоциональных интонаций [Текст] / Г. И. Рожкова // Педагогика и методика обучения иностранным языкам: Уч. зап. МГПИИЯ. – М., 1968. – С. 110–121.
180. Русская грамматика / [Текст] [Гл. ред. Н. О. Шведова]: В 2 т. – М., 1980. – Т. 1. – 783 с.; 1982. – Т. 2. – 709 с.
181. Саможенов С.Н. Супрасегментные средства реализации субъективной модальности в немецкой речи: (экспериментально-фонетическое исследование): Автореф... канд. филол. наук : 10.02.04 – германские языки / Саможенов Сергей Николаевич. – Нижний Новгород, НГПИИЯ, 1992. – 16 с.
182. Сафонова Л.А. Деякі типи інтонаційних шкал в англійському діалогічному мовленні [Текст] / Л.А. Сафонова // Питання романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. – К., 1977. – Вып. 4. – С. 134–138.
183. Светозарова, Н. Д. Интонационная система русского языка [Текст] / Наталия Дмитриевна Светозарова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1982. – 176 с.
184. Светозарова Н.Д. Просодическая организация высказывания и интонационная система языка: Дисс... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Светозарова Наталия Дмитриевна. – Л., 1983. – 31 с.
185. Сёрль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов [Текст] / Дж. Р. Сёрль // Новое в зарубежной лингвистике [Вып. 17. Теория

- речевых актов ; под ред. Б.Ю.Городецкого]. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194.
186. Серль Дж. Природа интенциональных состояний [Текст] / Дж. Р. Сёрль // Философия, логика, язык [Пер. с англ. и нем. ; сост. и предисл. В. В. Петрова ; общ. ред. Д. П. Горского и В. В. Петрова]. – М. : Прогресс, 1987. – С.96–126.
187. Сивокінь Г.В. Засоби переконання у науковому тексті / Г.В. Сивокінь // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського : Зб. наук. праць. – Одеса : ПДПУ імені К.Д.Ушинського, 2008. – №7. – С.109–118.
188. Сивокінь Г.В. Навчальна дискусія – ефективний спосіб підвищення якості знань / Г.В. Сивокінь // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського : Зб. наук. праць. – Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2010. – № 1–2. – С. 8–12.
189. Сивокінь Г.В. Навчання студентів технічних спеціальностей діалектики суб'єктивного й об'єктивного в навчально-наукових текстах / Г.В. Сивокінь // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : Зб. наук. праць. – Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2009. – №3. – С.40–46.
190. Сивокінь Г.В. Лінгвістичний аналіз результатів експериментально-фонетичного дослідження / Г.В. Сивокінь // Методичні вказівки для написання дипломних робіт студентами інституту мов світу. – Одеса : ПНПУ імені К.Д.Ушинського, 2011. – 19 с.
191. Сивокінь Г.В. Про питання про маркери епістемічної і атлетичної модальності / Г.В. Сивокінь // Науковий вісник Південноукраїнського Національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського : Зб. наук. праць. – Одеса : ПНПУ імені К.Д.Ушинського, 2011. – №12. – С. 176–181.

192. Сивокінь Г.В. Просодія епістемічної модальності / Г.В. Сивокінь // Методичні вказівки для написання дипломних робіт студентами інституту мов світу. – Одеса : ПНПУ імені К.Д.Ушинського, 2010. – 21 с.
193. Сивокінь Г.В. Текст та дискурс як елементи комунікації / Г.В. Сивокінь // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Зб. наук. праць. – Одеса : ПДПУ імені К.Д. Ушинського, 2010. – № 10. – С. 39–46.
194. Сивоконь А.В. Фонетика эмоциональной речи / А.В. Сивоконь, Т.М. Королева, В.И. Могилевский // Наукові записки Чорноморського державного гуманітарного університету імені Петра Могили. – Миколаїв, 2010. – Вип. 125. – С. 32–35.
195. Сеница Ю. А. О необходимости использования категории «контекст» в теории обучения иностранным языкам [Текст] / Ю. А. Сеница // Языковое общение и его единицы в лингвистических и лингвометодических исследованиях : Межвуз. сб. науч. ст. – Сургут : Изд-во СурГУ, 2003. – 176 с.
196. Сонич Т. П. Языковое выражение некатегоричности в свете коммуникативно-прагматической грамматики [Текст] / Т. П. Сонич // Прагматика и структура текста. – 1983. – Вып. 209. – С. 57–70.
197. Соссюр Ф. де Труды по языкознанию [Текст] / Ф. де Соссюр [пер. с франц. языка под ред. А. А. Холодовича]. – М. : Прогресс, 1977. – 695 с.
198. Степанов Ю.С. Основы языкознания : учебное пособие [Текст] / Юрий Сергеевич Степанов. – Изд. 2-е, перераб. – М. : Просвещение, 1975. – 271 с.
199. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики [Текст] / Юрий Сергеевич Степанов. – 4-е изд., стереотип. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 312 с.

200. Стернин, И. А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры [Текст] / Иосиф Абрамович Стернин // Этнокультурная специфика языкового сознания [отв. ред. Н. В. Уфимцева]. – М., 1996. – С. 97–112.
201. Стернин И.А. Русское коммуникативное поведение и толерантность [Текст] / Иосиф Абрамович Стернин // Проблема национальной идентичности в культуре и образовании России и Запада: материалы научной конференции. В 2-х т. Т. 1. – Воронеж : ЦЧКИ, 2000. – С.52–62.
202. Сусов И.П. Личность как субъект языкового общения [Текст] / Иван Павлович Сусов // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин: КГУ, 1989. – С. 5–12.
203. Сусов И.П. Язык как программа, управляющая коммуникативным поведением [Текст] / Иван Павлович Сусов // Актуальные проблемы коммуникативной грамматики : тез. докладов Всероссийск. науч. конференции [Тула, 1-4 марта 2000 г.]. – Тула, 2000. – С. 113–115.
204. Сухих С.А. Прагмалингвистическое моделирование коммуникативного процесса [Текст] / С.А. Сухих, В.В. Зеленская. – Краснодар : Изд-во Кубанск. гос., 1998. – 231 с.
205. Сучасна українська літературна мова [відп. ред. О.С.Мельничук]. – К.: Наук., думка, 1972. – Кн. 3. – 515 с.
206. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособие [Текст] / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
207. Типологія інтонації мовлення [Текст] / Іван Костянтинівич Білодід. – К. : Наук, думка, 1977 – 494 с.
208. Торсуева И.Г. Интонация и смысл высказывания [Текст] / Ирина Георгиевна Торсуева. – М. : Либроком, 2009. – 111 с.
209. Травкина А.Д. Просодико-смысловое варьирование [Текст] / Альбина Дмитриевна Травкина. – Калинин : КГУ, 1983. – 69 с.

210. Травкина А. Д. Типологически релевантная вариативность стандартной произносительной формы английского слова: Дис. ... д-ра филол. наук / Травкина Альбина Дмитриевна. – Тверь, 2001. – 325 с.
211. Третьякова Т.П. Английские речевые стереотипы: функцион.-семант. аспект [Текст] / Татьяна Петровна Третьякова. – СПб. : С.-Петербург. гос. ун-т, 1995. – 126 с.
212. Трубецкой Н.С. Основы фонологии [Текст] / Николай Сергеевич Трубецкой. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1960. – 372 с.
213. Уанк Р. Влияние актуального членения на интонационное оформление русского частного вопроса [Текст] / Р. Уанк // Proc. XI-th ICPHS. – Tallin, 1987. – Vol.4 – P. 287–290.
214. Уфимцева Н. В. Опыт экспериментального исследования процесса формирования значения [Текст] / Н. В. Уфимцева // Психолингвистические исследования в области лексики и фонетики. – Калинин, 1981. – С. 132–144.
215. Филиппова М. М. Парадоксы и стереотипы межкультурного общения представителей русской и британской культур [Текст] / М. М. Филиппова // Вестник московского университета [Сер. 9. Филология]. 2002. – №3. – С. 64–83.
216. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания [Текст] / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. – М. : Прогресс, 1988. – С. 52–92.
217. Фомиченко Л. Г. Акцент – проявление национального и индивидуального в языке [Текст] / Л. Г. Фомиченко // Вестник Волгоградского госуниверситета [Серия 2: Филология]. – Вып. 3. – Волгоград: ВолГУ, 1998. – С. 59–63.
218. Фомиченко Л. Г. Когнитивная лингвистика как новый подход к исследованию просодической интерференции [Текст] / Л. Г. Фомиченко // Лингвистическая мозаика. Наблюдения, поиски,

- открытия : Межвуз. сб. научн. ст. – Вып. 1, – Волгоград: ВолГУ, 1996. – С. 215–223.
219. Фомиченко Л. Г. Национальные особенности ритмической организации речи в сфере межкультурного общения [Текст] / Л. Г. Фомиченко // Лингвистическая мозаика. – Вып. 2. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2001. – С. 211–221.
220. Франк Д. Семь грехов прагматики: Тезисы о теории речевых актов, анализе речевого общения, лингвистике и риторике [Текст] / Франк Д. // Новое в зарубежной лингвистике [пер. с англ. ; под. общ. ред. В.И. Звегинцева, Б.А. Успенского, Б.Ю. Городецкого]. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1999.
221. Хартунг В. Деятельностный подход в лингвистике: результаты, границы, перспективы [Текст] / В. Хартунг // Общение. Текст. Высказывание [отв. ред. Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов]. – М. : Наука, 1989. – С. 41–55.
222. Хромов С. С. Интонация в системе языка и проблемы методического прогнозирования [Текст] / С. С. Хромов. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 192 с. – Библиогр. : с. 163–191.
223. Цеплитис, Л. К. Анализ речевой интонации [Текст] / Л. К. Цеплитис. – Рига : Зинатне, 1974. – 272 с.
224. Чаочень Ван. Интонационные средства актуального членения русских простых предложений [Текст] / Чаочень Ван, Хунхай Пань // Proc. XI-th ICSPhS. – Tallin, 1987. – Vol. 4. – P. 283–286.
225. Чаковская М.С. Текст как сообщение и воздействие [Текст] / М. С. Чаковская. – М. : Высшая школа, 1986. – 128 с.
226. Чахоян Л.П. Коммуникативная интенция в структуре речевого произведения [Текст] / Л.П. Чахоян, Г.Д. Невзорова // Речевые акты в лингвистике и методике : межвуз. сб. науч. тр. [редкол. : В.В. Лазарев (отв. ред.) и др.]. – Пятигорск : ПГПИИЯ, 1986. – С. 17–21.

227. Чейф У. Л. Данное, контрастивность, определенность, подлежае, топики и точка зрения [Текст] / У. Л. Чейф // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XI. – М. : Прогресс, 1982. – С. 211–234.
228. Черемисина Н. В. Русская интонация: поэзия, проза, разговорная речь [Текст] / Н. В. Черемисина. – М.: Русский язык, 1982. – 207 с.
229. Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста [Текст] / В. Е. Чернявская. – СПб. : Наука, 2004. – 128 с.
230. Шахбагова Д. А. Фонетическая система английского языка в синхронии и диахронии (на материале британского, американского, австралийского, канадского вариантов английского языка) [Текст] / Д.А. Шахбагова. – М. : Изд-во Фоллис, 1992. – 284 с.
231. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи [Текст] / Н. Ю. Шведова. – М. : Изд-во АН СССР, 1987. – 377 с.
232. Швейцер А.Д. Модели языковой вариативности: вариативные правила и импликационные шкалы [Текст] / А. Д. Швейцер // Вариативность в германских языках. – М. : Калинин, 1988. – С. 52–54.
233. Шевченко Т.И. Социолингвистическая обусловленность эмоциональной интонации (на материале современной английской драмы) [Текст] / Т. И. Шевченко // Сб. научн. тр. МГПИИЯ им. М. Горького. – 1980. – Вып. 152. – С. 178–187.
234. Шемякина О. Эмоциональные преграды во взаимопонимании культурных общностей (заметки историка о межгрупповой враждебности) [Текст] / О. Шемякина // Общественные науки и современность. – 1994. – №4. – С. 104–114.
235. Шмелева Т. Е. Кодекс речевого поведения [Текст] / Т. Е. Шмелева // Русский язык за рубежом. – 1983. – №1. – С. 72–77.
236. Якобсон Р. О Шифтеры, глагольные категории и русский глагол [Текст] / Роман Осипович Якобсон // Принципы типологического анализа языков различного строя. – М. : Наука, 1972. – С. 95–113.

237. Abramson A.S. Identification and discrimination of phonetic tones [Text] / Abramson A.S. // J. Acoust. Soc. Amer. – 1961. – Vol. 33. – № 5. – P. 3–37.
238. Altmann H. Linguistische Aspekte der Intonation am Beispiel Satzmodus [Text] / H. Altmann // Forschungsberichte des Inst. F. Phonetik und Spr. Komm-n der Univ. Miinchen. Vol. 19. – 1984. – P. 132–152.
239. Altmann H. Zur Problematik der Konstitution von Satzmodi als Formtypen [Text] // J. Meibauer. Satzmodus zwischen Grammatik und Pragmatik. Tübingen: Niemeyer Verlag, 1987. – P. 22–56.
240. Amdt H. Trimodale Interaktion: Grundlagen zur integrierten Interpretation von Sprache, Prosodie und Gestik [Text] / H. Amdt, R.W. Janney // Die Neueren Sprachen, 1984. – P. 489–512.
241. Amdt H., Janney R.W. InterGrammar Toward an Integrative Model of Verbal, Prosodie and Kinesic Choices in Speech [Text] / H. Amdt, R.W. Janney. – Berlin, NY, Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1987. – 443 p.
242. Amdt H., Janney R.W. Some paradoxes of prosodie research and what these may suggest about speech as multimodal communication [Text] / H. Amdt, R.W. Janney // Per Linguam. – 1988. – Vol.4. – №2. – P. 62–89.
243. Anderson J.M. Phonological structure: segmental, suprasegmental and extrasegmental [Text] / Anderson J.M. – Ewen & Anderson, 1985. – P. 203–224.
244. Anderson M. D. Synthesis by rule of English intonation patterns [Text] / M. D. Anderson, J. B. Pierrehumbert, M. Y. Liberman // Proceedings of the International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing. Vol.1, San Diego, 1984. – P. 281–284.
245. Arnold M. B. Emotion and personality. Psychological aspects [Text] / M. B. Arnold. – NY., Columbia University Press, 1960.
246. Austin J. Ein Pladoyer für Entschuldigungen [Text] / J. Austin // Analytische Handlungstheorie. – Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1985. – Bd.1. – S. 8–42.

247. Bangbose A. Politeness across cultures: implications for second language teaching [Text] / A. Bangbose // Georgetown University Roundtable on Language and Linguistics. – Baltimore, 1994. – P. 117–270.
248. Bates E. Language and context. The acquisition of pragmatics [Text] / E. Bates. – New York: Academic Press, 1976. – 375 p.
249. Beauvais P. Act theory of metadiscourse [Text] / P. Beauvais // Written Communication. – New York: Findly colledge, January 1989. – P. 11–30.
250. Berkovits R. Duration and fundamental frequency in sentence-final intonation [Text] / R. Berkovits // Journal of Phonetics. – 1984. – № 12. – P. 255–265.
251. Bierwisch M. Remarks on Definitions in Natural Language [Text] / M. Bierwisch, F. Kiefer // Studies in Syntax and Semantics. F. Kiefer (Ed.). – Dordrecht: Reidel, 1969. – P. 55–79.
252. Blum-Kulka Sh., Investigating Cross-Cultural Pragmatics: An Introductory Overview [Text] / Blum-Kulka Sh., Hause J., Kasper G. // Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies. Blum-Kulka et al. (Eds.). – Norwood : Ablex, 1989. – P. 1–34.
253. Blum-Kulka Sh. Requests and Apologies: A Cross-Culture Study of Speech Act Realization Patterns [Text] / Blum-Kulka Sh., Olshtain E. // Applied Linguistics, 1984. – P. 196–213.
254. Bolinger D.L. Intonation and gesture [Text] / D.L. Bolinger // American Speech. – 1983. – № 58. – P. 156–174.
255. Bolinger D. Intonation and its parts. Melody in spoken English [Text] / D.L. Bolinger. – Standford, 1986. – 421 p.
256. Bolinger D. Intonation signals of subordination [Text] / D.L. Bolinger // Proc. XI-th Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Soc, 1984. – P. 401–414.
257. Bouma L. On contrasting the semantics of modal auxiliaries of German and English [Text] / Bouma L. // Lingua. – 1975. – Vol. 37. – № 4. – P. 313–339.

258. Brazil D. The place of intonation in a discourse model [Text] / Brazil D. //Coulthard & Montgomery, 1981. – P. 39–50.
259. Charleston B.M. Studies on the emotional and affective means of expression in modern English [Text] / B. M. Charleston // Swiss Studies in English. – 1960. – № 46. – P. 257.
260. Cook M. The interpretation of pauses by the listener [Text] / M. Cook, M. Lalliee // British Journal of Social and Clinical Psychology. 1972. – № 9. – P. 275–276.
261. Cooper W.E. Fundamental frequency contours at syntactic boundaries [Text] / W.E. Cooper, J.M. Sorensen // JASA. – 1977. – Vol.62. – P.683–692.
262. Coulthard M. The place of intonation in the Description of interaction [Text] / Coulthard M., Brazil D. // Georgetown University Roundtable on Languages and Linguistics, 1981. – P. 94–112.
263. Couper-Kuhlen E. An introduction to English prosody [Text] / E. Couper-Kuhlen. – Tübingen : Max Niemeyer verlag, 1986. – 287 p.
264. Cramer L. Judgement of personal characteristics and emotions from nonverbal properties of speech [Text] / L. Cramer // Physical Bulletin. – 1961. – Vol. 60. – № 4. – P. 408–420.
265. Crystal D. Encyclopedia of the English Language [Text] / D. Crystal. – London, 2000. – 315 p.
266. Crystal D. Prosodic Systems and Intonation in English [Text] / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 381 p.
267. Crystal D. The English tone of voice [Text] / D. Crystal. – London : Edward Arnold. – 1975. – 258 p.
268. Crystal D. Systems of prosodic and paralinguistic features in English [Text] / D. Crystal, R. Quirk. – The Hague : Mouton, 1964. – 94 p.
269. Danes F. Sentence intonation from functional point of view [Text] / F. Danes // Word. – 1960. – Vol.16. – № 1. – P. 34–54.

270. Delattre P. Comparing the Prosodic Features of English, German, Spanish and French [Text] / P. Delattre // International Review of Applied Linguistics in Language Teaching. – 1963. – V.1, № 3 – 4. – P. 193–210.
271. Dijk T.A. van. Studies in the Pragmatics of Discourse [Text] / T. A. van Dijk. – The Hague : Mouton, 1981. – 331p.
272. Dijk T.A. van. Prejudice in discourse: An analysis of ethnic prejudice in cognition and conversation [Text] / T. A. van Dijk. – A.; Ph.; Benjamins, 1984. – 170 p.
273. Dijk, van T.A. Text and Context. Exploration in the semantics and pragmatics of discourse [Text] / T. A. van Dijk. – London and New York : Longman, 1977. – 261 p.
274. Dubovsky U. Attitudinal semantics of prosody and its metalanguage [Text] / U. Dubovsky, G. Yermolenko // Proc. XI-th ICPhS. – Tallin, 1987. – Vol. 6. – P. 279–282.
275. Eckard R. Sagen und Meinen. Paul Grices Theorie der Konversationsih Implikaturen [Text] / Rolf Eckard. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1994. – S. 78–83.
276. Emotion. Theory, research and experience [Text] / ed. R. Plutchik, H. Kellerman. – Vol. 1. – New York: Academ. Press, 1980. – 387 p.
277. Esser J. Intonationszeichen im Englischen [Text] / J. Esser. – Tübingen, 1975.
278. Fant G. Interactive Phenomena in speech production [Text] // Proc. XI-th ICPhS. – Tallin, 1987. – Vol. 3. – P. 376–381.
279. Fant G. Semantic and prosodic variabilities in connected speech [Text] / G.Fant, L. Nord, A.Eruckenbergl // Proc. XI-th ICPhS. – Tallin. – 1987. – Vol.6. – P.102–105.

280. Fonagy I. Semantic diversity in intonation [Text] / I. Fonagy // Proc. XI-th ICPhS. – Tallin, 1987. – Vol.2. – P. 468–471.
281. Fudge, E. C. English Word-Stress [Text] / E. C. Fudge. – L : George Allen and Unwin, 1984. – 240 p.
282. Gibbon D. Metalocutions, structural types and functional Variation in English and German [Text] / D. Gibbon // Papers and Studies in Contrastive Linguistics, 1980. – P. 17–39.
283. Gibbon D. A new look at intonation, syntax and semantics [Text] / D. Gibbon // James & Westney. – 1981. – P. 71–98.
284. Gleason H.A. Jr. Linguistics and English grammar [Text] / Gleason H.A. Jr. – New York : Holt, Rinehart & Winston, 1965. – 519 p.
285. Goffman E. Face engagements (in: Goffman E. Behavior in public places). – Free Press, NY, 1963. – P. 83–111.
286. Goffman E. Frame analysis: An essay on the organization of experience [Text] / Goffman E. – NY, 1974. – 586 p.
287. Goody E.N. Towards a Theory of Questions [Text] // Questions and Politeness : Strategies in Social Interaction. E.N. Goody (Ed.). – Cambridge : Cambridge Univ.Press, 1978. – P. 17–43.
288. Gordon D. Conversational postulates [Text] / Gordon D., Lakoff G. // Syntax and Semantics 3 : Speech Acts. – NY : Academic Press, 1975. – P. 83–106.
289. Gumperz J.J. Discourse strategies [Text] / J.J. Gumperz. – Cambridge UP, 1982. – 225 p.
290. Habermas, Jiirgen. Theorie des kommunikativen Handelns [Text]. – Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1985. – 465 s.
291. Halle P. A preliminary study of speech rate perception [Text] / Halle P. // Proc. XI-th ICPhS. – Tallin, 1987 – Vol.4. – P.86–89.
292. Halliday M.A.K. Intonation systems in English [Text] / M.A.K. Halliday // Patterns of Language : Papers in general, descriptive and applied linguistics [Ed. A. Maclestoneish & M.A. Halliday]. – London : Longmans, 1966. – P. 111–133.
293. Halliday M.A.K. The tones of English [Text] / M.A.K. Halliday // Archivum Linguisticum. – 1963. – Vol. 15. – Fascicule I. – P. 1–28.

294. Heike G. *Suprasegmentale Analyse* [Text] / G. Heike. – Marburg, 1969. – 112 s.
295. Hide A. Attitudinal and dialectical variation in intonation : High tone displacement and the role of distortional component in autosegmental theory [Text] // Proc. XI-th ICPhS. – Tallin, 1987 – Vol.5. – P. 283–286.
296. Hirschberg J. The intonational structuring of discourse [Text] / Hirschberg J., Pierrehumbert J. // Proc. 24th Annual Meeting of ACL. – New York, 1986. – P.136–144.
297. Hollien H. Perceptual identification of voice under normal and disguise speaking conditions [Text] / H.Hollien, W.Majewski, E.T. Doherty // Journal of Phonetics. – 1982. – № 10. – P. 139–148.
298. Huang A. *English pronunciation* [Text] / Huang A. [Forword by A.G. Gimson]. – Hong Kong : Hong Kong Univ. press, 1971. – 180 p.
299. Huldzen L. S. Significant and nonsignificant in intonation [Text] / Huldzen L.S. // Proc. of the IV Internat. Congress of Phon. Sci. – 1962. – P. 658–661.
300. Hyland K. *Hedging in Scientific Research Articles* [Text] / Hyland K. – Amsterdam, The Netherlands : John Benjamins, 1998.
301. Hyland K. *Metadiscourse* [Text] / Hyland K. – London: Continuum, 2005. – P. 342.
302. Ivohler Klaus J. The linguistic functions of Fo Peaks // Proc. XI-th ICPhS. – Tallin, 1987. – Vol. 3. – P.149–152.
303. James W. What is an emotion? [Text] / W.James // Mind, 9, 1884. – P. 188–205.
304. Jones D. *An outline of English phonetics* [Text] / D. Jones. – Cambridge : Cambridge University press, 1962. – 377 p.
305. Keijsper C.E. Recent intonation research and its implications for teaching Russian [Text] / Keijsper C.E. // Studies in Russian linguistics, Vol. 17. – Amsterdam, 1992.
306. Kiefer F. How to account for situational meaning? [Text] / F. Kiefer // Quaderni di semantica, 1985. – P. 288–295.
307. Kingdon R. *The Groundwork of English Stress* [Text] / R. Kingdon. – L. : Longmans Green and Co., 1958. – 224 p.
308. Kramch C. *Language and culture* [Text] / C. Kramch. – Oxford–NY : Oxford University Press, 1998. – 134 p.

309. Lakoff R.T. Psychoanalytic Discourse and Ordinary Conversation [Text] / Lakoff R.T. // Variation in the Form and Use of Language: a Sociolinguistics Reader. R.W.Fasold (Ed.). – Washington : Georgetown Univ.Press, 1983. – P. 305–323.
310. Lavandera B.R. The Social Pragmatics of Politeness Forms [Text] / B.R. Lavandera // Social Linguistics. Vol.2. –Berlin, 1988. –P. 1196–1205.
311. Lazarus, R. S. Thoughts on the relations between emotion and cognition [Text] / R. S. Lazarus // American Psychologist. – 1982. – Vol. 37. – P. 1019–1024.
312. Leech G.N. Principles of Pragmatics [Text] / G. N. Leech. –London : Longman, 1983. –250 p.
313. Lehiste I. Suprasegmentals [Text] / I. Lehiste. –Cambridge (Mass.) : MIT press, 1970. – 194 p.
314. Lieberman P. Intonation, Perception and Language [Text] / P. Lieberman. Cambridge, Mass. : MIT Press, 1967. –210 p.
315. Lyons T. Language and linguistics [Text] / T. Lyons. – Cambridge, 1982. – P. 96.
316. Mandler G. Mind and emotions [Text] / G. Mandler. –New York, John Miley, 1975. – 218 p.
317. Motsch W., Pasch R. Illokutive Handlungen [Text] // Motsch W. Satz, Text, sprachliche Handlung. –Berlin, 1987. – S. 11–79
318. Nevalainen Terttu. A quantitative survey of nuclear tonevariation in English / Proc. XI-th ICPhS. – Tallin, 1987. – Vol. 3. –P. 180–183.
319. O'Connor J.D. Phonetics [Text] / J.D. O'Connor. –New York : Penguin Books, 1977. –280 p.
320. O'Connor J.D. Intonation of colloquial English [Text] / J.D. O'Connor, Gr.F.Arnold. – London : Western Printing Services LTd., 1961. – 270 p.
321. Palmer F. R. Modality and the English verbals [Text] / Palmer F. R. – London, New York : Longman linguistics libr., 1974. – 196 p.
322. Pike K. L. The Intonation of American English [Text] / K. Pike. – Ann Arbor : The Univ. of Michigan Press, 1965. –203 p.
323. Pittenger R.E. The first five minutes: a sample of microscopic interview analysis [Text] / Pittenger R.E., Hockett C.F., Danchi J.J. –New York : Martineau, 1960. – 264 p.

324. Potapova R. K. Auditory Perception of Speech by Non – Native Speakers [Text] / R. K. Potapova, V. V. Potapov // *Specom'2001 : Proceedings of International Workshop "Speech and Computer"*. – Moscow : Moscow State Linguistic University, 2001. – P. 205–215.
325. Quirk R. et al. Studies in the correspondence of prosodic to grammatical features in English [Text] / Quirk R. [et al.] // *Proc. Ling.* – 1964. – Vol.9 – P. 679–691.
326. Rathay W. Zu einigen Problemen der linguistischen Modalitat und deren sprachlichen Ausdrucksmitteln in der englischen Sprache der Gegenwart [Text] / Rathay W. // *Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock*, 1975 – Heft.5. – P. 403–417.
327. Roach P. English phonetics and phonology : A practical course [Text] / P. Roach. – Cambridge : Cambridge University Press, 1984. – 212 p.
328. Roach P. Transcription of prosodic and paralinguistic features of emotional speech [Text] / P. Roach, R. Stibbard, J. Osborne, S. Arnfield, J. Setter // *Journal of the International Phonetic Association*, 1998. – V.28. № 1 – 2. – P. 83–94.
329. Schachter, S. Cognitive, social and psychological determinants of emotional states [Text] / S. Schachter, J. E. Singer. – *Psychological Review*, 1962. – Vol. 69(5). – P.379–399.
330. Schaffer D. The role of intonation as a cue to topic management in conversation [Text] / D. Schaffer // *Journal of Phonetics*. – 1984. – INT 12. – P. 327–344.
331. Scharpff P.J. Effect of context and lexical redundancy on continuous word perception [Text] / P.J. Scharpff // *Proc. XI-th ICPHS.* – Tallin, 1987. – Vol.5. – P.42–45.
332. Schubiger M. English Intonation, its Form and Function [Text] / M. Schubiger. – Tübingen : Niemeyer, 1958. – 112 p.
333. Searl John R. Intentionalitat [Text]. – F/M: Suhrkamp, 2001. – 353 s.
334. Searle J.R., Vandervecken D. Foundations of illocutory logic. [Text] / J.R. Searle, D. Vandervecken. – Cambridge, 1985. – 227 p.
335. Sweet H. Sounds of English [Text] / H. Sweet. – London, 1908. – 352 p.
336. Ward I. The Phonetics of English [Text] / I. Ward. – Cambridge: Heffer, 1972. – 176 p.
337. Weinrich H. Lügt man im Deutschen, wenn man hoflich Text] / Weinrich H. – Duden, Beiträge, Bd. 48. – 1986. – S. 15–34.

338. Wells J. C Transcribing Estuary English [Text] / J.C.Wells // Speech Hearing and Language : UCL Work in Progress. – Vol. 8. – 1994. – P. 159–167.
339. Yourova L. Intonational universalities and perception of emotional intonations [Text] / L. Yourova // Proc. XI-th. ICPhS. – Tallin, 1987 – Vol. 3. – P.214–217.
340. Zammuner V.L. Speech Production Strategies in Discourse Planning : A Theoretical and Empirical Planning [Text] / V.L. Zammuner. – Hamburg : Buske, 1981. – 316 p.
341. Zlatoustova L.V. Perceptive and acoustic characteristics of emotions : A typological research based on the material of languages with different structures [Text] / L.V. Zlatoustova, G.Y. Kedrova // Proc. XI-th ICPhS. – Tallin, 1987. – Vol. 3. – P. 218–221.